

Vývoj správních institucí českého státu 1526–1848

Jiřina Štouračová

Masarykova univerzita

Brno 2014

esf evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vývoj správních institucí českého státu 1526–1848

Jiřina Štouračová

Masarykova univerzita
Brno 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2014 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-7195-7 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-7196-4 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7197-1 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-7198-8 (online : Mobipocket)

Obsah

1. Historický a správní vývoj 1526–1618	5
Historické souvislosti vzniku a rozvoje nového soustátí 1526–1618	5
Centrální úřady nového státu	6
Správní vývoj v českém království po 1526	9
Politická správa zemí Koruny české	12
Soudní správa	18
Finanční správa	19
Městská správa	21
Vrchnostenská správa	22
Církevní správa	23
2. Historický a správní vývoj 1618–1740	25
Historické souvislosti Habsburského soustátí 1618–1740	25
Orgány centrální správy ve Vídni	29
Politická správa zemí Koruny české – Čechy, Morava, Slezsko	31
Úřad královského komisaře	31
Čechy	32
Morava	34
Slezsko	35
Krajská správa	36
Soudní správa	37
Finanční správa	38
Provinciální – stavovská samospráva	39
Městská správa	41
Vrchnostenská správa	41
Církevní správa	42
3. Historický a správní vývoj 1740–1848	43
Historické souvislosti Habsburského soustátí 1740–1848	43
Orgány centrální politické správy ve Vídni	45
Orgány justiční správy	54
Orgány hospodářské a finanční správy	55
Vývoj správy v Zemích Koruny české	58
Orgány zeměpanské politické správy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku	58
Správa hospodářská	62
Správa justiční	63
Krajská správa	67

Zemská – provinciální (samo)správa.....	69
Městská správa	71
Vrchnostenská správa.....	71
Církevní správa	72
4. Proměna správních úřadů na Moravě v období 1748–1848.....	75
5. Přehled osobností politické a církevní správy 1526–1848	79
6. Rodokmen Habsburků – Leopoldovské linie 1377–1740.....	87
7. Výběr doporučené literatury.....	91

1. Historický a správní vývoj 1526–1618

Historické souvislosti vzniku a rozvoje nového soustátí 1526–1618

Pro české království začíná rokem 1526 zcela nová epocha vývoje. Poté, co se českého královského trůnu ujímá Ferdinand I. Habsburský stávají se naše země součástí nového organismu tří státních celků – českého království, uherské koruny a rakouských zemí. A Ferdinand I., nahlížející politiku a správu země v souvislostech politiky také německé říše a Španělska, vnímající novou atmosféru doby, se bude snažit nastolit správní úřady tak, aby vyhověly součinnosti oněch tří správních celků, ale byly mu i dobrou základnou pro politiku evropské rovnováhy, kterou spoluutvářel se svým bratrem Karlem V. císařem německým.

Základem pro vytvoření společného soustátí byly smlouvy o nástupnictví uzavřené ve Vídni 1515 mezi Maximilianem I. a Vladislavem Jagellonským. Na tato jednání navázala v roce 1520 dohoda mezi polským králem Zikmundem Jagellonským, poručníkem dětí po Vladislavovi II., a Karlem V., německým císařem a nástupcem Maximiliana I. Karel V. vydává souhlas, aby se s princeznou Annou Jagellonskou oženil jeho bratr Ferdinand I. a uděluje mu do správy původně 5 rakouských knížectví. Teprve smlouvami v Bruselu 1522 mu postupuje do doživotního užívání všechny rakouské země s habsburskými državami v Alsasku a s Württembergem. Tato správa rakouských zemí měla být vázána jen na život a působení Ferdinanda I., ve všech zásadních rozhodnutích měl být závislý na Karlovi V. a jeho politice, a tím byl také vázán k hájení habsburské politiky jak v říši, tak v celém středoevropském prostoru.

Oba habsbursko-jagellonské sňatky (českého a uherského krále Ludvíka s Marií Habsburskou/ Uherskou a Ferdinanda s Annou Jagellonskou) byly uzavřeny 26. 5. 1521 v Linci. Podpora Ludvíka Jagellonského habsburské politice, posilovala habsburskou pozici nejen ve střední Evropě a touto pozicí ovlivňovali i španělsko-francouzské, či polsko-ruské vztahy.

Jihovýchod Evropy ale stále více trpěl tureckou expanzí. Agresivní politika Turecka zesílila po nástupu Solimana II., který aspiroval na velmocenskou politiku, snažil se ovládnout i středo-zemní prostor. Nová turecká expanze pak v bitvě u Moháče 29. srpna 1526 zdecimovala evropské „křesťanské“ převážně uherské vojsko a smrtí Ludvíka Jagellonského byla ukončena česko-uherská personální unie.

Po smrti Ludvíka nyní vyvstala před českými i moravskými ale i uherskými stavy otázka, zda přijmou Habsbursko-Jagellonské dědičné ujednání, či budou trvat na volbě krále. Zatímco se v Uhrách našel silný stavovský kandidát Jan Zápoľský a byl většinou šlechty dne 10. listopadu

1526 zvolen, Češi se na silném stavovském kandidátovi shodnout nedokázali, ale nechtěli přijmout dědičné ujednání. Přesto již silná Ferdinandova pozice v Rakousku i na evropské scéně vedla zástupce českých stavů k jeho volbě 24. října 1526 za českého krále¹. Volbu uskutečnili čeští stavové bez ohledu na názor stavů vedlejších zemí, proto z jejich strany následovalo přijetí panovníka Ferdinanda I. na základě uznání dědičného práva Anny Jagelonské – stavové na Moravě Ferdinanda přijímají 18. listopadu, ve Slezsku 5. listopadu, v Horní Lužici v listopadu, v Dolní Lužici 17. prosince. S pomocí vdovy, uherské královny Marie, byl Ferdinand I. zvolen hrstkou uherských šlechticů 16. prosince v Prešpurku také uherským králem.

Koncepce velmocenské evropské politiky se tak mohla postupně naplňovat. Válku o Uhry se Ferdinandovi podařilo v letech 1527–1528 vyhrát a po volbě německým králem 5. ledna 1531 se Ferdinand stále více angažoval v politice říše. Před velmocenskou politikou obou habsburských bratří, jako vládců střední Evropy, Španělska, Nizozemí, řady italských území následně i celku v Novém světě stála řada úkolů, z nichž za jeden z nejdůležitějších považovali ochranu katolického náboženství jako „správního tmele“, ideového a kulturního východiska rozvoje svých území, a také zápas proti turecké expanzi, která zachvacovala další a další území jihovýchodní Evropy.

Centrální úřady nového státu

Po svém nástupu musí Ferdinand najít správní model, jehož prostřednictvím naváže na dosavadní správu jednotlivých státních celků, ale musí utvořit i správní orgány, jejichž prostřednictvím bude schopen utvářet jednotnou politiku celého soustátí. Panovník vytváří jediný všem státům společný královský dvůr, tím jsou oslabeny ve svém vlivu královský dvůr český i uherský. Do své výhradní královské pravomoci pojímá nejdůležitější správní odvětví – zahraniční politiku, finanční správu a vojenskou správu. Nově vytvořené úřady nejsou správním úřadům jednotlivých zemí nadřazeny (s výjimkou dvorské kanceláře), jsou novým a ve své moci stále silícím prvkem. V počátcích vývoje se u těchto úřadů setkáváme ještě částečně se stavovským vlivem, ale postupem doby se stále víc prosazuje jejich zeměpanský charakter. Vzorem pro organizaci a vnitřní uspořádání nových úřadů je španělská a burgundsko-nizozemská správa. Struktura a působnost Ferdinandem I. vytvořených centrálních úřadů se osvědčila a zůstala v platnosti bez zásadních změn až do reformy Marie Terezie a po určitých reformních úpravách a modifikacích zůstává tato správa v platnosti až do revoluční přeměny společnosti v roce 1848. Výhodami této nové správy je provázání centrální administrativy s administrativou zeměpanskou na zemské úrovni, řízení správy z jednoho centra, stálá modernizace kancelářské agendy v centru a následně v zemích, panovníkovi oddaná byrokracie.

Panovník utváří soustavu pěti centrálních úřadů, které mají vykonávat správu všech sjednocených zemí. Některé alespoň částečně navazují na orgány již existující a další vznikají panovníkovým rozhodnutím z 1. ledna 1527.

1 Volbu dne 23. 10. 1526 uskutečnilo 24 zástupců stavů ve Svatováclavské kapli katedrály sv. Víta. Výsledek volby byl dle ujednání oficiálně ohlášen až následující den 24. 10. 1526, proto se častěji užívá toto datum.

Tajná rada (Geheimer Rath) – zřízená k 1. 1. 1527 – je nejdůležitějším poradním kolegiálním orgánem panovníka, zpočátku má poradní funkci, postupně prakticky řídí zahraniční politiku. Svými usneseními zasahuje i do vnitřní politiky.

Zpočátku se jedná o velmi malý orgán (3–6 členů). Občas zasedání předsedal sám panovník, jinak ale dvorský kancléř (cca do r. 1538), následně dvorský hofmistr (Oberhofmeister). Zasedal zde vedle dvorského kancléře a dvorského hofmistra také dvorský maršálek. Rozhodující vliv mají úředníci vídeňského dvora hlavně z rakouských zemí. Funkce zde získávají především šlechtici, následně ale i učení právníci. Čeští kancléři byli spíše mimořádnými členy (von Haus aus), volaní jen ke speciálním případům. V 16. století se jako členové objevují nejvyšší kancléři Jindřich z Plavna (1542–1554), Jáchym z Hradce (1554–1565), Vratislav z Pernštejna (1566–1582), také nejvyšší purkrabí Vilém z Rožmberka (1570–1592). Uherská reprezentace tento centrální orgán dlouhodoběji odmítala, až prvním zástupcem a tajným radou se 1646 stává Pavel Pálfy.

Tajná rada byla nazývána duší habsburské vlády. Koncipovala politiku v rakouském soustátí a následně i v říši. Projednávaly se zahraniční záležitosti, také osobní a rodinné záležitosti panovníka, byla zde přezkoumávána usnesení dvorské rady válečné, dvorské komory. Fakticky byla nadřazena i nejvyšším českým úřadům, neboť než panovník o českých návrzích rozhodl, byly projednány v tajné radě.

Postupem doby počet členů rady rostl, 1611 stál v čele direktor, tajných radů bylo deset. Nejvyššího významu rada dosáhla za Ferdinanda II., byly v ní zastoupeny všechny nejdůležitější úřady a všechna důležitá státní rozhodnutí projednáním tajné rady procházejí. Za Ferdinanda III. vzrůstá vliv panovníka a poklesá vliv rady jako celku, vzrůstá počet členů a za Leopolda I. dosahuje 60 členů. Není nadále možné pracovat v plénu, Leopold I. plénum přestává svolávat, práce se rozděluje jednotlivým komisím, konferencím, deputacím. Nejdůležitější se stává **stálá tajná konference** ustanovená v roce 1669, která projednává jen nejtajnější věci. I ta postupně zvyšuje počet členů a stává se nedělním orgánem. O reformu se snaží Josef I. – vytváří 7 komisí o 3–5 tajných radech. Jsou to komise: 1. pro říšské záležitosti, 2. pro záležitosti anglické, 3. pro záležitosti francouzské, 4. pro záležitosti španělské, 5. pro záležitosti italské a švýcarské, 6. pro záležitosti Turecka, 7. pro záležitosti politicko-vojenské. V roce 1709 má opět podobu stálého orgánu v počtu 8 tajných radů.

Poslední reformu uskutečňuje Karel VI., který dává tajné konferenci nový řád a v této podobě trvá až do zrušení Marií Terezií v roce 1760.

Dvorská rada (Hofrath) byla zřízena také k 1. lednu 1527. Jedná se o 20členné kolegium, kterému předsedá rakouský maršálek. Byla koncipována jako Nejvyšší odvolací soudní instance – Oberste Gerichtshof – pro všechny celky soustátí a má pracovat na novodobém principu římského práva. Tou se ale ještě v této době nestala, neboť od zemských soudů, které byly v rukou stavů, nebylo odvolání ke králi zatím možné.

Kompetence úřadu je tedy omezena pouze na rakouské země.

V této oblasti navazoval Ferdinand I. již na starší instituci zřízenou Maximilianem I. v roce 1498 s názvem Oberste Verwaltungs- und Gerichtsinstanz, která měla završovat soudní správu zatím všech rakouských habsburských zemí.

Roku 1556 byli přizváni i zástupci říše a úřad se proměňuje v *Císařskou dvorskou radu*, které předsedá prezident a je vybavena kompetencí soudní i poradní. 1559 získává rada nový řád. V říši trvá až do jejího zániku v roce 1806.

Dvorská komora (Hofkammer) je nejvyšším centrálním finančním úřadem, zřízeným také k 1. lednu 1527. Na rozdíl od ostatních nejvyšších úřadů zde platí nadřízenost/podřízenost vůči jednotlivým zemským komorám (české, hornorakouské, dolnorakouské, uherské, později slezské, spíšské atd.).

Jedná se o poradní orgán panovníka i orgán výkonný. Přesnější organizaci a vymezení pravomocí jí přisuzují řády z let 1537 a 1568. V jejím čele stojí nejdříve superintendent, později prezident, dále ji tvoří 4 radové, 2 sekretáři a další pomocný personál. Úřaduje nepřetržitě a týdně informuje panovníka o důležitém dění.

Mimo jiné i pro důslednou provázanost se zemskými komorami úřad roste, zvláště pak při posílení centrální zeměpanské správy po roce 1620.

Za Leopolda I. význam dvorské komory vzrůstá díky inkameraci mnohých berní a dávek, také díky tomu, že mnohé nepřímé daně do té doby spravované stavy byly převedeny panovníkovi.

Za Josefa I. v roce 1705 vzrost počet radů na 73, což také vylučovalo plenární zasedání a dochází ke snížení počtu radů na 32. Dvorská komora má oddělení pro jednotlivé země – český stát má jedno společné oddělení, později se vytvářejí dvě – české a moravskoslezské, následně se vrací k jednomu společnému oddělení.

V roce 1714 dostává Dvorská komora nový vnitřní řád, který ji člení na 8 oddělení.

Hlavním hybatelem domácí politické správy je **Dvorská kancelář (Hofkanzlei)**, která není nově vzniklým orgánem, ale navazuje na rakouskou vévodskou kancelář ve Vídni. V letech 1526–1528 je snaha ji učinit centrálním úřadem, který má jednotlivá oddělení pro jednotlivé země a sekretáři, kteří oddělení vedou, jsou podřízeni nejvyššímu dvorskému kancléři. Koncipuje se zde i oddělení pro české záležitosti, podřízené dvorskému kancléři. Těto koncepci oponují čeští stavové a usilují o podřízení českého sekretáře českému nejvyššímu kancléři.

Dvorská kancelář expeduje své vlastní rakouské písemnosti, také písemnosti Tajné rady, písemnosti Dvorské rady, písemnosti z osobní pravomoci panovníka.

1556 dochází k přeměně Dvorské kanceláře na Říšskou dvorskou kancelář, která vyřizuje jak říšské, tak domácí rakouské záležitosti. Po roce 1620 jí ovšem zůstávají pouze říšské záležitosti.

Rakouská dvorská kancelář se z oné říšské v roce 1620 vyděluje a stává se expedičním orgánem pro alpské země. Má charakter správního orgánu pro politickou agendu, ale je i orgánem soudní správy pro alpské země. Josef I. jí svěřuje i některé zahraniční záležitosti. Karel VI. svou reformou z roku 1720 vytváří dvě oddělení, každé má v čele svého kancléře. První oddělení spravuje zahraniční záležitosti, druhé oddělení pak domácí záležitosti.

Pátou důležitou agendou centrálního státu je oblast vojenská. Pro ni je ale později – až k 17. listopadu 1556 zřízena **Dvorská rada válečná (Hofkriegsrath)**. Prvotní jednání o zřízení úřadu v letech 1529–1531 nevedla zatím ke zdárnému konci. Až 1556 se tedy vytváří také jako malý organismus s pěti členy v čele s prezidentem tento vojenský orgán. Proces vytváření byl pomalejší vzhledem k tomu, že si vyžadoval přeměnu dosavadního stavovského vojska na vojsko žoldnéřské. Přímé vojenské povinnosti jednotlivých šlechticů jsou převedeny na daňovou povinnost stavů, a tak se Dvorská rada válečná stává především finančním orgánem, který shromažďuje tyto platby. Agendu menších částek vyřizovala samostatně, pokud šlo o rozhodnutí převyšující 150 zlatých, musela spolupracovat s Dvorskou komorou, v níž byly zájmy Dvorské rady válečné zastupovány jedním válečným radou.

Dále se válečná rada starala o společnou obranu všech habsburských území proti Turkům, o vyzbrojování a zásobování vojska, stav válečného materiálu, pečovala o pohraniční pevnosti, o ochranu východní hranice, vyřizovala i diplomatickou korespondenci s Tureckem a s Ruskem.

Panovník usiloval o to, aby i v tomto orgánu byl zástupce representace českého státu, čeští stavové svého zástupce neposílali, jen se 1565 usnesli, že králi náleží právo svobodně ustanovovat členy válečné rady. Rada měla v Praze svou zvláštní expedici (Hofkriegsrathkanzlei) vybavenou speciální instrukcí z roku 1564. V našem prostředí si do roku 1620 verbování vojska udržely ve svých rukách stavové, proto byl vliv dvorské rady válečné u nás poměrně malý.

V době vlády Rudolfa II. byla Dvorská rada válečná jediným orgánem centrální správy, který zůstal ve Vídni, zatímco ostatní následovaly Rudolfa do Prahy.

Správní vývoj v českém království po 1526

Nástup Ferdinanda I. na český trůn s definitivní platností uzavírá vývoj nastolený v českém státě husitstvím. Panovník má ambici být silným panovníkem a stavovskou obec podřídit své vizi moderního státu. Nastává opačný postup přesunu pravomocí. Zatímco v pohusitské době se mnoho pravomocí a správních institucí dostává do rukou stavů, Ferdinandovou ambicí je naopak posílit svůj vliv, k němuž chce využít jednak zásad římského práva a moderně školených byrokratů. Zbylé královské instituce byly po roce 1526 kompetenčně posilovány a vnášela se do nich předhusitská vize panovnické moci. Navíc se zde promítá i vize centralizovaného státu opřená o novověkou podobu byrokratického úřadu. Pravidelně fungující byrokratické úřady vytvářejí nepravidelně zasedajícím stavovským orgánům velkou konkurenci.

Změnu zažívá i forma nástupnictví na český královský trůn. Prosté nástupnictví na základě dědického práva má být nadále ovlivňováno volbou panovníka českými stavy, i když se při volbě dědické právo bere v úvahu. Největší rozhodující podíl na sebe strhával Český zemský sněm, čímž se zemské sněmy ostatních zemí cítily dotčeny ve svých právech. Česká konfederace z roku 1619 se tedy snaží kodifikovat (články 27–28) volbu krále generálním sněmem, v němž měli čeští stavové pouze první a šestý hlas.

Před volbou nebo přijetím krále předkládali stavové kandidátovi své podmínky, shrnuté ve volební kapitulaci, aby je potvrdil. Od roku 1471 obsahovaly souhrn zemských privilegií. Zvolený nebo přijatý král, pokud byl cizinec, skládal při vstupu do země přísahu, potvrzoval zemská práva. Vlastní korunovace jako podmínky plné vlády se zúčastňovali stavové svými zástupci ze všech zemí. Král při korunovaci znovu přísahal a vydal stavům korunovační revers, jímž reagoval na požadavky kapitulace. Po korunovaci odjížděl král do vedlejších zemí, aby i v nich byl přijat a přísahal na zemská práva. Přijetí na Moravě se konalo v Olomouci nebo v Brně a bylo spojeno s holdováním moravských stavů. Přijetí ve Slezsku se konalo ve Vratislavi, slezští stavové vedle holdování skládali králi i přísahu. Lužičtí stavové holdovali hned při korunovaci v Praze a privilegia jim král potvrzoval až při vhodné příležitosti.

Rivalita jednotlivých zemských stavů byla běžná a promítla se i do formy přijetí Ferdinanda I. za českého krále. Český zemský sněm vytvořil 24 členný výbor a ten Ferdinanda I. zvolil za krále. Moravský zemský sněm přijal dědické nároky Anny Jagelonské, která své pravomoci převedla

na manžela, a ten byl na Moravě tedy přijat na základě dědických nároků. Ve Slezsku byl Ferdinand zvolen dodatečně, Horní Lužice uznala Ferdinanda při korunovaci a Dolní Lužice uznala volbu.

Ferdinand I. po požáru zemských desk vydal v roce 1545 nový revers, v němž uváděl, že čeští stavové uznali jeho manželku Annu za dědičku a jeho zvolili a přijali za krále. Přes odpor vešlo toto znění do zemského zřízení z roku 1549, a na jeho základě byli pak další panovníci přijímání ještě za života přímého předchůdce.

Krále při jeho nepřítomnosti v zemi zastupovali hejtmani. Postupně se konstituovali jako stálí úředníci podléhající ale stavovskému vlivu ve všech zemích. Nejstarší hejtman jako stálý úředník na Moravě je znám již k roku 1298. Je jmenován králem po dohodě s panským stavem, od roku 1520 i rytířským stavem. 1526 je jeho pravomoc oslabena odnětím finančních záležitostí. Od 15. století již znají hejtmana všechna slezská knížectví. Od roku 1422 se vyvíjí úřad vrchního slezského hejtmana (*supremus capitaneus*). V letech 1536–1608 tuto funkci zastával vratislavský biskup z titulu knížete niského. Pomocným úřadem vrchního hejtmana se stává vrchní úřad (*Oberamt*). Královým zástupcem Horní Lužice byl fojt vybíraný z českých pánů. Dolnolužický fojt byl také jmenován z českých pánů od roku 1598 ale již z domácí šlechty a sídlí v Lubíně.

Česká situace je odlišná. Zde jsou hejtmani jmenováni v počtu jednoho až šesti. Při přesídlení Vladislava Jagellonského do Budína se ale úřad hejtmanů nezměnil na trvalý úřad, ale zemskou správu převzali nejvyšší zemští úředníci. Král Vladislav potvrdil (10. 8. 1508) usnesení svatojacobského sněmu, jímž byl Zdeněk Lev z Rožmitálu, nejvyšší purkrabí pražského hradu a členové zemského soudu ustanoveni regenty Království českého. Toto ustanovení bylo svatováclavským sněmem 1517 obnoveno. Ferdinand I. se ale opět vrátil ke jmenování jednoho až čtyř hejtmanů. Instrukce pro hejtmany z roku 1528 stanovila, že mají být hejtmani dva s 12 pomocníky, mají pečovat o zemský mír, a proto jim mají být podřízeni i hejtmani krajští a rady měst. Ale funkce hejtmanů se nevžila a Ferdinand se vrátil k praxi nejvyšších zemských úředníků. V letech 1547–1566 se zemským správcem stává arcikníže Ferdinand, druhorozený Ferdinandův syn, a v souvislosti s ním se poprvé objevuje titul místodržící. Po jeho odchodu ze země se správa opět přenáší na nejvyšší zemské úředníky, ale už jim zůstává titul místodržící. 1577 pro ně vydává první pevnější instrukci Rudolf II.², jejich pravomoc byla v oblasti politické, policejní a dohledu nad apelačním soudem. Těchto deset místodržících (nejvyšších zemských úředníků) již disponovalo samostatnou místodržitelskou pečeti a kanceláří. Toto staré místodržitelství fungovalo s přetržkou let 1583–1612³ a na jeho fungování se až do roku 1620 nic nezměnilo.

Završuje se i proces rozdělení starého panovnického dvora do části stavy ovlivňované s působností zemské správy a do části pouze ceremoniální, panovníkem jmenované bez vlivů stavů a tím tvořící jakýsi zárodek vlastního panovnického politického centra.

Panovník tak na jedné straně stavěl požadavek pevné vlády a pevnějšího stmelování monarchie i jejího vnitřního upevnění. Stavovská obec naproti tomu na jedné straně respektovala zásadní autoritu panovníka i oblast jeho práv, ale ve vnitřním vývoji státu se cílevědomě snažila váhu královských vladařských práv oslabovat na nejmenší možnou míru. Vlastní pozitivní a moderní program správy státu ve spolupráci s panovníkem, kterým by konkurovala panovníkovu koncepci, si ale stavovská obec vybudovat nedokázala.

Po vítězství nad protikrálem v Uhrách Janem Zápolským začal Ferdinand podnikat kroky k posílení své moci v Čechách. V roce 1528 rozpustil jednotu pražských měst a sesadil jejich

2 (Unsere Statthalter, Regenten und Rothe unsers Kunigreich Beheimmb)

3 Český král je na Pražském hradě.

dosavadního samovládce Jana Paška z Vratu a zakázal svolávání obecních shromáždění. Zakázal také konání krajských sněmů. Šlikům odebral práva k jáchymovským dolům a převedl je do královské správy. Konečně také propustil 1530 z úřadu nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitálu. Uvedené kroky stavy vůči panovníkovi popuzovaly, ale nevedly zatím k soustředěnému odporu. Ten přichází později.

Velkou finanční zátěž představovaly vojenské náklady pro boj s Turky. Otázka daní byla vždy v popředí jednání zemských sněmů, král požadoval výběr daní každý rok a navíc byly hledány možnosti výběru dalších a dalších daní. Daňové zatížení postihlo výrazně města, také poddané, kteří částečně platili daně i za své vrchnosti. Daně se staly podnětem ke svolávání generálních sněmů České koruny, první se konal 1530 v Českých Budějovicích.

Náboženská otázka nemohla zůstat stranou vzájemných vztahů panovníka a jednotlivých zemí. Zpočátku kompromisní postoj panovníkův se také pod vlivem událostí v říši proměňoval i v domácím prostředí. Ferdinand vzal v podstatě na vědomí vítězství reformace ve Slezsku, respektoval náboženskou svobodu na Moravě, umožnil silný příliv novokřtěnců, ale stavěl se proti utrakvistické konfesi. 1535 ostře odmítl bratrskou konfesi.

První stavovský odboj

Mezi panovníkem, který se snaží budovat moderní centrální správu opřenu o katolické náboženství a stavy dbajícími na svá stavovská práva panovalo jisté napětí. K prvnímu měření sil došlo v souvislosti s bojem mezi císařem Karlem V. a protestantskými stavy v Německu sdruženými ve spolku šmalkaldském. Ferdinand I. měl táhnout do Saska proti saskému kurfiřtovi Janu Bedřichovi, představiteli šmalkaldského spolku. První Ferdinandem I. svolaná hotovost ke Kadani v září 1546 se scházela velmi neochotně. Druhá svolaná hotovost v lednu 1547 k Litoměřicím byla svolána bez souhlasu sněmu, a to použili stavové jako záminku k neochotě se k Litoměřicím dostavit. Ti, co se po zdráhání přece dostavili, odmítli táhnout do Saska a žádali svolání sněmu. K odboji proti panovníkovi se postavili téměř všichni protestantští a bratrští páni a rytíři, všechna česká královská města s výjimkou Českých Budějovic, Plzně a Ústí nad Labem. Moravští stavové vedeni zemským hejtmánem Václavem z Ludanic a královská města účast na vzpouře proti králi odmítli. Jediné město Jihlava se ke vzpouře připojilo. Takto vytvořená jednota chtěla táhnout na podporu protestantského vůdce Jana Bedřicha. Březnový sněm opozičních stavů v Praze přijal „přátelské snešení“ v němž žádal, aby „bylo králi odňato výhradní právo svolávat sněm, povolovat krajské sjezdy a velké obce, dále žádali, aby zemští úředníci byli jmenováni podle návrhu stavů, má být rozšířena pravomoc zemského soudu, náboženské otázky má řešit zvláštní sněm. Královi komisaři na sněm vyslaní (v čele s olomouckým biskupem Janem Doubravským) žádali rozpuštění opozičního vojska a zakazovali podporu Janu Beřichovi. Bitva u Mühlberku (24. 4. 1547) válku rozhodla, Habsburkové vítězí a čeští stavové se ocitají na straně poražených. Česká šlechta kapituluje, nejdéle protestují města v čele s Prahou.

Touto neúspěšnou vzpourou poskytli čeští stavové panovníkovi možnost posílit svoji pozici. Probíhající soud (25 členů tribunálu, z Moravy např. zemský hejtmán, olomoucký biskup, v čele s arcivévodou Ferdinandem) 10 představitelů vzpoury odsoudil k trestu smrti (4 popravení, 6 uprchlo), následovaly sankce s dopady do politické, hospodářské i soudní oblasti. Významné posílení královské moci, noví královští úředníci, zabavená privilegia, konfiskované majetky, nová soudní instance – to vše jsou důsledky prvního protihabsburského stavovského odboje.

Politická správa zemí Koruny české

Česká královská kancelář se vedle stavovského vlivu v ní postupně stává i úřadem drobné pravidelné královské správy. To se umocňuje v 16. století v souvislosti s počínající byrokratizací správy a obecným zaváděním písemného řízení. Významnou pozici zde sehrává kancléř, vysoký zemský úředník s blízkým vztahem ke králi, dlící v jeho blízkosti. Kancelář je úřadem sloužícím všem zemím Koruny a soustřeďujícím většinu výkonné moci ve státech. Titulárně byl nejvyšším kancléřem království vyšehradský probošt, 1471 je úřad kancléře laicizován a kancléř je až do zániku kanceláře 1749 vybírán z panského stavu. Užívá titulu *cancellarius regni Bohemiae* (od 1491 *supremus cancellarius regni Bohemiae*). Kancléř jako držitel velké panovnické pečeti z titulu reprezentanta stavovské obce v kanceláři, všechny důležité panovnické listiny vyžadující velkou pečeť, spolupodepisoval a pečetil. Kancléř současně zaručoval, že obsah listiny neodporuje zemským právům a privilegiím. Kancléř tedy na jedné straně ručil panovníkovi za jeho písemnosti, ale současně ho v zájmu stavovské obce také kontroloval v jeho zásadních rozhodnutích.

Tato situace byla obtížně přijatelná Ferdinandovi I., který chtěl zřídit/zřídil jednotnou kancelář pro všechny své země ve Vídni. 1527 ustanovil v rakouské kanceláři české oddělení se sekretářem a pomocným personálem, tuto expedici podřídil rakouskému kancléři a v Praze s českou kanceláří žádný vztah tato expedice neměla. Pro toto oddělení vyzískal Ferdinand I. od českého kancléře velkou pečeť.

Tento stav byl ale pro české stavy obtížně přijatelný a dosáhly změny. V roce 1530 vymohly, že kamerální majestáty i jiné důležité písemnosti mají být po svém vyhotovení poslány panovníkovi k podpisu, a teprve pak předloženy českému kancléři, aby je také podepsal a přivěsil k nim velkou pečeť. Česká expedice ve Vídni byla vyňata z vlivu rakouského kancléře, přeměněna v expozituru české kanceláře a jí byla podřízena. V čele této vídeňské expozitury stál vicekancléř, který řídil personál českého i německého oddělení. Tito úředníci byli zřejmě jmenováni českým kancléřem po souhlasu krále, oběma skládali přísahu, ale nevyššímu českému kancléři podléhali. Expozitura byla trvale ve Vídni, krále provázela na jeho cestách. Upřesňující rozhodnutí sporů bylo vydáno 1541 a další nařízení z roku 1549 zaručovalo české kanceláři také výhradní vyřizování záležitostí českých zahraničních lén.

Bez vědomí kancléře ale mohly být konečně vydávány jen méně důležité písemnosti, které velkou pečeť nepotřebovaly. Nárůst nových typů písemností (mandátů, patentů, misivů) pečetených jen menší pečeti, které byly navíc pro svou jednoduchou formu pro správní záležitosti vhodnější, umožňovalo českou kancelář obejít a vydávat tyto písemnosti prostřednictvím kanceláře České komory či kanceláře dvorské.

Česká kancelář spolu s kancléřem sídlí v Praze a jako kancelář královská vyřizuje všechny záležitosti mezi panovníkem a českými zeměmi a obráceně. Kromě toho vykonávala i rozhodnutí královské rady, která zasedala v místnostech kanceláře, zajišťovala prostřednictvím kancléře vztah rady s králem. Kancelář vedla také písemnou agendu zemského sněmu, vyhotovovala konkrétní znění sněmovních propozic pro český, moravský, i centrální zemský sněm.

Po roce 1583, kdy Rudolf II. přenáší své sídlo do Prahy, roste kompetence české kanceláře. Výrazně narostly žádosti posílané k rozhodnutí přímo králi, ty nestačil král ani jeho rada vyřídit, tak je česká kancelář nejen expeduje, ale v mnoha případech sama i vyřizuje.

S vyřizováním písemných suplik k panovníkovi se začala vyvíjet soudní kompetence kanceláře a kancelář se změnila ve skutečný správní úřad.

Vzrůst významu české kanceláře a výrazný vliv českých stavů v ní vedl k napětí v ostatních zemích a snaze emancipovat se a vytvořit si vlastní zemské kanceláře. Samostatná moravská kancelář fungovala v letech 1608–1611, ale s definitivní platností se Morava v roce 1613 vrací pod působnost České kanceláře. V roce 1611 byla také ustanovena samostatná kancelář pro slezská knížectví a Lužice ve Vratislavi. V čele kanceláře stál místokancléř, který podléhal pouze králi. Po roce 1616 se organizačně začlenila do České kanceláře, ale pracovala dál jako slezské oddělení. Písemnosti pro Slezsko pak podpisoval český kancléř i slezský vicekancléř. Jednota České kanceláře zůstala zachována a stává se nejdůležitějším spojovacím článkem celého českého státu.

Katolický kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic (1599–1628) nepřipojil svůj podpis pod Rudolfův majestát a stále narůstalo napětí mezi ním i kališnickými stavy. Pochopitelně se nepřipojil ke stavovskému povstání, 1618 odchází do Vídně a tam jej následuje i část kanceláře. Úplný přesun kanceláře do Vídně je dokončen v roce 1624. Od té doby je označována jako Česká dvorská kancelář, a až do svého zrušení Marií Terezií v roce 1749 trvale sídlí u dvora ve Vídni.

Zimní král Friedrich Falcký si v Praze pro dobu své vlády zřídil také vlastní kancelář v čele s kancléřem, ta ale zaniká. Následně v Praze působí jen kancelář místodržitelská.

Český královský dvůr

Završuje se i proces rozdělení starého panovnického dvora do části stavy ovlivňované s působností zemské správy a pouze ceremoniální panovníkem jmenované bez vlivů stavů, a tím tvořící jakýsi zárodek panovnického politického centra. Příkladem může být funkce hofmistra, která je v roce 1458 rozdělena na zemský (nejvyšší hofmistr království českého) a na úřad dvorský tj. hofmistr královského dvora.

Nejvyšší úředníci království českého

Podoba sboru nejvyšších úředníků, jak byla panovníky jagellonskými a následně i habsburskými panovníky využívána jako místodržitelské grémium se konstituje v druhé polovině 15. a první polovině 16. století. Nejvyšší úředníky jmenuje král, ovšem je výrazně vázán pravidly dojednanými mezi předchůdcem a stavy. Volně král obsazuje pouze pozici nejvyššího purkrabího, ale nejvyšší komorník a nejvyšší sudí mají být jmenováni z pánů, nejvyšší písař ze stavu rytířského. Některé úřady se stávají dědičnými – např. úřad nejvyššího maršálka – dědičný v rodu pánů z Lipé. Husitská tradice obsazení úřadu podkomořího měšťanem Starého Města pražského končí rokem 1486, kdy je jmenován rytíř (případně měšťan Starého Města pražského povýšený do šlechtického stavu), a tím jsou měšťané definitivně z nejvyšších zemských úřadů vytlačeni.

Panovníkova shoda se stavy na 12 členech kolegia zemských úředníků z roku 1497 vyhrazuje 8 míst pánům a 4 místa rytířům. Definitivní dohoda mezi pány rytíři o rozdělení zemských úřadů dokončuje i krystalizaci stavů samotných. Další dohoda o kolegiu zemských úředníků je z roku 1549, ta začleňuje poslední nejmladší úřad – úřad dvorského sudího. Tímto ustanovením je dáno i pořadí jednotlivých úředníků. Nejvyšší zemské úředníky jmenuje král v součinnosti s královskou radou.

1. **Nejvyšší purkrabí Království českého / purkrabí Pražského hradu** byl jediným zemským úředníkem jmenovaným přímo králem, a to výhradně z panského stavu. Je zástupcem panovníka v zemi, předsedal zemskému sněmu, zemskému soudu i sboru nejvyšších zemských

úředníků, je velitelem zemské vojenské hotovosti, předsedá purkrabskému soudu. Po Bílé hoře předsedá místodržitelské radě. Po reformách Marie Terezie a Josefa II., kdy rozhodující pravomoc stále víc přechází na zeměpanské úřady, jeho vliv klesá. Úřad je zrušen 1848.

2. **Nejvyšší zemský hofmistr / nejvyšší hofmistr Království českého** jmenován z panského stavu. Předsedá komornímu soudu. V soudních záležitostech je i předsedou královské rady. Trvá i v období po Bílé hoře, po soudní reformě 1783 řídí apelační soud a jeho úřad zaniká rokem 1790.
3. **Nejvyšší zemský maršálek / nejvyšší maršálek Království českého** jmenován z panského stavu. Rozhodoval spory o šlechtickou čest. Původně společný úřad pro Čechy i Moravu, po 1625 jen pro Čechy. Do Bílé Hory byl obsazován pány z Lipé, následně Berky z Dubé a po jejich vymření byl úřad obsazován volně. Po josefínských reformách zůstal formálně v čele zemského sněmu, po panovníkově svolání sněm oficiálně otevíral a uzavíral. V souvislosti s anenskými patenty 1913 byl úřad definitivně zrušen.
4. **Nejvyšší zemský komorník** obsazován z panského stavu, uděloval povolení k audienci u panovníka, zodpovídal za řádné vedení agendy zemských desk, měl dozor nad menšími zemskými úředníky, obesílal žalované u zemského soudu.
5. **Nejvyšší zemský sudí** byl obsazován z panského stavu, připravoval jednání na zemském soudě, svolával ho a dbal nad právní formou a legalitou nálezů.
6. **Nejvyšší kancléř Království českého** jmenován z panského stavu. Stojí v čele české kanceláře/české dvorské kanceláře – nejdůležitějšího vnitropolitického úřadu i s agendou zahraniční a soudní. Ačkoliv je v pořadí úředníků na šestém místě, stává se pro blízkost ke králi nejvýše postaveným úředníkem království. Úřad zaniká reformou Marie Terezie 1749 a agenda přechází na nový úřad *Direktorium in publicis et cameralibus*.
7. **Nejvyšší dvorský sudí** obsazován z panského stavu, předsedá dvorskému soudu, který je příslušný pro královská léna. Funkce je spojena s hodností velkopřevora maltézskeho řádu.
8. **Prezident rady nad apelacemi** obsazován z panského stavu. Předsedá v roce 1548 nově zřízenému apelačnímu soudu, který se stává novým byrokratickým a zeměpanským úřadem, má působnost v Čechách i na Moravě. Má být odvolacím soudem ode všech soudů, stává se odvolacím soudem pouze pro města.
9. **První karlštejnský purkrabí** obsazován z panského stavu, ochránce českých korunovačních klenotů a zemských privilegií na Karlštejně. Úřad trvá do počátku 20. let 17. století, kdy je hrad Karlštejn vyveden z královského majetku.
10. **Prezident české komory** vede nový úřad zřízený 25. 3. 1527 s finanční agendou. Úřad je obsazován příslušníkem rytířského stavu. Představitel české komory do organizmu nejvyšších zemských úředníků včleněn po roce 1620.
11. **Nejvyšší zemský písař** je obsazován rytířem, který je zodpovědný za vedení záznamů o jednáních zemského soudu
12. **Zemský podkomoří/subcamerarius** úřad obsazován také rytířem – usedlým ve Starém Městě pražském. Je zástupce panovníka ve správě královských měst, dbal na dodržování reálních práv panovníka a na důchody panovnícké komory
13. **Purkrabí Hradeckého kraje** úřad je obsazován rytířem, dokládá vazbu na region královských věnných měst v čele s Hradcem Králové, předsedá zvláštnímu soudu pro tuto oblast, soudí spory o dluhy mezi šlechtici.

14. **Druhý karlštejnský purkrabí** obsazován z rytířského stavu, ochránce českých korunovačních klenotů a zemských privilegií na Karlštejně. Úřad trvá do počátku 20. let 17. století, kdy je hrad Karlštejn vyvázán z královského majetku.

Zemské úřady byly svým nositelům svěřovány doživotně, nebo do té doby dokud se jich sami nezřekli. Král je nemohl odvolat. Pokus získat zemský úřad za života stávajícího držitele byl trestán smrtí. V 16. století se vyvinula zvláštní trestní ochrana zemských úředníků (nejvyšších i menších), stejně jako soudců. Jakýkoliv útok na jejich osobu, pověst a činnost související s výkonem úřadu byl postaven pod přísnou sankci, byl trestán smrtí. Vytváří se sbor stojící mimo vážnou kritiku.

Zemští úředníci měli pro výkon běžných záležitostí své zástupce, menší zemské úředníky. Menší úřady byly stálé, řešily agendu nižší šlechty, která svým významem nesahala do politické sféry, nebo větších majetkových hodnot. Úředníci byli jmenováni z rytířů, vždy příslušným nejvyšším úředníkem po poradě se zemským soudem.

Kolegium zemských úředníků tvořilo základ **královské rady**. **Česká královská rada** nebyla pouze radou zemskou, ale v některých záležitostech zasahovala do záležitostí celého státu. Byla orgánem stavovským ale i královským (s tím souvisela její celostátní působnost). Byl to orgán dualistického charakteru vlády, který je konečně formulován roku 1526. Užší radu tvořili zemští úředníci spolu s přísedícími zemského soudu. Širší rada vznikla ještě rozšířením o přísedící komorního a dvorského soudu (jsou personálně totožní). Na spolurozhodování této rady byl král vázán při jmenování zemských úředníků, přísedících komorního soudu, při udělování zahraničních lén, v berních věcech, v záležitostech obrany země, náboženských, mincovních i pořádkových záležitostech. Radě předsedal **nejvyšší hofmistr**, král, v době mezivládí nejvyšší purkrabí. Stálost rady byla zaručena praktickou neseaditelností zemských úředníků. Král však mohl jmenovat další osoby, byl omezen pouze tím, že se musí jednat o pána nebo rytíře ze zemí Koruny české. Královská rada spolupůsobila s králem do té doby, než začala převažovat Ferdinandova pro všechny části monarchie společná Tajná rada.

Český zemský sněm

Český zemský sněm byl stavovskou organizací a prostřednictvím nejvyšších zemských úředníků je nejdůsledněji spjat s královskou radou. Je nejdůležitějším politickým orgánem stavů dané země. Příslušníci ve sněmu jsou rozdělení podle kurií. S obnovováním královské moci je posilována i pozice panovníka v nich. Na sklonku jagellonské doby je svoláván sněm osobou nejvyššího purkrabího, od roku 1528 uplatňuje svou pravomoc na svolávání sněmů panovník Ferdinand I., což se definitivně prosazuje až roku 1547. Král nebo jeho zmocněnec sněm zahajoval v plenárním zasedání, kterému dále předsedal nejvyšší purkrabí. Návrhy ke sněmovnímu jednání mohly pocházet od krále jako sněmovní propozice, nebo od účastníků sněmu, ať jednotlivců (články zvláštní), nebo celých stavů (články obecné). Ferdinand usiloval o prvotní projednání jeho propozic a po jejich vyřízení sněm uzavíral. Tím byly omezovány stavy ve svých právech, proto se stavy bránily tím, že berně jako hlavní obsah propozic, povolovaly až po projednání vlastních záležitostí. Teprve v roce 1609 král zaručil, že sněmovní jednání může být ukončeno až po vyřízení všech k projednání předložených návrhů.

Ve šlechtických kuriích měl každý šlechtic právo účastnit se osobně a každý účastník sněmu měl jeden hlas. Pro značné náklady na sněmovní účast se především nižší šlechtici v počtu dva až šest sdružovali v rámci konkrétního kraje a po volbě krajskými sněmy byli vysíláni na náklady

kraje zástupci. V městské kurii mělo město hlas vždy jako celek a městská rada vysílala na náklady města vždy 2 – 3 zástupce. Menší města se mohla nechat zastupovat větším městem. Každá kurie se musela shodnou většinou hlasů. Na přijetí sněmovního usnesení se musely shodnout všechny kurie, z nichž každá měla jeden hlas. Takto dojednané usnesení nabývalo platnosti zapláním do zemských desk, tím byla také publikována. Tištěné publikování usnesení máme doloženo od roku 1500. Ferdinand I. opět prosazuje potřebu královské sankce. Ujednané usnesení musí být stvrzeno králem, teprve pak je možné zapsat toto usnesení do zemských desk.

Nejvyšší moravští úředníci

Kolegium nejvyšších moravských úředníků, tvořících královskou radu bylo šestičlenné – první tři byli ustanovováni z panského stavu, další 3 z rytířského stavu. Je sem zapotřebí započítávat také českého maršálka / královský maršálek, který byl ale úředníkem českým i s pravomocí na Moravě. Hodností patřil hned za zemského hejtmana.

Do poloviny 16. století zemské úředníky jmenuje moravský markrabě / král sám, v druhé polovině 16. století již po dohodě se stavy. Od roku 1611 získávají titul radů. Pouze panovníkovi a zemskému hejtmanovi se zodpovídal podkomoří, ostatní úředníci byli do roku 1624 odpovědní také stavům a skládali jim přísahu.

Zemský hejtman byl vybírán z panského stavu, zastupoval panovníka v zemi, byl hlavním garantem správy, dohlížel na úřady správní i právní. Předsedal zemskému sněmu i zemskému soudu, dbal na to, aby se usnesení sněmu prostřednictvím krajských hejtmanů, kteří mu byli podřízeni, rozšířila po zemi, byl první muž panského stavu, velitel zemského vojska.

Nejvyšší zemský komorník byl jmenován z panského stavu, dohlížel na správu zemských desk, podřízeni mu byli i menší zemští úředníci včetně komorníka práva menšího.

Nejvyšší zemský sudí byl také jmenován z panského stavu, řídil jednání zemského soudu

Podkomoří – byl nejvyšším úředníkem královské komory, dohlížel na správu královských měst, řešil odvolání od městských soudů. Po roce 1620 byl ustanovován střídavě z panského a rytířského stavu, navíc poklesá jeho vliv vymaněním dohledu nad kláštery.

Hofrychtér / dvorský sudí byl nejvyšším úředníkem nad královskými leníky, předsedal dvorskému soudu.

Nejvyšší zemský písař spravoval zemskou kancelář, byl ochráncem zemské pečeti, ku pomoci měl dva písaře (jednoho u práva v Olomouci, druhého u práva v Brně).

K menším zemským úředníkům patřili například zemští purkrabí, vykonávali dohled nad pořádkem v zemi a měli také určitou soudní pravomoc.

Moravský zemský sněm

Moravský zemský sněm zasedal také ve třech kuriích – panské, rytířské a společné kurii prelátů a měst. V panské kurii zasedal také olomoucký biskup jako první člen panského stavu, kurii předsedal zemský hejtman. Rytířské kurii předsedal dvorský sudí. Ve společné kurii prelátů a měst zasedalo šest královských měst, kapitula olomoucká, kapitula brněnská, opati a probošti některých klášterů a předsedal jí podkomoří. O předlohách se nejdříve jednalo v kuriích, jednání bylo tajné. Následně jednání v plénu bylo již veřejné a každá kurie měla jen jeden hlas. Sněm zasedal v Brně nebo Olomouci, někdy také v Jihlavě, Znojmě nebo v Uherském Hradišti a to za přítomnosti panovníka, nebo jím vyslaných komisařů. I po roce 1526 si sněm uhlávil značnou

samostatnost v tom, že potvrzování jeho usnesení prosadil Ferdinand I. jen v důležitějších případech, ne ve všech. 1608 se znovu vrátil písemně zaručený úzus, že všechna sněmovní usnesení ke své platnosti královské potvrzení nepotřebují. Bylo to dáno tím, že sněm projednával jen zemské, nikoliv celostátní záležitosti.

Slezští nejvyšší úředníci

Nejvyšším zemským úředníkem byl **vrchní zemský hejtman**, jímž byl podle privilegia z roku 1498 ustanovován vždy jeden ze slezských knížat.

Sněmovní orgány ve Slezsku

Jednotlivá knížectví vytváří své sněmy od 15. století – ve většině knížectví se dvěma kuriemi – tj. šlechta a města; třemi kuriemi (páni, rytíři, města) například Krnovsko, Těšínsko; a čtyřmi kuriemi (páni, preláti, rytíři, města) od 16. století Opavsko a Opolsko-Ratibořsko. Po smrti Matyáše Korvína se ustanovil také knížecí sněm o třech kuriích (knížata, zástupci vyšších stavů, zástupci měst). Svolával jej do Vratislavi vrchní slezský hejtman, od roku 1536 výhradně z příkazu krále. Knížecí sněm sehrával důležitou roli při sjednocování Slezska.

Generální sněmy, jednání zástupců všech sněmů České koruny svolával panovník, jednaly o jeho propozicích. Hlavním tématem jednání sněmů za Ferdinanda I. je shromáždění financí a jednání o obraně proti turecké expanzi. Jistá možnost vytvořit z generálních sněmů pevnou stavovskou opozici vůči úřadům královským se neuskutečnila, a tak proti panovníkovým moderním úřadům stojí pět zemských sněmů, z nichž každý hájí své partikulární zájmy. Sám Ferdinand se pokusil několikrát vytvořit společný stavovský orgán zástupců zemí, jimž vládl.

Kongresy svolal několikrát (1528 – cílem jednání o dlouhé minci, 1530, 1537, 1541–1542, 1543–1544, 1555–1157, 1558). Většinou se jednalo o pomoc na turecké války a většinou jednání ztroskotala.

Počátkem 17. století se objevila nová tentokrát stavovská iniciativa sjednotit nejen země, ale i státní celky v rámci habsburského soustátí. Měla obranný charakter, jako například první společná **konfederace** garantující mír s Bočkajem byla uzavřena roku 1608 mezi rakouskými a uherskými stavy, k nimž přistoupily i stavy moravské. 1609 uzavřely konfederaci pro hájení náboženských svobod stavy české a slezské. Na ni pak navázala konfederace z let 1619–1620, 15. 8. 1619 k ní přistoupily také stavy rakouské a 15. ledna 1620 stavy uherské.

Konfедераční úmluva zaručovala obranné záležitosti, také pravidelné schůze a volný obchod a navrhla společnou minci. Panovník měl být konfederaci zavázán přísahou a její porušení opravňovalo k vypovězení poslušnosti ze strany stavů. Poslední sjezd konfederace se konal v srpnu 1620 v Banské Bystrici, kde sesadili Ferdinanda II. a zvolili uherským králem Gábora Bethlena. To Ferdinanda II. varovalo natolik, že na svolání konfederace již nikdy nepřistoupil.

Soudní správa

Český zemský soud byl centrálním místem pro pravidelné vyřizování záležitostí šlechty, vedl zemské desky a byl tak stále základní správní institucí obou šlechtických stavů. Přesun hlavního zájmu šlechty na jiné instituce umožnil dlouhodobé přestávky v zasedání českého zemského soudu např. 1440–1453, 1467–1485. Již nemohl v 16. století aspirovat na významnou centrální šlechtickou instituci. Tím umožnil rozvoj jiných soudů, především komorního.

Od vyhlášení Vladislavského zemského zřízení 1500 a doplněného 1530 omezuje nalézání práva a váže je na používání psaného zemského zřízení. Zemský soud tedy právo ještě částečně také nalézá ale v duchu psaného zemského zřízení. Nálezy vynášeli zemští přísedící. Ti se rekrutovali z jednotlivých stavů a k nim byli zváni jednotliví úředníci (např. jedno místo z panského stavu bylo od roku 1500 vyhrazeno vladaři rožmberského domu. Nejnižší počet přísedících k rozhodnutí bylo 10. Rozhodnutí zemského soudu bylo konečné, nebylo možné odvolání ani revize rozsudku. Naopak se k zemskému soudu bylo do roku 1547 možné odvolat od soudu komorního a dvorského. Termíny zasedání soudu byly stanoveny v roce 1543 na tři termíny, spadaly na suché dni postní, letniční a 1. října. Byly rozšiřovány o 4 tzv. sirotčí dny (soud vykonával vrchní dohled nad sirotky obou stavů). Dva až tři dny před termínem pravidelně zasedal menší soud, tvořený menšími úředníky a několika rytíři. Přípravoval jednání soudu většího a vyřizoval spory nižší šlechty. Především však vedl nespornou agendu, protože menší zemští úředníci se pod vedením menšího písaře konstituovali v pravidelný úřad desk zemských.

Moravský zemský soud se odchyľuje díky staršímu vývoji. Změna nastává 1493 sloučením obou úřadů komorníka a sudího (olomouckého a brněnského) v jeden. Soudy však zůstávají nadále dva, jen úředníci zasedají střídavě v Olomouci a v Brně. Termíny zasedání zůstávají v Olomouci na 6. ledna a 24. června (po roce 1576 se posouvá na 24. srpna). Brněnský soud dostal pevné termíny na neděli po sv. Kunhutě a druhou neděli postní (po roce 1576 upraveno na 11. listopadu a neděli provodní). Soudil větší pře (šlo-li o více než 10 kop grošů českých) a vše co se týkalo pánů. Soudu předsedal moravský zemský hejtman a s ním zasedali všichni moravští zemští úředníci a olomoucký biskup. Počet míst přísedících byl stanoven na 14 pánů : 6 rytířům (tři z Olomoucka a tři z Brněnska).

Kompetence, konečnost rozhodnutí a menší soud včetně jeho funkcí byly stejné jako v Čechách.

Zřízení apelačního soudu v Praze 20. ledna 1548 je výrazným zásahem do soudnictví, Vznik soudu se váže na porážku prvního stavovského odboje. V dané situaci panovnické převahy nad stavovskými orgány panovník ustanovuje soudní úřad ve výlučné královské kompetenci a postavený výlučně na římském právu. Všechny členy soudu jmenuje král nezávisle na stavech ale s respektem vůči stavovské obci. Soud má 14 členů – 3 páni, 3 rytíři, 4 měšťané pražští a 4 doktoři práva bez ohledu na stavovskou příslušnost. Soudu předsedá prezident z panského stavu, který se přiřazuje k nejvyšším zemským úředníkům. Soud zasedal pravidelně v pondělí–úterý a čtvrtek–pátek. Členství v apelačním soudu se tedy stává stálým povoláním. Soud byl koncipován jako odvolací instance ode všech soudů všech zemí Koruny. V této podobě se ale neprosadil. Stal se nejdříve soudní odvolací instancí pro poražená česká města, 1583 i pro města moravská, 1611 pro všechna města česká.

Původní záměr koncipovat odvolací soud se naplňoval postupně, v roce 1644 se agenda odvolání rozšiřuje vedle městských i na jiné soudy. Výjimku tvoří soudy s právem inapelčnosti, tedy soudy zemské.

7. března 1651 se dále působnost soudu rozšiřuje na zrušené hejtmanství německých lén. Tato agenda je sice vedena u apelačního soudu ale prostřednictvím zvláštních úředníků a je zcela oddělena od ostatní agendy. Soud je centrální institucí České koruny až do roku 1753, kdy z příkazu královny vzniká speciální apelační soud pro Moravu v Brně.

Finanční správa

Pokud jde o královský majetek v oblasti dominia speciale a regálů, zanechal zde předchozí vývoj těžké škody a ztráty. Značný byl úpadek královského pozemkového majetku. Ztráty přináší i sekularizace církevního majetku ve prospěch šlechty, neboť neplynula od církevních subjektů speciální berně. Osamostatnění měst mělo za následek řídké a nepravdělné odvádění berně. Zastavení těžby stříbra v Kutné Hoře znamenalo ztrátu urbury.

To, že tato oblast zůstala vyhrazena výhradně králi, dávalo šanci na snazší obnovu. Nový speciální úředník **královský prokurátor** (poprvé zmiňovaný 1437) zodpovědný za restituci královského majetku je svou odpovědností vázán pouze králi. Může se tak stávat panovníkovým spolupracovníkem, ale i důvěrníkem v diplomatických záležitostech a otázkách mírových smluv. Zpočátku finanční úředník postupně získává řadu soudních pravomocí (soudní vymáhání odcizených statků).

Aktivní přístup nově nastoupivších Habsburků v této oblasti znamená skutečný vývojový předěl a počátek novověku proto, že se zde, v oblasti přímého výkonu královské vlády, mohl plně uplatnit Ferdinandův centralizační koncept správy.

Česká komora

25. března 1527 zřizuje Ferdinand zcela nový finanční úřad **českou komoru** (rada komory královské). Úkolem komory je správa a povznesení královského hospodářství, je to orgán zcela zeměpanský, podřízený výhradně králi. Základní instrukce pro své fungování dostává v letech 1526, 1530 a 1548, ty přesně vymezují její sestavení, počet členů, způsob úřadování, vazby na centrální dvorskou komoru, již je podřízena. Tento nový orgán již úřaduje písemně. Stává se prvním byrokratickým úřadem v českém království. Kolektiv komory tvoří 5 komorních radů, v čele s nejvyšším/starším radou, od roku 1548 používá titul prezident komory, všichni úředníci jsou placeni králem. Komorní radové se scházeli na pravidelných setkáních, pracovali kolegiálně, jejich usnesení musela být jednomyslná. K úkolům komory patřilo získat zpět královské statky ze zástavy, ale hlavně měla vést celé královské hospodářství.

Komoře patřila správa komorních statků, městského i církevního majetku. Shromažďovala účetní podklady a výkazy podřízených finančních úřadů a úředníků, prováděla kontrolu, sumarizaci. Sumární výsledky postupovala dvorské komoře do Vídně. Opačnou cestou pak přicházely různé pokyny a směrnice pro hospodaření. Evidence příjmů a vydání byla svěřena zvláštnímu

mistrovi komory (nástupce starých mistrů komory královské), od 1548 **rentmistři**, který se prakticky stal šestým regulérním členem komory s právem účastnit se všech jednání kolegia.

Do správy komory patřily poplatky z hor, ungelt, cla, mýta, rybníkářství, lesy, honitba. Bylo to vyjmenování oblastí, které se postupně začleňovaly, tak jak se dařila restituce majetků. Výrazný posun přinesly konfiskace z roku 1547 (jako důsledek 1. stavovské vzpoury), kdy se tyto nároky mění ve skutečně pravidelně vedenou agendu. Následně přebírá i dohled na královské rychtáře ve městech a úředníky spravující nová cla.

Oblast působnosti byla původně koncipována pro všechny země koruny, postupně ale působnost klesala pouze na zemský úřad pro Čechy. Budovala si vztahy k postupně se rozvíjejícím finančním úřadům pobočných zemí – Moravy, Slezska (slezská komora). Česká komora byla dohlédací a kontrolní orgán panovníka pro celý český stát.

Agenda komory

Písemnou agendu české komory vyřizoval sekretář. Vyhotovoval písemnosti pro venkovní žadatele, vedl záznamy a jednání, staral se o registraturu úřadu. V roce 1548 se agenda dělí na dva sekretáře – českého a německého. **Česká expedice** vyřizuje záležitosti královských a věnných měst, všechny hospodářské poplatky pražských měst, pivní poplatky a všechny účty řádných a mimořádných berní všech 14 krajů, účty apelačních tax, agendu obou podkomoří, lesního písaře z Kladska, správce plavení dříví, lesního hospodářství a výkazy peněz z daní posílaných na válku v Uhrách a konečně všechny české sumáře. **Německá expedice** spravovala horní agendu, agendu pražské mince, hejtmana Horní Lužice, účty turecké pomoci povolené stavy, domovní daň, pivní daň šesti vybraných královských měst, hraniční cla v Čechách a cla českých měst a celníc, solní agendu (v duplikátu – originál vedla dolnorakouská komora), agendu kladského hrabství a hospodářství staveb Pražského hradu.

Komora se stala aktivním ústředním úřadem hospodářské správy českého státu. Postupně jí byly podřízovány starší české úřady. 1530 se komorním radou stávají (členem čtyřčlenného kolegia) podkomoří a královský prokurátor. Komora převzala část agendy královského prokurátora, na zbytek agendy dozírala. Prokurátorovi jako komornímu radovi připadly spory o komorní jmění, záležitosti lupičství ad. Podle instrukce 1548 se na komoře stali závislími i mincmistr a hejtman německých lén.

Slezsko

1549 byl ustanoven královský úředník pro evidenci berní s titulem *zemský pokladní*. Podléhal české komoře. 1554 byl přejmenován na *vicedominus*, který daně nejen evidoval ale i vybíral. Následně spolu s pomocníkem tvoří základ **Slezské komory** zřízené 1557/1558. Byla podřízena přímo dvorské komoře, s českou komorou si zachovala úřední styky.

Morava

Morava má málo královských statků. Správu vede česká komora. 1567 ustanoven úřad rentmistra, který eviduje příjmy, kontroluje agendu podkomořího. Postupně se vyvíjí samostatný úřad, spravuje spotřební daně, podléhá sice české komoře, ale komunikuje i přímo s Vídní a po Bílé hoře je dvorské komoře ve Vídni podřízen.

Ferdinandovi se dařilo vést úspěšnou a cílevědomou hospodářskou politiku. Závazně je dozorováno pojetí korunního a komorního zboží.

Korunní zboží, tedy královské statky bývalého dominia speciále, v 15. století přeměněné v majetek státu, který král pouze užívá, nikoliv vlastní, disponuje s nimi pouze se souhlasem stavů. Ferdinand I. mezi korunní statky počítal všechno královské zboží z doby před svým nástupem na trůn a byly sem zahrnovány i statky nejvyššího purkrabství.

Komorní zboží je soukromý majetek krále, kterým disponuje volně, získal jej koupí nebo konfiskací po 1547. Příjmy z těchto statků tvoří tzv. *camerale*.

Faktické příjmy krále po 1526 díky dobré hospodářské politice značně vzrůstají. Plynuly z komorních i korunních statků, z obnovovaných starých zdrojů i zdrojů nových a jsou tvořeny příjmy:

- z měst – obnovováno po 1547, rozšířeno o posudné v Čechách;
- z klášterů – obnovených i nově vznikajících na královských pozemcích (považovány za komorní až do 1611, s výjimkou statků biskupa pražského, olomouckého a vratislavského);
- ze židovského regálu (od 1593 povolují židovskou daň také stavu);
- z obnoveného celního regálu v Čechách, závislého na nových královských celnicích, zřízených roku 1546;
- z obnoveného horního regálu: úmluvou se Šliky z roku 1528 přešla správa jáchymovských dolů na krále. 1534 je uzavřena obecně platná smlouva o hory (doplněna 1575) je vlastně poprvé precizní formulací horního regálu u nás;
- z obnoveného mincovního regálu – po dohodě se Šliky z roku 1528 je na krále převedena také mincovna;
- z nového solního regálu, který vzešel z výhradního dovozu alpské soli (uznán v Čechách 1575);
- z poštovního regálu – pravidelné spojení mezi Prahou a Vídní zavedené 1527 pro státní účely, za Maximiliana II. rozšířené i pro soukromé spojení a dopravu osob). Poštu vedl poštministr království českého, jmenovaný panovníkem, podřízený nejvyššímu dvorskému poštmistrovi ve Vídni;
- berní výnos, který po 1526 výrazně stoupl (zaváděním nových typů a druhů daní).

Městská správa

Postavení měst je po husitství a v rozvinutém stavovském státě nejsilnější za dobu svého vývoje. Nejvýznamnější je právo účasti na politické správě země v rámci sněmu. V Čechách se na počátku 16. století nachází 30 královský a 9 věnných měst. Obyvatelé jsou svobodní. Měšťané si osobují právo přijímat do městského stavu nové příslušníky.

Rozhodující zlom nastává po porážce stavovského povstání vůči Ferdinandovi I. v roce 1547. Velké hospodářské oslabení přináší konfiskace majetku – především poddanských vesnic, uvalení nových daní – např. posudné (daň z výstavu piva) a ztráta privilegií. Města jsou prostřednictvím nového úředníka – královského rychtáře – postavena pod důsledný královský dohled. Městské rady jsou nadále jmenovány bez účasti obyvatel města. Ušetřena jsou jen tři věrná města (Plzeň, České Budějovice, Ústí nad Labem). I když byla tvrdá opatření postupně zmírňována, přesto přinesla velké a trvalé oslabení městského stavu.

Důsledkem povstání v oblasti soudní správy je ustanovení apelačního soudu 1548, který je prvním byrokratickým soudem a zakládá instanční provázanost soudů.

Rozkvět městského stavu v 15. století, jeho zastoupení na zemském sněmu a inspirace Svatováclavskou smlouvou vedlo k úsilí vytvoření moderní kodifikace městského práva. Po usnesení zemského sněmu z roku 1523 se intenzivně pracuje na kodifikaci. První soupis vychází z pera mistra Brikcího Kouřimského z Licka⁴, významného člena sněmem ustanovené komise. 1536 vychází jeho kniha *Práva městská*, která se dostává do oběhu je užívána městskými soudy jako záznam platného městského práva. Autor poměrně značně strání králi na úkor měst, proto není jeho kodifikace oficiálně městy přijata. Nová kodifikace vychází z pera dalšího významného pražského právníka, universitního mistra a novoměstského písaře Pavla Kristiána z Koldína⁵. Jeho kodifikace městského práva *Práva městská království českého*, byla vydána tiskem 1579. Kodifikace byla městy i králem přijata a získávala postupně platnost v království. Nejdříve se připojují města pražského právního okruhu v Čechách, následně i okruh magdeburského práva, poté i Morava. 1581 byl ještě vydán praktický výpis *Krátká summa*, která ve zkratce a jasně podávala základy nového pojetí kodifikovaného práva. Používání v praxi nové kodifikace uspišilo rozhodnutí apelačního soudu, že nebude-li odvolání koncipováno podle kodifikace, nebude přijato.

Vrchnostenská správa

Nejnižší správní jednotkou je panství, střediskem výkonu vrchnostenské správy nad poddanými se stávají šlechtické hrady, tvrze. Vrchnost vykovává správu svými úředníky, kteří jsou vedeni úředními instrukcemi. Ti vedli správu, soudnictví i výběr dávek a berní. Majetkové převody zaznamenávali do register.

Správu poddanských vsí vykonával zástupce vrchnosti a soudce – rychtář (také fojt) a konšelé v různém počtu podle velikosti vsi (2–12).

V čele postupně uzavřeného správního celku – dominia – se vyvinul správní systém garantující správu jak majetku samotného vlastníka, ale i do dominia začleněných vsí a vesnického obyvatelstva – poddaných. Sledujeme zde rozvoj vlastní vrchnostenské správy a počínajícího režijního velkostatku. Vedle původního správce – purkrabího (dříve villicus) – se vytváří úřad panské kanceláře, která plní tři zásadní funkce. První a nejrozsáhlejší kompetenci je správa hospodářská (zemědělská i přidružená výroba, lesní hospodářství). Druhou oblastí je soudní, politická a policejní správa. Třetí oblastí, vykonávanou spíše nárazově, je přenesená veřejná správa státu (vybírání berní, verbování vojska v zájmu panovníka nebo stavů).

4 Brikcí Kouřimský se narodil 1488 v Kouřimi, studoval na pražské universitě, 1513 se stal mistrem svobodných umění, 1518 působil ve spojené městské radě Starého a Nového města Pražského. Za Ferdinanda se vrací do Prahy, získává šlechtický predikát z Licka, je písařem komorního soudu a universitním mistrem.

5 Pavel Kristián se narodil 1530 v Klatovech, studoval na fakultě artistické, 1552 se stal mistrem svobodných umění, působil na universitě jako mistr i děkan fakulty, 1563 ji opouští, stává se písařem v Novém Městě pražském, 1556 se stal kancléřem Starého Města pražského, od panovníka získal predikát z Koldína. Byl znalcem domácího práva i soudní praxe, znalcem práva zemského i práva římského.

Církevní správa

Počátek 16. století přináší významný církevní rozkol. Vystoupení Martina Luthera 1517 ve Wittemberku, Ulricha Zwingliho v Curychu, Jana Kalvína v Ženevě (Ženevský katechismus) si získává značné množství stoupenců. Náboženské války situaci neřeší. Karel V. nakonec přistupuje k dohodě v Augsburgu v roce 1555, která přináší augsburský náboženský mír. Vztahuje se pouze na církev katolickou a luterány a přijímá zásadu *cuis regio – eius religio* (čí je vláda, toho je náboženství). Do této dohody nebyli zahrnuti zwingliáni, kalvinisté a novokřtěnci na něž bylo nahlíženo jako na sekty.

Do našeho prostředí, kde již působí utrakvisté a jednota bratrská nyní pronikají tyto nové impulsy. Živější půdu nacházejí v českém prostředí, Morava zůstává zdrženlivější, sympatie k luterství projevila pouze Jihlava.

Pro příklon mnohých pánů, rytířů i měst k novým náboženstvím a protestantským stavům v Německu snaží se Ferdinand náboženskou svobodu omezit. 1547 obnovuje mandát poprvé vydaný již 1508 Vladislavem II. o pronásledování Jednoty bratrské, zakazuje bratřím schůzky, bohoslužby i svátosti a nařizuje předat kostely buď církvi katolické, nebo podobojí. Mnoho Bratří tedy dochází na Moravu, do Polska a Pruska. Biskup Jednoty Jan Augusta je pro podíl na stavovském odboji na 16 let uvězněn na Krivoklátě.

Ferdinand se při sněmu v Brně 1550 snažil omezit náboženskou svobodu, zvláště omezit Jednotu bratrskou i na Moravě, zde však narazil na tvrdý odpor stavů vedených zemským hejtmánem Václavem z Ludanic.

Zásadní úkol, který si Ferdinand I. vytkl, bylo sjednotit katolické náboženství a věřící podobojí. Cesta, kterou volil, byla povolení kalicha i pro věřící ve všech jeho zemích včetně rakouských. U papeže Pavla IV. pro tuto myšlenku nenalezl pochopení, ani nebyl ochoten vyjít Ferdinandovi vstříc a umožnit v Praze obnovení arcibiskupství. V domácím prostředí se zatím velmi šířilo luterství, kde již byly protestantské komunity podobojí, rychle přejímali luterství.

Aktivně nikoliv v Čechách, ale na Moravě se rozvíjela Jednota bratrská. Vrchní sídlo bylo v Přerově, kde sídlil jeden ze čtyř biskupů Matěj Červenka, správa severních obcí. Dalším nově ustanoveným biskupem byl Jan Blahoslav, který sídlil v Ivančicích, správa jižních obcí. Studovat na vyšší studia odcházeli příslušníci Jednoty do Královce a Wittenberka. Stupňující tlak na Jednotu bratrskou ji vyprovokoval k mimořádné činnosti, v tiskárně v Kralicích byl vytištěn šestidílný překlad Písma svatého – Bible Kralická (1579–1593).

Císař, zklamán tím, že utrakvisté obsazovali místa ve své konsistoři přívrženci luterského náboženství, nepotvrdil 1562 platnost volby utrakvistické konzistoře, pravomoc volby jim odňal a sám nadále jmenoval představené konzistoře. Ferdinandovi I. se také v roce 1564 podařilo v Římě dosáhnout papežova svolení k tomu, aby v Čechách, na Moravě, Rakousích, Solnohradsku a několika německých diecézích bylo možné podávat svátost oltářní pod obojí způsobou, což u nás platilo do roku 1622.

Zápas o českou konfesi (charta protestantských denominací) odehrávající se na sněmu 1575 skončil kompromisem. Maximilian konfesi ústně odsouhlasil, ale písemně nepotvrdil. Protestantští stavové si ustanovili 15 defensorů, kteří měli dohlížet na dodržování svobody nekatolíků. Katolický tábor, především ústy jezuitů českou konfesi výrazně kritizoval. Protestantští stavové

ale žádali uznání vlastní náboženské svobody. Dosáhli v roce 1609 na Rudolfovi II. vydání zemského zákona (Rudolfův majestát), který umožňoval svobodně vyznávat evangelické náboženství a vytvářel předpoklady pro vytvoření samostatné církevní organizace evangelíků. Habsburská vláda považovala Majestát za porážku i z politického pohledu na věc, neboť oslaboval panovnickou snahu po centralizaci a byrokratizaci monarchie a naopak posiloval stavovský prvek správy země.

Nástup nového papeže Pia IV. umožnilo uskutečnit Ferdinandovo I. přání a nově obsadit v roce 1561 po více jak 130 letech sedisvakance pražský arcibiskupský stolec. Na tuto pozici vybral Ferdinanda Antonína Brusa z Mohelnice, který na sebe upozornil jako vojenský kazatel proti Turkům, roku 1551 byl jmenovaný předním kazatelem veškerého vojska. Volba Antonína Brusa se jevila jako šťastná volba, neboť se s velkým nasazením snažil o rozvoj pražské arcidiecéze a povznesení duchovenstva v ní. S funkcí arcibiskupa byla obnovena také funkce generálního vikáře a oficiála s původními kompetencemi. Dignity byly provázány s pozicemi v metropolitní kapitule. Hodnostáři spolu s kancelářským personálem tvoří arcibiskupskou konsistoř. 1574 byl nově zřízen úřad arcibiskupského kancléře.

V olomoucké diecézi si může velké zásluhy připsat Vilém Prusinovský a později také Stanislav Pavlovský, který dbá o kněžské vzdělání i kázeň. Jeho významným pomocníkem byl i opat premonstrátského kláštera Louka u Znojma Šebastian Freitag z Čepirohu, který v klášteře otevřel studium filosofie a teologie.

K dalšímu rozvoji katolické církve přispívá také jmenování Františka Dietrichštejna kardinálem v roce 1599 a olomouckým biskupem.

Rekatolizaci v duchu Habsburských panovníků měly následně pomáhat i řeholní společnosti, která se v království usazovala a rozvíjela. Byli to hlavně jezuité a kapucíni. Do Prahy byli jezuiti přivedeni v roce 1556 a již 1562 budují vysokoškolskou kolej Klementinum, do Olomouce je uvádí biskup Vilém Prusinovský v roce 1566, do Brna přicházejí 1572 a následují další česká a moravská města.

Intensivně se na rekatolizaci podílí také řád kapucínů, který přichází do našich měst. Podněty pro obnovu katolického náboženství čerpala jak sama církev, tak i panující Habsburkové z významného koncilního zasedání, které probíhalo s přestávkami od roku 1545 do 1563 v Tridentu (Tridentský všeobecný koncil). Na koncilu se podílela řada významných osobností např. Karel Boromejský, milánský arcibiskup, jedna z nejvýznamnějších osobností církevní reformy té doby.

2. Historický a správní vývoj 1618–1740

Historické souvislosti vývoje Habsburského soustátí 1618–1740

Napětí mezi habsburským katolickým panovníkem a protestantsky orientovanými českými stavy je odleskem celkového evropského napětí mezi španělsko-katolickým habsburským a protihabsburským protestantským prostředím, které prochází celou evropskou politikou a představuje zárodek konfliktu. Je příznačné, že jiskra konfliktu je zažehnta v Praze.

Český sněm v roce 1617 přijal po bezdětném Matyášovi za budoucího českého krále jeho bratrance Ferdinanda Štýrského. Stavovské opozici se nepodařilo prosadit jinou kandidaturu a smířit se s nekompromisním katolíkem a stoupencem pevné panovnické moci, jak byl Ferdinand znám, bylo pro ni velmi těžké. Na sjezdu protestantských stavů se v květnu 1618 sešel velký počet zástupců protestantské šlechty, 23. května se zástupci vydali do místodržitelské kanceláře, obvinili místodržící ze stálého porušování stavovských práv, rozhovor formulovali jako soudní proces, aby tak před ještě nerozhodnutými příslušníky zachovali zdání regulérního jednání. Odsouzení místodržitelé Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata, a také místodržitelský písař Fabricius byli svrženi z okna kanceláře do hradního příkopu. Svržení nezahynuli, první asyl našli v Lobkovickém paláci, Fabricius a Martinic ještě týž den uprchli ze země. Následující den stavovský sjezd zvolil vládu 30 direktorů a pověřil ji vedením stavovských záležitostí. Ale jen malá část stavů zvažovala úplný rozchod s Habsburky. Nejradiálnějsími hybateli druhé stavovské vzpoury byli Jindřich Matyáš Thurn – dříve první karlštejnský purkrabí, Albrecht Jan Smiřický, Václav Bundovec z Budova, Oldřich Vchynský z Vchynic a další.

Vzbouření stavové počítali s podporou zahraničních protestantských říšských knížat, ale zde se setkávali spíše se zdrženlivým vyčkáváním. Jednoznačnou podporu získali u kalvínského falckého kurfiřta Fridricha V. Vyjednávání se stavy v království nepřineslo také očekávaný výsledek. Obzvláště odsouzení povstání vlivným protestantem Karlem starším ze Žerotína vedlo účastníky olomouckého sněmu koncem června 1618 k odmítnutí spolupráce s českými povstalci. Smířlivěji se stavěli stavové ve Slezsku a Lužicích.

První císařův vojenský útok vedl skupinu konzervativní šlechty vedenou Adamem ml. z Valdštejna, aby se na sněmu zahájeném 28. srpna 1618 pokusili prosadit návrh na smír s císařem. Umírněná část šlechty a měšťanstva se obávala válečných obětí a nevěřila v úspěch ozbrojeného povstání. Radikální Thurn ale návrh zmařil a direktorium posílilo. V následujícím roce se již ale direktorům nedostávalo finančních prostředků, většina českých stavů nebyla ochotna zvýšit

rádně odváděné daně, šlechta se snažila přenést berní břemeno na města. Zemský sněm v březnu 1619 schválil konfiskaci majetků odpůrců povstání a rozprodej katolických statků. To finanční problémy oddálilo jen na chvíli. V napjaté situaci v březnu 1619 umírá král a císař Matyáš a vlády se ujímá Ferdinand II. Skupina mladé radikální šlechty na Moravě vedená Thurnovým příbuzným Ladislavem Velenem ze Žerotína svrhla zemskou vládu na Moravě, také jmenovala 30členné direktorium a 2. května 1619 se připojila k českému povstání. Protestantští stavové po povstání také vyloučili prelátský stav ze zasedání sněmu.

Jednání generálního sněmu zemí České koruny schválilo 31. července 1619 novou ústavu. České království se stává konfederací pěti zemí se společným panovníkem, voleným zástupci všech zemí. Následně vzbouření stavové rozhodli o sesazení Habsburků a z možných kandidátů zvolili 26. srpna za českého krále Fridricha Falckého. Nový král slavně přijel do země a byl 4. listopadu i s manželkou korunován podle mimořádného obyčeje. Korunovaci uskutečnili dva nejvyšší zemští úředníci – administrátor protestantské konzistoře a senior Jednoty bratrské. 27. srpna byl zvolen německým císařem Ferdinand Habsburský a to i dvěma hlasy českého kurfiřta Fridricha Falckého.

K zásadnímu střetu obou táborů silícího císařského a slábnoucího stavovského došlo 8. listopadu 1620 na Bílé hoře. Za dvě hodiny byla bitva rozhodnuta, české stavovské vojsko o odhadované síle 20 000 mužů se rozprchlo směrem do Prahy. Jeho vojenské ztráty nebyly velké, ale celková vyčerpanost odboje znamenala definitivní porážku stavů a vítězství Habsburské pozice. Dvůr zimního krále Fridricha Falckého opustil Prahu již v ranních hodinách následujícího dne 9. listopadu do Slezska. Dlouholetý konflikt byl zažehnut, věc českých protestantských stavů byla definitivně prohraná. I ze Slezska musel Fridrich Falcký uprchnout, 23. 12. 1620 odchází do exilu do Nizozemského Haagu, v doprovodu svého nejvyššího kancléře Václava Viléma z Roupova a jiných pánů.

Již 9. listopadu prosila deputace českých šlechticů Maximiliana Bavorského o přímluvu u císaře. 201 šlechticů psalo poníženu prosbu císaři o milost. Jindřich Matyáš Thurn, Albrecht Jan Smiřický a další nabízel císaři své služby. Z titulu císařského místopředsedy ale Maximilian Bavorský 15. listopadu 1620 ustanovuje jako místopředsedu pro Čechy Karla z Lichtenštejna, správcem Moravy se stává František z Dietrichštejna, ve Slezsku je za zemského správce určen arcikníže Karel.

Ferdinand II. a vídeňská vláda zahájila program nápravy škod vzešlých z povstání a obnovu správních úřadů. Maximilian Bavorský, jako hlava Katolické ligy v říši, který se svým vojskem podílel na vítězství císařského vojska na Bílé hoře, následně obsadil také Horní Falc, kterou mu císař udělil spolu s kurfiřtským titulem. Obojí mu zůstalo i po Vestfálském míru.

Karel z Lichtenštejna se z císařova pověření stává také hlavou soudního tribunálu, který má šetřit míru provinění jednotlivých šlechticů a měšťanů na povstání. Zástupcem při tribunálu byl Adam z Valdštejna a prokurátorem Příbík Jeníška z Újezda. Účastníci vzpoury byli postaveni pod dohled, aby neuprchli ze země, 20. února 1621 byli zatčeni všichni členové direktoria a 5. dubna 1621 byly vyneseny první rozsudky. Všichni uprchlí představitelé povstání byli odsouzeni k smrti, ke ztrátě cti a majetku. Majetek byl konfiskován i těm, kteří za povstání zemřeli. Po vyšetřování zatčených bylo předloženo králi 43 návrhů na trest smrti, různými přímluvami došlo ke zmírnění trestů. Přesto 27 rozsudků panovník potvrdil a 21. června 1621 dochází na Staroměstském náměstí k popravě 3 pánů (Jáchym Ondřej Šlik, Václav Bundovec z Budova, Kryštof Harant z Polžic), 7 rytířů a 17 měšťanů. Tak vysoké tresty byly vyměřeny záměrně, měly se stát vlastně zstrašovacím aktem proti případné další vzpourě.

Moravská situace byla přece jen poněkud odlišná. K panovníkovi do Vídně se vypravila stavovská delegace s prosbou o ospravedlnění stavů. Panovník delegaci vyslechl mlčky, nejvyšší kancléř Zdeněk z Lobkovic vyslovil řadu výčitek. Později sdělil, že císařským komisařem a zemským gubernátorem pro Moravu byl 17. 1. 1621 jmenován František kardinál z Dietrichštejna. Do jeho péče budou převedeny statky povstalců. Nově byli jmenováni i zemští úředníci – zemský hejtman Ladislav Popel z Lobkovic, nejvyšší sudí Burian Berka a zemský podkomoří Karel Haugvic. Nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic byl vyslán na Moravu, aby vyšetřoval vinu povstalců. Šetření viny povstalců poněkud oddálil zápas panovníka s povstáním Gábora Bethlena, který obsadil Skalici, Strážnici, Veselí nad Moravou a Uherský Brod. K mírovému ujednání dochází až v Mikulově 7. ledna 1622. Teprve nyní je možné přistoupit na Moravě k vypořádání se s viníky povstání. Kardinál Dietrichštejn nechal sestavit listinu osob, které se na vzpourě podílely. Soudní dvůr desíti soudců za Dietrichštejnova předsednictví prováděl šetření provinilců v zemi přítomných i uprchlých i zemřelých. První rozsudek se týkal těch co uprchli ze země, většinou byli odsouzeni k trestu smrti a byly jim zabaveny statky. Z přítomných v zemi bylo k trestu smrti odsouzeno 20 osob, většinou direktorů, také ke ztrátě majetku. Díky přímluvě Karla st. ze Žerotína žádný z rozsudků nebyl nakonec vykonán, tresty byly proměněny na vězení. Konečný rozsudek byl vyhlášen 3. listopadu 1622 na brněnské radnici. Jediným uskutečněným trestem smrti byl v Innsbrucku nad Bedřichem z Tiefenbachu, který zvítězil nad císařským vojskem vedeným Dampierrem. Při svém pobytu na léčení ve Švýcarsku byl vydán arciknížeti Leopoldovi a v Innsbrucku 28. května 1621 bez vědomí císaře popraven.

Hospodářské důsledky konfiskací byly obrovské. Mnoho majetku se dostalo do pohybu, mnohé získávají panovníkovi podporovatelé ze zahraničí, další levně kupují panovníkovi stoupenci. Do oběhu se 1622 dostala přičiněním mincovního konsorcia (Karel z Lichtenštejna, František z Dietrichštejna, Albrecht z Valdštejna a Pavel Michna z Vacínova s bankéři Jan de Witte a Jakub Bassewi) tzv. dlouhá mince (znehodnocená mince s menším obsahem stříbra). Návrat správy mince do rukou královské komory hned v následujícím roce nedokázal zabránit státnímu bankrotu (28. 12. 1623 patent o mincovní kaladě, snižoval cenu mince na pouhou desetinu).

Ferdinand využívá vítězství ve dvou směrech: v oblasti politické výrazným posílením královské moci a oslabení moci stavovské; v oblasti náboženské, kdy se jediným povoleným náboženstvím v zemi stává víra katolická. Osoby stavovského původu mají přestoupit na katolické náboženství nebo opustit zemi, poddaným se možnost výběru nedává, ti musejí zůstat a přestoupit ke katolictví. Nejdříve je dekretem ze 17. září 1622 přikázáno novokřtěncům přestoupit ke katolickému náboženství nebo do určitého termínu opustit zemi. Následně je zakázáno posílat sirotky do cizích kalvinských škol. Nekatoličtí kazatelé a učitelé jsou nejdříve vypovězeni z královských měst (1622), později (1623, 1624) z celé země. Zemi musí opustit i Karel st. ze Žerotína, statky vyjma Přerova prodává příbuznému Albrechtu z Valdštejna, odchází do Brandýsa nad Orlicí, Vratislavi, pak se vrací na Moravu do Přerova, kde 1636 umírá a pochován je v rodinné hrobce v Brandýse nad Orlicí.

Dekret kardinála Dietrichštejna z 22. března 1625 vyzývá obyvatele měst k přestoupení na katolické náboženství nebo opuštění země. 9. března 1628 jsou dalším dekretem k návratu ke katolické víře vyzváni páni a rytíři. Kdo není ochoten přestoupit, dostává půlroční lhůtu k prodeji majetku a opuštění země, následně je ještě lhůta prodloužena. Na po dlouhé době panovníkem svolaném sněmu ve Znojmě je 10. května 1628 je vyhlášeno Obnovené zřízení zemské a sděleno, že panovník potvrzuje pouze ta privilegia, která nejsou v rozporu s novým zákoníkem, ostatní se zrušují.

Konkrétní kroky posilování panovnické moci vedly k omezování dualismu panovnické a stavovské moci (*imperium mixtum*). Proklamováním dědičného práva Habsburků na českou korunu ztratili čeští stavové nárok na obsazování trůnu svobodnou volbou a Obnovené zřízení zemské zrušilo též zásadu přijímání nového krále stavy jednotlivých zemí.

Ve Vídni sestavil Ferdinand II. rekodifikační komisi. Sestávala ze sedmi členů a jediným zástupcem české obce v ní je Albrecht z Valdštejna. Ostatní pocházeli z vedlejších zemí České koruny či zemí rakouských. Hlavním teoretickým východiskem kodifikačních změn se stala teorie o propadlých právech (vycházela z obyčejů válečného práva). Podle této teorie čeští stavové tím, že se postavili se zbraní v ruce proti svému zákonnému králi a byli poraženi, ztratili ve prospěch vítěze veškerá práva, která jim dosud patřila a zůstalo na vítězi, kolik jim práv „milostivě“ ponechá či odejme. V praxi to znamenalo, že zákonodárci se nemuseli ohlížet na žádné tradice a výsady českého státu či stavů. Pokud se přesto snažili vzbudit dojem, že nový zákoník navazuje na stavovský vývoj, bylo to proto, že přece jen zčásti respektovali zájmy domácí, králi věrné šlechty.

Obnovené zřízení zemské (*Obnovené zřízení zemské dědičného našeho království českého – Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmeim*) vyhlášené v Čechách uvozacím patentem Ferdinanda II. 10. května 1627 a na Moravě 1628 se stává základní normou – ústavou pro fungování nově koncipovaného centralizovaného soustátí.

Porážka stavovské vzpoury má za následek, jak praví obnovené zřízení zemské, že panovník se stává výhradním zákonodárcem. Téměř celé následné desetiletí nesvolává zemské sněmy, stejně jako již vůbec nesvolává sněmy generální. Výhradními spolupracovníky v jednotlivých zemích jsou ustanovení gubernátoři s plnou mocí, kteří jsou nadřazeni všem zemským úředníkům. Nejvyšší zemští úředníci se nadále nazývají „nejvyššími královskými úředníky“, panovník je jmenuje podle svého uvážení bez ohledu na stavovský souhlas. Jemu také úředníci skládají přísahu. Nadále jsou jmenováni již nikoliv doživotně, ale na 5 let. Roku 1625 dochází ke zrušení úřadu obou karlístejnských purkrabích, korunovační klenoty jsou přeneseny do Prahy do korunovační komory Svatovítské katedrály, důchody přeneseny na královskou komoru. Hrad Karlštejn je zastaven. Panovníkovi také přísluší právo udělovat inkolát. Končí neodvolatelnost od zemského soudu. Obecně se také proměňuje soudní řízení z dosavadního ústního a veřejného se přistupuje k řízení písemnému a v tajnosti.

Mění se státoprávní uspořádání Českého království. Horní i Dolní Lužice jsou nejdříve zastaveny původně v roce 1623 protestantskému saskému kurfiřtovi **Janu Jiřímu**, který se přidal na stranu Ferdinanda II. V roce 1635 jsou mu pak obě Lužice na základě pražského míru dány v dědičné léno. Česká koruna je v podstatě definitivně ztrácí.

Panovník získává královský titul dědičně v Habsburské rodině, již není třeba volby a volební kapitulace panovníka, který slibuje stavům dodržování stavovských práv.

Němčina je v úředním styku zrovnoprávněna s češtinou. Vzhledem k tomu, že do země přichází a obsazuje důležité úřady cizí šlechta, využívá více němčinu, a ta postupně v úředním styku převažuje.

Katolické náboženství se stává základním a jediným dovoleným náboženstvím. Šlechticům a měšťanům je umožněno přestoupit ke katolické církvi, podržet si majetky, zůstat v zemi, mít možnost obsazovat jednotlivé úřady. Kdo není ochoten se vzdát svého náboženského přesvědčení je vyzván k prodeji svých statků a opuštění země. Poddaným tato možnost dána není, musí přestoupit na katolickou víru.

Nový zákoník – Obnovené zřízení zemské je vydáno v němčině. Státní aparát se nestará o jeho překlad do češtiny. Na Moravě je sice přeložen soukromou péčí zemských úředníků, ale překlad

je pouze neoficiálním překladem. Obnovené zřízení do jisté míry nahrazuje i některá privilegia a stanoví program fungování státu. Obě korunní země se novým řízením musí okamžitě řídit. Specifická situace nastává ve Slezsku, do roku 1673 se Opavsko i Krnovsko i ostatní slezská knížectví řídí starým moravským právem, Obnovené zřízení pro Slezsko je vydáno až 27. 6. 1673.

Stavovské obce se snaží zmírnit následky trestu za vzpouru a žádají o úpravy zemských zřízení. I státní úředníci jistě úpravy zvažují. Jsou jmenovány komise pro úpravu zemských zřízení. Úpravy jsou včleněny do druhého vydání OZZ, které přináší také tzv. Declaratoria a Novelty. Pro Čechy v roce 1640, kdy je zemskému sněmu vrácená drobná zákonodárná iniciativa – ale pouze v drobných věcech. Pro Moravu jsou Declaratoria s opakovaným vydáním zpřístupněna v roce 1650. Třetí vydání vyšlo v Praze 1753.

K důsledkům stavovské vzpoury a třicetileté války také patřila ztráta hlasu českého krále v kurfiřtském kolegiu. Českému králi sice zůstal hlas při volbě německého krále a císaře, ale byl vyloučen z porad kurfiřtského sboru. V kolegiu převládaly protestantské hlasy a obzvlášť silící Prusko vychylovalo rovnováhu. Josef I. proto prosazuje v září 1708 tzv. readmisi českého hlasu, jímž je český král opět připuštěn k poradám kurfiřtského kolegia a k jednání v říšském komorním soudu.

Monarchie musí také řešit otázku nástupnictví. Obavu, že v Habsburské rodině nebude mužský potomek, řeší Karel VI. vyhlášením pragmatické sankce v roce 1713. Pragmatická sankce stanoví nedělitelnost všech habsburských zemí, jejich dědičné předávání, princip primogenitury a v případě, že nebude mužský potomek, určuje za zákonného nástupce i ženu a stanoví pořadí, v jakém by byly oprávněny nastoupit na trůn. Až v roce 1720 král předkládá tento zákon jak českému, moravskému, tak slezskému zemskému sněmu k vyjádření. Ve všech sněmech je zákon bez námitek přijat. V návaznosti na přijetí pragmatické sankce žádají stavové revizi obnoveného zřízení zemského, což ale zůstává bez úspěchu.

Ferdinandem I. nastoupená cesta centralizace správy státu, omezování stavovských práv, byrokratizace správy i v tomto období pokračuje, v souvislosti s vítězstvím nad vzbouřenými českými stavy a posílením královské moci k tomu má i lepší předpoklady. Proces byrokratizace a postátňování správy vrcholil v době vlády Marie Terezie a jejích synů.

Orgány centrální správy ve Vídni

Po Bílé hoře stoupá význam centrálních habsburských úřadů. Mezi centrálními úřady a orgány českého státu nebylo přímé státoprávní spojení, jejich rozhodnutí se do zemí Koruny české dostávají jako rozhodnutí krále nebo prostřednictvím České dvorské kanceláře.

Tajná rada – její význam vzrůstá. Není již pouze orgánem poradním, ale rozhoduje a vykonává agendu sama. V roce 1636 má již 15 členů a stále roste, jsou v ní zastoupeni dvorští hodnostáři, ale i nejvyšší úředníci jednotlivých státních celků. S tím jak narůstá počet členů, poklesá význam tajné rady, členství v úřadu se stává spíše jen čestnou hodností. Jedna z komisí – od roku 1669 nazývaná **stálá tajná konference** převzala funkci tajné rady. Zpočátku jde o čtyřčlenný orgán, i zde počet členů postupně vzrůstá, v roce 1709 se již rozděluje na užší a širší. Užší stálá tajná konference měla 3–5 členů a řešila otázky zahraniční politiky. Širší měla 8–9 členů a starala se o vnitřní záležitosti. Karel VI. jí v roce 1721 dává nový řád.

Centrální finanční správa

Z centrálních úřadů prochází nejzávažnějšími změnami *Dvorská komora*, protože její kompetence po roce 1620 výrazně narůstají a posilují na úkor komor zemských.

Při vzniku dvorské komory se rozlišují dva toky financí, jde o:

CAMERALE tvořené příjmy z komorních statků;

CONTRIBUTIONALE což představuje tok peněz a příjmy státu vázané na stavovské svolení.

Z *Camerale* se ale v průběhu 18. století vyděluje specifická oblast – *BANCALE*

CAMERALE bylo tvořeno z tzv. povolené kvóty, z výnosu tabákového monopolu, z taneční dávky. Sloužilo výhradně k úhradě výdajů spojených s udržováním dvora a státní správy. Správa těchto důchodů nadále náležela dvorské komoře.

BANCALE bylo tvořeno:

- z jistých spotřebních daní a monopolů, nejvýnosnější byl výtěžek solního monopolu (spravovaly jej solní úřady a solní sklady);
- z cel a mýt, jejich výběr řídily celní a mýtní stanice a jim nadřízené inspektoráty;
- z daně z vývozu a dovozu dobytka a jeho prodeje ve vnitrozemí;
- z masného krejcaru – vybíral se z porážky dobytka;
- z vinného a pivního táce.

Tyto příjmy byly vynakládány na státní důchody určené k umořování státního dluhu a na vytvoření úvěrové základny.

CONTRIBUTIONALE se od 17. století užívalo výhradně ke krytí vojenských požadavků. Jedná se o výnos berní povolaných panovníkovi každoročně stavy na sněmech jednotlivých zemí. Bylo tvořeno:

- *contributio pro militari ordinario a extraordinario*;
- z vojenského příspěvku a opevňovací kvóty
- z hrací dávky;
- z židovské daně;
- z daně z majetku a hlavy.

Úvěrové poslání měla zpočátku *Banca del giro*, založená v roce 1703 ve Vídni. Tato banka ale nesplnila zadání, a proto se hledalo náhradní řešení. V roce 1706 vzniká *Wiener Stadtbank* – *Vídeňská městská banka*, která měla za úkol levně půjčovat státu. Postupně se tato agenda zcela vymaňuje z kompetence Dvorské komory. V roce 1714 dochází v rámci s reorganizací dvorské komory ke zřízení *universální bankality*. Základním úkolem tohoto úřadu je vedení a zjišťování kreditní politiky. Bankalita ale převzala i jiné správní agendy, které byly do té doby přikázány Dvorské komoře. Bohužel úřad vytvořil dluh, který musí 1721 převzít *Wiener Stadtbank*, bankalita přestává hrát roli kreditní instituce. Přeměnila se na státní ústřední pokladnu a tuto funkci plnila až do svého zrušení v roce 1745. Její kompetenční úkoly se vrátily ke Dvorské komoře.

Ministeriální bankodeputace se stává vedoucím a dozorčím úřadem nad Wiener Stadtbank. Je to úřad nezávislý na ostatních úřadech i na panovníkovi. Již za Karla VI. se svou vážností a kompetencí dostává na stejnou úroveň jako Dvorská komora.

Na podnět významného národohospodáře Johanna Joachima Bechera zřídil v roce 1666 Leopold I. ve Vídni nový moderní úřad **Komerční kolegium**. Kompetence tohoto úřadu se vázala na rakouské země a země České koruny, Uhry byly vyňaty. Nový úřad měl napomáhat rozvoji hospodářství a hospodářské politiky tím, že umožní včleňovat do státní ekonomické politiky myšlenky merkantilismu. Instrukce, která stanovila strukturu a náplň práce úřadu, stavěla komerční kolegium na roveň ostatním centrálním úřadům. Úkolem úřadu bylo studovat veškerý obchod ve svěřených zemích, vývoj cen a spotřeby. Dalším úkolem bylo sledování živností, podpora jejich rozvoje. Hlavním hybatelem práce kolegia byl Johann Joachim Becher s titulem císařský komerční rada. V čele kolegia byl také s titulem prezident – prezident Dvorské komory hrabě Sinzendorf, ale touto vedoucí funkcí byl úřad provázán s Dvorskou komorou a tím ve skutečnosti zbaven samostatnosti. Pochopení pro aktivity komerčního kolegia byly ve Dvorské komoře malé a tím zůstávala agenda kolegia na okraji. Návrhy na úpravu působnosti a osamostatnění kolegia podávané J. J. Becherem nebyly vyslyšeny a v roce 1678 aktivity kolegia končí.

Politická správa zemí Koruny české – Čechy, Morava, Slezsko

Politická správa v zemích koruny české po roce 1620 je převažujícím způsobem již v zeměpanských rukách. Navíc je třeba si uvědomit, že stavovskou vzpourou je definitivně již zavřena možnost k tomu, že by se Praha stala hlavním městem habsburského soustátí. Český král tedy převážně sídlí ve Vídni a **Český královský dvůr** – dvůr českého krále využívá minimálně, jen při krátkodobých návštěvách především Prahy, nebo při slavnostních svým způsobem symbolických událostech českého státu – jako jsou korunovace českých králů a královen.

Úřad královského komisaře – gubernátora či královského místodržitele v Čechách

15. 11. 1620 je do úřadu plnomocného zástupce panovníka, garanta obnovování pořádku a správních úřadů v zemi ustanoven Karel z Lichtenštejna. Je to zcela nové pojmání úřadu, neodpovídá charakteru staré ústavy, je jmenován jako královský místodržitel, jako diktátor odpovědný pouze králi. Jeho úkolem je dohlédnout na nápravu poměrů po Bělohorské porážce, sepsat provinilce, hledat nové lidi do zodpovědných úřadů země. Až 12. července 1624 panovník nařizuje, aby si Lichtenštejn přibral k výkonu funkce další nejvyšší královské úředníky a přisedící zemského soudu z panského i rytířského stavu. Při odchodu do Vídně počátkem roku 1625 pověřuje Lichtenštejn

se souhlasem panovníka správou země kolegium královských úředníků jako kolegium místodržitelů. Ti nadále pravidelně úřadují, s výjimkou doby, kdy sám král přijíždí do země. Na určitá období vyhrazuje panovník znovu správu země jednotlivci. Stalo se tak v roce 1634, kdy je místodržitelem jmenován syn krále Ferdinand III. a svěřuje mu agendu politickou, vojenskou, finanční i justiční. Při odjezdu Ferdinanda III. ze země se odpovědnost opět vrací na zemské úředníky. S ohledem na válečné události je k nim ještě připojen hrabě Marradas, aby dohlížel na vojenské záležitosti. Při zasedání kolegia úředníků je mu vyhrazeno místo hned za nejvyšším purkrabím.

Čechy

Nejvyšší úředníci – místodržitelé

Na počtu a kompetencích nejvyšších zemských úředníků se po 1620 nemění mnoho. Jen je zrušena pozice dvou karlštejnských purkrabí a do počtu 12 jsou do kolegia doplněni prezident rady nad apelacemi a nejvyšší dvorský sudí. To podstatné, co se ale mění je poslušnost již pouze panovníkovi nikoliv již stavům.

K místodržitelenskému kolegiu bylo následně počítáno také osm *supranumerálních* (*přespočetní, extraordinární*) *místodržících*. Jsou císařem jmenováni od 80. let 17. století především z příslušníků panského stavu proto, aby při četných absencích na zasedání skutečných místodržících byla zvýšena prezence při zasedání místodržitelenského kolegia a to bylo usnášeníschopné. Již při jmenování takového místodržitele bylo odůvodněno, že jde ryze o osobní funkci, vázanou na osobní nebo rodové zásluhy kandidáta o habsburský dům. Byli vybíráni z významných českých úřadů – např. viceprezident České komory, hejtmani pražských měst, vrchní berní výběřčí, komorní a apelační radové apod. Již při jmenování těchto místodržitelů bylo stanoveno pořadí, podle kterého nastupují a zastupují řádné místodržitele. Stejně jako řádné místodržitele i tyto přespočetné jmenované do místodržitelenského kolegia po jmenování panovníkem, po následném složení přísahy, instaluje formálně do úřadu nejvyšší purkrabí.

Místodržitelská kancelář se ustanovuje v Praze jako výkonný orgán místodržitelenského kolegia. Vykonává agendu místodržitele i nejvyšších úředníků. Je personálně samostatnou organizací, nikoliv jen pobočkou královské kanceláře jako před rokem 1620. Místodržitelskou kancelář nominálně řídí nejvyšší purkrabí. V polovině 17. století je rozdělena na dvě hlavní oddělení – *českou a německou expedici* v čele se sekretáři. Dále vzniká třetí oddělení *vojenská expedice*, která se vyvinula z generálního válečného komisariátu. Instrukci pro své působení má z roku 1647. Po skončení třicetileté války význam a postavení tohoto oddělení poklesl. V roce 1713 se ustavuje ještě čtvrté oddělení – *expedit in publicis et diaetalibus*.

První instrukce pro působení kanceláře byla pouze rámcová. Podrobně rozpracovaná instrukce pro místodržící, kancelář i její personál byla vydána v roce 1715. Stanovila, že minimálně 5 místodržících se má zdržovat v Praze. K jednání v radě byla minimální účast nejvyšší purkrabí jako direktor a s ním 3 místodržitelé. Jak v radě, tak v plénu se rozhodovalo většinou hlasů. Panovníkovi se měla hlásit i odlišná vota s udáním důvodů, proč hlasoval místodržitel odlišně. Panovník chtěl mít úplný přehled o projednávané věci, aby si sám vytvářel názor. K úřednickému personálu patřili především sekretáři, dále protokolista – zapisoval jednání v radě, kancelisté – písaři, akcesisté – nižší kancelářští úředníci, taxátor, expeditoři, registrátoři. Personál kanceláře nebyl nijak početný. V polovině 17. století tvořil personál 34 osob, v roce 1721 – 36 úředníků,

1746 vzrostl na 41 úředníků. O místodržitelské kanceláři již můžeme také hovořit jako o byrokratickém úřadu. Úřadoval pravidelně, měl úřední hodiny denně od 9.00 – 12.00 hodin. Na činnost kanceláře dohlíželi vždy dva místodržitelé.

Nejvyšším úřadem politické správy celého českého království ovšem je **Česká dvorská kancelář**. Její přesun do Vídně, hlavního města soustátí, byl dokončen v roce 1624, od této doby až do zrušení kanceláře v roce 1749 úřaduje ve Vídni v těsné blízkosti českého krále. Jedná se nejvyšší orgán správní, ústavní a také nejvyšší soud všech zemí českého státu. Prostřednictvím kanceláře je možné se odvolat ode všech nižších úřadů i soudů včetně zemského ke králi. První instrukcí pro fungování pobělohorské kanceláře je Obnovené zřízení zemské. V čele kanceláře stojí nejvyšší kancléř, je vybírán z panského stavu, je již plně zeměpanským úředníkem jako nejvyšší kancléř českého krále. Podle Obnoveného zřízení zemského je kancléř jmenován na 5 let, poté je třeba obnovy ustanovení. Osoby České dvorské kanceláře splývají s **českou dvorskou královskou radou**. Kancléř je předním rádcem krále v českých záležitostech. Je nejdůležitější a nejlivnější úředník České koruny. Je sice na 6. místě ve sboru nejvyšších zemských úředníků, ale faktickým vlivem je úředníkem prvním. Rozhodnutí krále pro české země vyžadují kontrasignaci kancléře. Podpis kancléře je jakousi poslední vazbou a zárukou zvláštního postavení českého státu. Další důležitou osobou kanceláře je místokancléř, jmenovaný panovníkem. Do této funkce jsou hojně jmenováni cizinci.

Význam České dvorské kanceláře po Bílé hoře vzrostl, stává se hlavním pilířem českého státu, má nadřízené postavení vůči všem ostatním úřadům a soudům. Podle obnoveného zřízení zemského je nejvyšším orgánem správy a zároveň nejvyšším soudem všech zemí českého státu, její význam vzrostl i tím, že je možné se k České dvorské kanceláři odvolat ode všech nižších správních orgánů i soudů, včetně soudu zemského, což bylo do Bílé hory nemožné.

Všechna rozhodnutí krále i centrálních habsburských úřadů přichází do Zemí české koruny prostřednictvím České dvorské kanceláře. Obráceně pak vše od jednotlivých úřadů zemí Koruny české, včetně případných suplů od obyvatel přichází ke králi prostřednictvím České dvorské kanceláře.

Koncem 17. století má kancelář 7 členů. Je to nedostatečný počet pro vyřizování soudní agendy, která vyžaduje devět osob. Proto jsou v takovém soudním řízení přibíráni cizí dvorští radové.

Reformu kanceláře uskutečňuje **Josef I.** Agendu rozděluje do 5 věcně-teritoriálních referátů. V čele každého referátu stojí dvorský referendář. 1. referát má na starosti kontribuční záležitosti a jiná publica; 2. referát je vyhrazen pro české záležitosti, 3. referát pro Slezská knížectví s výjimkou Hlohovska, Svidnícka, Javornicka a Kladska. Čtvrtý referát spravuje záležitosti právě Hlohovska, Svidnícka, Javornicka a Kladska a říšské záležitosti ve vztahu k Čechám. Pátý referát má na starosti záležitosti Moravy.

Další reformu kanceláře uskutečňuje v roce 1719 **Karel VI.** Jeho instrukce pro „Královskou českou dvorskou radu a kancelář“ jako nejvyšší správní a soudní úřad Zemí koruny české stanoví, že plénum úřadu bude tvořit 11 úředníků – nejvyšší kancléř, kancléř a místokancléř a 8 radů. Z těchto osmi mají být dva páni a šest rytířů nebo učenců. K tomuto sboru vyšších úředníků se připojovali další – sekretáři a kancelářské úřednictvo. Úřad byl přeorganizován na věcném principu. Bylo zrušeno 5 referátů a místo nich ustaveny dva senáty. První senát měl na starosti publica – politickou agendu. Pro jeho vedení byli ustanoveni 3 úředníci – místokancléř a 2 radové. Druhý senát měl na starosti judicialia – soudní agendu. Zde za předsednictví kancléře spolurozhodovalo ještě dalších 6 radů. Nejvyšší kancléř dbal na soulad, spolupráci a jednotu celého úřadu, v obou senátech mohl předsedat. V této podobě kancelář funguje do svého zrušení v roce 1749 a přenesení agendy do nově vytvořených reformních úřadů – *Direktoria in publicis et cameralibus* a *Oberste Justitzstelle*.

Morava

Stejně jako v Čechách je i na Moravě ustanoven *mimořádný místodržitel*, který má sepsat provinilé povstalce, obnovit fungování úřadů, pomoci je obsadit osobami loajálními vůči habsburskému panovníkovi. Tímto úředníkem je olomoucký biskup kardinál František z Dietrichštejna. Titulatura jeho postavení se mění – zplnomocněný gubernátor – generální komisař – místodržitel a nakonec zemský hejtman. Jeho pravomoci jsou velké, požívá velké důvěry Ferdinanda II., ale i zdrženlivé stavovské obce v zemi. Za vzájemné spolupráce s uznávaným protestantem Karlem st. ze Žerotína se snaží mírnit následky trestání stavů po bělohorské porážce. Jako zemský hejtman již neměl být autokratickým správcem země, má spolupracovat s celým kolegiem zemských úředníků. S ohledem na vážnost, jaké v zemi i u Habsburků požívá, není ve svých pravomocích za svého života omezen. Nový kolegiální úřad *Moravský královský tribunál* je ustaven až v roce 1636 po kardinálově smrti.

Nejvyšší zemští úředníci na Moravě zůstávají ve stejném počtu šesti i po Bílé hoře. Zvětšuje se pravomoc zemského hejtmana o úkoly maršálka poté, co Ferdinand II. omezuje dosavadní pravomoc zemského maršálka pouze na Čechy. Výrazně ovšem poklesávají kompetence a význam podkomořího. Z jeho pravomoci byla vyloučena starost o kláštery, které nebyly nadále považovány za komorní statky. Pro jejich peněžní záležitosti byl nově zodpovědný **rentovní úřad**. Působnost podkomořího se tak omezila na vrchní dozor nad hospodářstvím královských měst a na obnovování jejich rad. Specifické kompetence podkomořího zanikají, když je, stejně jako ostatní zemští úředníci, začleněn jako přísedící královského tribunálu.

Novodobým zeměpanským byrokratickým úřadem se stává **Moravský královský tribunál**, nazývaný také královský úřad zemského hejtmanství, později také zemské gubernium. Ferdinand II. uděluje úřadu 13. 12. 1636 základní instrukci, v níž je úřadu udělena agenda politická, soudní i finanční. Do nového úřadu plně přechází se zemským hejtmanem i všechny jeho kompetence, jako kompetence dalších zemských úředníků do kolegia začleněných. Slavnostní instalace úředníků nového úřadu proběhla 23. ledna 1637 za nového zemského hejtmana knížete Maximiána z Dietrichštejna. V čele tribunálu stojí tedy zemský hejtman a spolupracuje s kancléřem, 2 placenými rady (též označovaní jako přísedící či asesoři). Výkonnou kancelář řídí kancléř se dvěma sekretáři a dalším kancelářským personálem, který agendu vyřizuje v české a německé expedici. Úředníci byli placeni a nemuseli být v zásadě příslušníky vyšších stavů, ačkoliv alespoň v počátečním období byli přísedícími výhradně šlechtici. Podle přání zemského hejtmana Salma (1637–1640) byl tribunál přenesen do Olomouce, ale již v roce 1642 je přenesen zpět do Brna. Do Brna jsou také spolu s královským tribunálem, se zemským soudem přeneseny olomoucké zemské desky a tím se Brno stává hlavním městem Moravy.

O záležitostech spadajících od kompetence tribunálu rozhodoval zemský hejtman společně s kancléřem a přísedícími na základě většinového principu na společných zasedáních, která se měla konat pravidelně čtyřikrát týdně. Věcná pravomoc se vztahovala jednak na politickou agendu včetně vojenských kontribučních věcí atd. Druhý akcent spočíval na určitých soudních záležitostech. Soudnictví mělo být podle panovníkových instrukcí hlavním úkolem tribunálu, protože základním motivem bylo omezit pravomoc zemského soudu a tím oslabit moc stavů. Z kompetence zemského sněmu byly vyňaty tzv. mimořádné neboli sumární procesy – za ně byly pokládány takové soudní záležitosti, které bylo možno rozsoudit poměrně krátkou cestou bez slavnostního ceremoniálu, bez dlouhého vyšetřování a většinou bez svědeckých výpovědí. Zemskému soudu zůstalo nadále pro-

jednávání řádných procesů, především v pozemkových záležitostech. Od poloviny 17. století ale je pak patrný zcela evidentní přesun těžiška činnosti tribunálu ze soudní oblasti do oblasti záležitostí politické správy. Instrukce z roku 1644 klade soudní věci až na poslední místo.

Karel VI. začlenil v roce 1726 do tribunálu moravské nejvyšší zemské úředníky – tedy kromě zemského hejtmána, také nejvyššího zemského komorníka, nejvyššího zemského sudího, nejvyššího hofrychtele, zemského podkomořího a nejvyššího zemského písaře. Učinil tak proto, aby se zvýšil počet radů tribunálu a nemusela ležet dlouho nevyřízená jednak publica i judicialia a aby mohly být vytvořeny dva oddělené senáty. Podle následné instrukce s roku 1727 se zřizuje menší senát složený z předsedy (z panského stavu), 3–4 přísedících a sekretáře. Měl projednávat běžná judicialia související s přípravným řízením. Ani tato úprava ale nevyřešila dostatečně hromadění úředních kauz. I přes značné rozšíření počtu personálu nebýval vždy po ruce dostatečný počet radů, aby mohly být pravidelně dvakrát týdně vytvořeny dva senáty. Problém – menší senát se pro úzké kompetence zabýval maličkostmi, závažnější věci se musely projednat v plénu. Plénum se ale zabývalo především politickými záležitostmi, soudní případy se tedy nadále hromadily.

Nová instrukce z roku 1739 zavádí nové členění a pojmenování oddělení – senátů. Místo *major a minor* se zavádí *senatus publicorum* a *senatus judicialis*. Navíc se ruší povinnost projednávat všechny důležitější záležitosti v plénu, které se mělo omezit pouze na a nejzávažnější věci. Tak se pravomoc soudního i politického senátu zvýšila

Slezsko

Ve Slezsku byl po porážce stavovského povstání ustanoven **zplnomocněným královským komisařem** vratislavský biskup arcikníže Karel. Kromě jeho ustanovení nenastávají hned závažné správní změny. Ve Slezsku zůstává v platnosti starší zřízení až do roku 1673, nezavádí se zde tedy žádná obdoba Obnoveného zřízení zemského. Po uzavření slezského akordu 1621⁶ (označovaný také jako Drážďanský akord) nastaly v zemi záhy téměř normální poměry a správa země byla přenesena zpět na zemského hejtmána.

Nejvyšší zemský hejtmán zůstal jediným zemským úředníkem, jehož význam neobyčejně vzrostl, mimo jiné i novým způsobem hlasování v zemském sněmu. Hlas hejtmána měl nadále takovou váhu jako hlas celé kurie. Spolu s jednou kurií již dosáhl většiny. Hejtmánem býval podle tradice jmenován vždy nějaký kníže. Nebyl-li vhodný knížecí kandidát, byl jmenován někdo jiný z nižší šlechty, ale pouze jako **direktor**. Nejvyšší zemský hejtmán zpočátku neměl k ruce ani zeměpanské ani stavovské orgány, s výjimkou některých stavovských orgánů pro speciální úkoly, a musel využívat úředníků svého knížectví.

Již v roce 1629 dochází k postátnění úřadu nejvyššího zemského hejtmána a je přejmenován a Vrchní úřad – Oberamt se sídlem ve Vratislavi. Proměna nastala tím, že nejvyššímu zemskému hejtmánovi byl přidělen úřednický sbor, který se skládal z kancléře a radů. Jednalo se o placené

6 Jako slezský akord je označována smlouva, kterou po potlačení stavovského povstání v Čechách Ferdinandem II. se slezští stavové 28. února 1621 vzdali králi Ferdinandovi. Oproti stavům zbylých českých zemí získali i díky podpoře saského kurfiřta Jana Jiřího beztretnost, byla jim zachována možnost vyznávat luteránské náboženství a díky tomu nebyla rekatolizace ve Slezsku tak silná jako v Čechách a na Moravě.

úředníky z povolání, byli organizováni kolegiálně. Vyřizovali politickou i soudní agendu, která byla více zastoupena než např. u českého místopředsednictví, ale podobně jako u moravského tribunálu.

V jednotlivých knížectvích se kolem poloviny 17. století (zvláště v opavském a krnovském) utvářejí knížecí úřady zemských hejtmanství v čele se zemskými hejtmany, a to v souvislosti s rozšířením pravomocí zemského hejtmana v oblasti působnosti zemského práva. Stejně jako v jiných zemích byla určitá agenda vyňata z kompetence zemských soudů a přidělena zemským hejtmanstvím, řízeným kolegiálně. Jejich organizace byla ukončena kolem roku 1675. Zemští hejtmani měli široké politické kompetence, neboť královský vrchní úřad, který byl nadřízeným úřadem v oblasti politické správy, sídlil ve vzdálené Vratislavi.

Také v **Kladsku** vzniká v roce 1641 pro správu politické, justiční i komorní agendy byrokratizovaný úřad Místopředsednictví.

Krajská správa

Obnovené zřízení zemské upravuje i krajské zřízení a proměňuje dosavadní stavovskou správu krajů na správu zeměpanskou. Tím, že již není dovoleno svolávat krajské sjezdy bez svolení krále a král je už nikdy nesvolal, mizí platforma stavů k projednávání záležitostí na úrovni krajů. Jediným projevem stavovského vlivu v období 1620–1751 je úřad krajských hejtmanů, kteří podle staré zásady mohli být vybíráni pouze ze stavů v kraji usedlých. Vykonávání funkce je čestné, hejtman nedostává zprvu žádný plat, sídlí na svém panství a využívá a hradí administrativní úředníky potřebné pro výkon krajské správy a vedení krajské agendy z výnosu svého panství. Určitý zárodek platu se zřejmě objevuje až po třicetileté válce.

V roce 1685 je předepsána resignace hejtmanů po pěti letech, tím se sladuje jejich funkční období se zemskými úředníky.

První instrukce pro krajské hejtmany je snesení zemského sněmu z roku 1695. Koncepce výkonu správy z ní vyplývající je následující:

- veřejná správa je provázána s některými částmi soudní správy;
- správa v oblasti berní;
- správa v oblasti vojenství – zejména pomoc při průtazích vojska, verbování a zásobování armády a její zimní kvartýrování.

Krajští hejtmani se stále více uplatňují při vzrůstajícím vlivu státu v oblasti patrimonia. Robotní patenty z let 1680, 1717 a 1738 vytvořily určité předpoklady pro základní ochranu poddaných a pro potrestání přestupků patrimoniálních úředníků. Kritiku a požadavek nápravy mohou úředníci vznášet, ale pouze k přestupkům patrimoniálních úředníků, nikoliv však na adresu samotné vrchnosti.

V Čechách zatím stále platí zásada, že ustanovování jsou krajští hejtmani dva – jeden z panského, druhý z rytířského stavu. Jsou každoročně ustanovováni ze šlechty v zemi usedlé. Platí, že rozhodují kolegiálně, ale v případě hrozby z prodlení mohou rozhodnout samostatně, ale musí o svém rozhodnutí neprodleně informovat druhého hejtmana.

Z původních šestnácti krajů v Čechách je v souvislosti s připravovanou berní reformou v roce 1714 snížen počet krajů na dvanáct. Jsou to kraje:

- Bechyňský
- Berounský (vzniká sloučením kraje Vltavského a Podbrdského)
- Boleslavský
- Čáslavský
- Hradecký
- Chrudimský
- Kouřimský
- Litoměřický
- Plzeňský
- Prácheňský
- Rakovnický (vzniká sloučením Rakovnického a Slánského kraje)
- Žatecký (v nové podobě vzniká ještě připojením Loketského kraje a Chebska).

Na Moravě, kde jsou kraje zavedeny až ke konci 16. století, a to především v souvislosti s vojenskou obranou země před tureckým nebezpečím, začínají od 1637 fungovat podle českého vzoru. Ovšem pouze s tím rozdílem, že se v kraji ustanovuje hejtman pouze jeden a je zavedena větší míra postátnění. Hejtman již dostává od státu plat a je mu také přiděleno placené úřednictvo. Krajsí hejtmani jsou převážně vybíráni z panského stavu. Novodobou instrukci pro fungování dostávají v roce 1706 a 1734. V roce 1637 je na Moravě ustaveno pět krajů – Brněnský, Olomoucký, Hradištský, Znojemský a Jihlavský. Největší Olomoucký se dělí na dvě části: kolštejnsko-třebovskou a přerovsko-bruntálskou čtvrt. K faktickému rozdělení na dva kraje dochází v roce 1735 a přibývá šestý Přerovský kraj.

Slezsko tvořené řadou jednotlivých knížectví není na kraje rozděleno.

Soudní správa

Změny, které přineslo Obnovené zřízení zemské, byly zásadního rázu a dotýkaly se všech oblastí práva: práva státního, soudnictví, správy, práva majetkového i trestního. Nejzásadnější změnou v oblasti soudní správy je zrušení inapelačnosti **zemských soudů**. Obnovené zřízení zemské umožňuje odvolání ke králi prostřednictvím České dvorské kanceláře. V říjnu 1623 byly v Praze nově otevřeny zemské desky a byly v nich provedeny výmazy zápisů z let povstání. Zemský soud na Moravě se v roce 1642 sjednocuje, jednání zemského soudu se odehrává již výhradně v Brně, kam byly předneseny i olomoucké zemské desky a uloženy v zemském domě.

Dosud stavovský úřad **Královského prokurátora** dostává po roce 1620 novou podobu, obsah i úkoly. V jeho kompetencích se na předním místě objevuje ochrana katolického náboženství a dohled nad důsledným prováděním protireformace, podávání návrhů na ukládání pokut za porušení protireformačních opatření. Současně je prokurátorovi svěřen i dozor nad královskými městy a zejména rychtáři a židy. Do jeho pravomoci přibývá dozor nad zachováváním královských resolucí a patentů, tedy nad dodržováním nově nastolené zákonnosti. Podobně jako již v době stavovské mu náleží péče o svobodníky, evidence jejich pozemkové držby a soudní pravomoc nad nimi. V 2. polovině 17. století k tomu přibývá dohled nad užíváním šlechtických titulů

a stíhání jejich neoprávněného uplatňování a rovněž podávání žalob jménem státu, resp. panovníka v případě, že nebyl žalobce, který by dal podnět k zahájení trestního stíhání. Podobně jako v předchozím období hájil panovníka proti pokusům o zásahy do jeho výsadních práv a o snížení jeho majestátu. V pobělohorském období se tedy stává ochráncem ústavy státu, katolického náboženství a královských výsad. Úřad královského prokurátora byl služebně podřízen české dvorské kanceláři. Úřad postupně rostl, nejdříve pracoval prokurátor sám (byl vybírán z rytířského stavu), v 2. pol. 17. století byl rozšířen o dva adjunkty (vybírání převážně z městského stavu), se v 18. století stává rozsáhlým úřadem s početným aparátem úředníků. Od nevolnického povstání 1680 má zastupovat poddané proti vrchnosti. Reformami josefínskými pak (instrukcí z roku 1783) v posláních úřadu nastává dosti významná změna a z královského prokurátora se stává úřad převážně fiskální. Úřad zaniká v roce 1850 a nahradily jej dva nové úřady: státní zastupitelství a v roce 1851 finanční prokuratura.

Rozšíření pravomocí zažívá **apelační soud** v Praze. V roce 1644 se apelační soud stává odvolacím místem i pro jiné soudy, nejen městské. V roce 1651 se rozšiřuje působnost o zrušené hejtmanství německých lén. Tato agenda je v rámci úřadu vedena odděleně a má i své zvláštní úředníky. Celé sledované období je jediným apelačním soudem v zemích Koruny české až do zřízení apelačního soudu v Brně pro Moravu v roce 1753.

Finanční správa

Nejdůležitějším úřadem pro hospodářskou a finanční správu je **Česká komora**. Původně koncipovaný úřad pro všechny země království postupně klesá na finanční úřad pouze pro Čechy, protože nadřízená dvorská komora si budovala přímý styk i s hospodářskými úřady jak Moravy, tak Slezska.

Instrukce z roku 1719 znamená velký zásah do komorní účtárny. Dochází ke sjednocení české a německé komorní účtárny v **Královskou česko-německou komorní účtárnu** se sídlem v Praze. V čele stojí vrchní ředitel.

1704 je ustanovena komise pro zvelebení a povznesení královských měst v Čechách.

Komise pro komerční záležitosti vznikaly ad hoc od konce 17. století. Od 1699 pracují zvláštní deputace pro otázky obchodu, manufakturní výbory a navigace. Od Josefa I. jsou zakládány **komerční deputace**, jejich úkolem bylo pokračovat v práci v Čechách započaté 1699, posléze s nimi splynula i městská komise. 1710 v Čechách vzniká komerční komise, již jako stálý orgán, ten se v roce 1714 přejmenovává na merkantilní komisi a komerční kolegium. Od roku 1722 stojí v jejím čele majitel první koncentrované manufaktury na výrobu suken v Horním Litvínově hrabě Josef J. Valdštejn.

Fiskální úřady v čele s **královskými či komorními prokurátory**, kteří přísahají jen panovníkovi, se po 1620 mění. Dostávají se do dvojí podřízenosti, zůstává jim nadále agenda fiskální, ale i soudní a politická. Získávají všeobecný dohled nad královskými městy, královští rychtáři jim ale organizačně podřízeni nebyli. V souvislosti se zaváděním nepřímých daní a monopolů kompetence silně rostla. 1671 se kanceláře komorního prokurátora rozdělila na českou a německou expedici, německá převládla. Instrukce z roku 1720 stanoví, že kolegia mají zasedat dvakrát týdně a probírat jen závažné záležitosti.

Moravským zeměpanským hospodářským úřadem je **Královský rentovní (rentmistrovský) úřad** tvořený rentovními úředníky – rentmistrem a kontrolorem. Úřad spravoval část zeměpanských financí a byl i pokladnou. V roce 1732 vzniká odnětím části kompetence rentovnímu úřadu **bankální administrace**, která spravuje bancale – tedy solní důchodky, cla, dobytčí přírážky, masný krejcar, pивní a vinný ták. Jako přisedící zasedá v bankální administraci také moravský rentmistr. Od roku 1723 v Brně působí **komerční kolegium nebo konses**. Instrukce z roku 1723 a 1725 ukládaly úřadu podporovat domácí i zahraniční obchod. V průběhu války o nástupnictví byla činnost úřadu přerušena a nově byl tento hospodářský úřad instalován až po upevnění vlády Marie Terezie.

Pro výběr daní jsou na Moravě ustaveny **fiskální úřady** v čele s **královskými** či **komorními prokurátory**, kteří po Obnoveném zřízení zemském nabývají na významu, jako v Čechách přisahají pouze králi. Moravský královský prokurátor měl podle první instrukce z roku 1640 bdít nad tím, aby nikdo neomezoval královská práva, nezczizoval královský majetek, nepodnikal nic proti Královskému tribunálu, měl dbát o to, aby státu neucházely odúmrti, aby cizinci nenabývali statky bez králova svolení.

Dalšími fiskálními úředníky byli **fiskální adjunkti**, prokurátorovi postaveni v podstatě na roveň, někdy dostávali přímé příkazy od české komory, jindy od císaře. Pominout nemůžeme ani **kolegium fiskálního úřadu**, které tvoří fiskální adjunkti spolu s prokurátorem a v něm měly být podle instrukce z roku 1651 projednávány všechny záležitosti, zejména dobrá zdání.

Ve Slezsku se jako moderní byrokratický úřad vytváří slezská komora, sídlí ve Vratislavi, je podřízena Dvorské komoře ve Vídni.

Provinciální – stavovská samospráva

Z dřívější stavovské koleje samosprávy zůstávají po Bílé hoře v podstatě pouze trosky. Hovoříme o zemské nebo provinciální samosprávě. Hlavní orgány tvoří zemské sněmy, zemské výbory a zemské soudy.

Kompetence **Českého zemského sněmu** je omezena na nejmenší možnou míru. Obnovené zřízení zemské mu odnímá jakoukoliv zákonodárnou iniciativu a činnost zemského sněmu je postavena pod důslednou kontrolu královských komisařů. Na sněm se vrací prelátský stav, a to dokonce jako stav první. Naopak města ztrácejí oprávnění na sněmu. Výjimku tvoří pouze několik privilegovaných měst, ostatní směla jen vyslechnout propozice sněmu. Spor venkovských privilegovaných měst o pořadí vedl k tomu, že zástupci venkovských měst museli na sněmu stát. Od roku 1709 se plnoprávními členy sněmu stávají pouze 3 pražská privilegovaná města, ostatní musela po vyslechnutí propozic sněm opustit. Jednání sněmu již neprobíhala v kuriích ale v plénu, hlasovalo se jednotlivě, jen města měla dohromady pouze 1 hlas. Vyjádření váhy hlasu měst se tedy rovnalo téže váze, co měl 1 rytíř.

1640 vydaná Deklaratoria a novely sněmu přiznávala alespoň drobnou zákonodárnou iniciativu ve věcech, které se netýkaly „osoby, výsosti, autority a regálů královských“. Hlavním obsahem jednání byly berně, ale jejich schválením si stavy nesměly vynucovat ani nová privilegia, ani klást jiné podmínky omezující zeměpanskou moc. Koncem 17. století je pravomoc sněmů omezena na pozemkovou daň (kontribuci) a některé starší nepřímé daně. Panovník navíc totiž ukládal

nové nepřímé daně bez povolení sněmů. Dále sněmy jednaly o svolávání hotovosti, o dlužích, o víře, o policii, hospodářství, obchodě i o drobných záležitostech pro zajištění obecného blaha. Český zemský sněm dával svolení k odstoupení území patřícího k českému státu a ke zcizování korunního majetku v Čechách i ve vedlejších zemích.

Moravský zemský sněm zasedal v Brně, předsedal mu v zastoupení panovníka zemský hejtman. Byla mu částečně ponechána zákonodárná iniciativa. Jednání sněmu se mohli celou dobu účastnit zástupci všech královských měst a od roku 1711 získávají také právo sedět.

Slezský zemský sněm je také označován jako knížecí sněm, sněm celého Slezska, sídlil ve Vratslavi, zachoval si 3 kurie – knížecí, stavovskou a městskou. Sněm byl svoláván výhradně králem. Po Bílé hoře byla i tomuto sněmu odepřena zákonodárná iniciativa, i tím výrazně poklesla jeho vážnost. To vedlo knížata k tomu, že se sama sněmu nezúčastňovala a nechala se zastupovat. Tomuto sněmu zástupců se pak říkalo *conventus publicus – slezský veřejný konvent*, který řešil jen drobnější záležitosti. Později se agendy obou variant sněmů přiblížily, odlišnost byla patrná jen v rozdílném zachování formalit a větší/menší slavnostnosti. Kromě knížecího sněmu se ve Slezsku ještě konaly sněmy jednotlivých knížectví. Pro přípravu a uskutečňování sněmovních usnesení začali stavové zřizovat zvláštní zemské komise, které navazovaly na úkoly dřívějších *zemských starších*. Tito starší spolu s úředníky a několika volenými zástupci stavů tvořili *dohromady zemské kolegium – Landeskoleg*, které vyřizovalo běžné věci v době, kdy sněm nezasedal. Ze zemských komisí se postupně vyvinuly *stavovské zemské výbory*.

Výkonnými orgány zemských sněmů se staly **zemské výbory**. Jejich úkolem bylo připravit sněmovní jednání a dbát na uskutečňování sněmem usnesených úkolů. Jejich počátky můžeme u sněmů sledovat již v 1. polovině 17. století. Byly označovány různě například *hlavní komise*, později *vejhostní komise*, teprve v 1. polovině 18. století se ustaluje název zemský výbor.

Český zemský výbor byl zřízen v roce 1714, nejdříve pod názvem vejhostní komise. Na jeho složení se stejným počtem zástupců podílely všechny 4 stavy. Výbor pracoval kolegiálně, v jeho čele stál nejvyšší purkrabí jako direktor a s ním 8 přisedících, vždy 2 z každého stavu, jmenování byli jednotliví úředníci např. ředitel zemského berního úřadu. Přisedící byli zpočátku voleni pouze na krátké období mezi zasedáními sněmu, později byli voleni na 3 roky, následně se délka funkčního období ustálila na 6 letech. Zemský výbor se vyvinul v úřad stálý, později se dělil na různé komise – sněmovní, vojenskou, hraniční, pro dědickou daň. Činnost zemských výborů pečlivě sledovaly úřady zeměpanské, prohlížely protokoly i vlastní činnosti zemských výborů, zasahovaly i do jejich organizace. Činnost zemských výborů byla v podstatě omezena jen na některé věci hospodářské a berní, neboť záležitosti politické a soudní správy byly vyhrazeny orgánům zeměpanské správy. Pečovaly např. o domestikální záležitosti, spravovaly domestikální fondy.

Moravskému zemskému výboru předsedal zemský hejtman, i zde byl tvořen dvěma zástupci z každého stavu, jednotliví členové byli voleni na 3 později 6 let.

Vytváření **slezského zemského výboru** bylo úspěchem stavů, neboť úřad tvořil určitou protíváhu zeměpanským úřadům. Jako trvalý orgán spravoval zemské jmění. I zde bylo funkční období prodlouženo v roce 1731 na šest roků.

Český zemský soud po Obnoveném zřízení zemském ztrácí svoji inapelačnost, nejvyšším soudcem se stává král a proti rozsudkům zemského soudu je nyní možno se odvolat prostřednictvím České dvorské kanceláře ke králi. Místo dosavadního ústního a veřejného řízení nastupuje římsko-kanonické tajné řízení. Postupuje kodifikace práva a dosavadní nalézání práva končí. U **Moravského zemského soudu** získává nyní hlas nejen olomoucký biskup, ale i zemský podkomoří, pokud je z panského stavu a nejvyšší zemský písař. V kolegiu zemského soudu je jako dříve

14 z panského stavu a 6 ze stavu rytířského. Dochází také 2. 1. 1642 k přenesení zemských desk z Olomouc do Brna ke sjednocení zemského soudu na Moravě.

Městská správa

Města a městský stav byla pobělohorským vývojem těžce postižena ve všech směrech. Třicetiletou válkou byla města, stejně jako ostatní země, výrazně zpustošena. Města byla zatížena daněmi (berní usedlostní a berní extra-ordinarium militare (mimořádná daň vojenská) a nemohla investovat do rozvoje řemeslné výroby a obchodu. Snahy o merkantilistické reformy hospodářství iniciované panovníky narážely na odpor měst, která se uzavírala do cechovních organizací (1731 byl zřízen cechovní inspektor, r. 1739 byly vydány generální cechovní artikule). Prostřednictvím řemesel a dalších nástrojů, např. 1704 vytvořenou komisí pro zvelebení a povznesení královských měst v Čechách, se snažila sama města pracovat na svém rozvoji. I politicky byla města zbavena podílu na rozhodování zemského sněmu – minimalizace hlasu měst, současně byly oslabovány samosprávné orgány měst a posilován vliv zeměpanských úřadů. Jednak byla dále omezována soudní pravomoc měst, omezována byla také správa městských důchodů a majetku. Pro tento účel byl v roce 1706 zřízen úřad hospodářského inspektora, kterého do jednotlivých měst dosazovala vláda. Měštům pak zůstalo jen právo kontroly nad obecním hospodářstvím ale pod dozorem vlády. Dozor vláda uskutečňovala prostřednictvím úřadu královského podkomořího a královského mincmistra v případě měst horních. Postupně zanikalo každoroční obnovování městské rady. Konšelé zůstávali ve funkci v podstatě doživotně, nové obsazení míst mohlo následovat v podstatě až poté, co se některé z míst uvolnilo úmrtím konšela. Postupně se prosazoval požadavek, aby konšelé měli alespoň základní právnické znalosti.

Vrchnostenská správa

Vztah vrchností k poddaným ovlivňuje řada okolností. Poměrně značné zatížení poddaných robotou, náboženský nesoulad, válečné události, neúroda, epidemie značně snížil počet poddaných a přinesl v důsledku toho také ještě větší zatížení těch poddaných, kteří zůstávají. Proto v tomto období státní orgány zasahují i do vztahu vrchností k poddaným. Již od poloviny 17. století přichází první pokusy o vypracování berního (daňového) systému, který by vycházel z možností a majetku daňových poplatníků. Vzhledem k tomu, že je dosud zachována stará zásada, podle které šlechta nenese přímo berní zatížení, ale že berně platí poddaní, je základem reformy tzv. berní rula v Čechách (1656) a lánové rejstříky na Moravě (1667), které zahrnují úplný soupis poddanské půdy a majetku podle berních jednotek – v Čechách je to tzv. osedlý, na Moravě lán. Je určena výše daní připadající na jednotlivý grunt, ves či panství. Na jednu berní jednotku připadlo v polovině 17. století 8 zlatých rýnských. Do poloviny 18. století se daň zvýšila pětinašobně na 40 zlatých. Celkový výnos berní z druhé poloviny 17. století ve výši 2 miliony zlatých se zvýšil na 8 milionů.

Teprve v roce 1748 byl zaveden nový soupis poddanské půdy tzv. 1. tereziánský katastr (připravovaný již od Josefa I.). Jeho revize z roku 1757 je označována jako 2. tereziánský katastr. V souvislosti s touto revizí byl vyhotovován také zvláštní soupis veškeré půdy a panských důchodů (1756–1757), který měl přispět k upevnění vojenské pozice habsburského soustátí.

Stát zasahoval do vztahu vrchností a poddaných také vydáním robotních patentů, jejichž cílem bylo stanovit mezní hranice mnohdy velmi neúměrného zatížení robotou. Velké selské povstání 1680 ukázalo na neúnosnou zátěž poddaných. První robotní patent stanovil robotu na 3 dny v týdnu. Celkově nepřinesl zlepšení stavu, naopak zhoršení tam, kde byla robotní povinnost nižší. Další robotní patenty z roku 1717 a 1738 ustanovení prvního patentu zdokonalují. Upravují přesnou délku pracovní doby, přináší ustanovení o různých druzích robot a upravují také úřední postup při stížnostech poddaných na vlastní vrchnosti. Základní instancí se tu stávají krajští hejtmani a zemské úřady. Další významné povstání poddaných z roku 1775 ovlivnilo vydání posledního tereziánského robotního patentu. Byl vydán 13. 8. 1775 pro Čechy a 7. 9. 1775 pro Moravu. Rozdělil poddané do 11 tříd podle jejich majetku. Toto rozdělení bylo základem pro berní zatížení poddaných od podruhů, kteří nevlastnili půdu a neplatili žádnou daň, až po sedláky v 11. třídě, kteří platili přes 40 zlatých roční daně. Současně byla stanovena i délka robotního pracovního dne v zimě na 8 hodin, v létě na 12 hodin, a to včetně přestávký na oběd na cestu do práce a z práce. Poddaní si samo mohli zvolit, zda přijmou tuto novou úpravu, nebo se budou řídit úpravou předchozí.

Církevní správa

V důsledku bělohorské porážky jsou zrušena všechna privilegia nekatolických církví a to v duchu zásady „cuius regio – eius religio“. Ze země jsou vypovídaní nekatoličtí faráři a kazatelé. Nejdříve se vypovězení týká českých bratří a kalvinů, luteráni jsou zatím ještě bráni na milost, z pražských měst v prosinci 1621. V říjnu 1622 jsou vypovězeni i luteránští kazatelé. Patentem z 9. dubna 1624 pro Moravu (z 29. dubna 1624 pro Čechy) je katolické náboženství prohlášeno za jediné dovolené náboženství. Další patent ze srpna 1624 vypovídá z obou zemí všechny nekatolické duchovní. Pro šlechtu příkaz přestoupit ke katolické církvi či odejít ze země je dán mandátem z 30. 6. 1627.

V katolickém církevním prostředí dochází v pobělohorském období také k diskusi o nejlepším způsobu jak dospět k rekatolizaci v českém státě. Různé koncepty přináší jezuité, jiné pražští arcibiskupové Jan II. Lohelius nebo Arnošt Harrach, jiné kapucíni např. Valerián Magnis. Za jednu z potřebných cest je přijímána koncepce lepší duchovní správy v lépe organizované, hustěji vytvořené síti diecézní i farní správy. I Ferdinand II. podporuje představu vytvoření nových diecézí v Čechách – a to diecéze v Litoměřicích (vzniká 1655) a v Hradci Králové (1664). Zmenšeny byly i obvody nižší církevní správy – především v Čechách. Zde dochází k nahrazení děkanátních obvodů menšími obvody vikariátů. Do našich zemí je také uveden další školský řád piaristů (Řád zbožných škol, celým jménem Řád chudobných řeholních kleriků Matky Boží zbožných škol, *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*), kteří přicházejí z Itálie v roce 1631 do Mikulova na pozvání kardinála Františka z Dietrichštejna a v roce 1633 do Strážnice na pozvání hraběte Magnise.

3. Historický a správní vývoj 1740–1848

Historické souvislosti vývoje habsburského soustátí 1740–1848

Budeme-li sledovat historický vývoj tohoto období, musíme konstatovat, že lze vysledovat dvě poněkud odlišné fáze. První představuje roky 1740–1792, tedy dobu vlády Marie Terezie (1740–1780) a jejích dvou synů. Období vlády Josefa II. (1780–1790) je ve srovnání s vládou Marie Terezie poměrně krátké, přesto přineslo velké množství velmi významných změn. Josef II. už jako spoluvladař v letech 1765–1780 řadu věcí promýšlel, řadu věcí připravoval a po plnoprávném nástupu na trůn, rychle uskutečňoval. Ve srovnání s oběma předchůdci je vláda Leopolda II. (1790–1792) pouhou epizodou. Uvedené období tří panovníků je označováno jako **panovnický absolutismus** v podstatě přecházející v **osvícenský absolutismus**. K charakteristickým znakům patří postátňování správy v ústředí, zemích i krajích, ale i podstatné zásahy do nejnižších správních instancí, tedy měst i panství. Cílem má být dobře fungující aparát státní správy, který je systematicky provázán od nejnižší instance k té nejvyšší, nebo spíše obráceně funkční předávání instrukcí od nejvyšší úrovně, po výkon správy až v nejnižší obci. Tomuto programu, podle vidění osvícených panovníků i jejich osvícených rádčů, překází stavovské pojetí správy, a proto je třeba je oslabit na nejnižší míru. K charakteristickým znakům patří vytlačení stavů z veřejné správy a jejich nahrazení byrokracií – novou společenskou vrstvou výkonných úředníků.

Byrokracie se stává samostatnou privilegovanou skupinou obyvatel, zcela závislou na panovníkovi. Vytváření této společenské vrstvy dává možnost rozvoje měšťanům. Důležitou podmínkou pro vstup do byrokratického aparátu je potřebnost právnického vzdělání.

Dalším charakteristickým znakem je zavedení instančního postupu. Vzájemná provázanost vyšších a nižších orgánů má přispět k lepší organizaci státu. V politické správě můžeme vysledovat 4 instance: 1. vrchnostenské / patrimoniální úřady a magistráty měst; 2. instance – krajské úřady; 3. zemské úřady / gubernia; 4. instance – centrální dvorské úřady.

V roce 1781 dochází k zavedení tzv. *konduity*, tedy pravidelného sledování zájmu, výkonu, píle a schopnosti jednotlivých úředníků. To umožňuje schopným a pracovitým postupovat na žebříčku úřední kariéry rychleji dopředu. Již za Marie Terezie se se sledováním výkonu úředníků setkáváme.

18. 5. 1781 vychází oběžník Josefa II. adresovaný všem zemským šéfům. V tomto oběžníku panovník vyjadřuje hlavní zásady nového způsobu úřadování. Úřadovat se má rychle, účelně, s co možná nejmenším počtem lidí. Nejvyšší purkrabí, ale i jiní vedoucí úředníci, neměli být vázáni vůči podřízeným žádnými obvyklými formami, řídit se měli jen všeobecně platnými zásadami.

Personálem může šéf úřadu disponovat podle své vůle. Velký důraz klade panovník na monokratický způsob vedení úřadů. Tato zásada měla zvýšit samostatnost, odpovědnost jednotlivých vedoucích úředníků na jedné straně a na straně druhé měla urychlit vyřizování agendy. Monokratický princip vedení úřadů se v této době sice postupně probojovává, ale zatím se neprosadil.

V roce 1782 panovník opětovně zdůraznil, že odpovědnost za fungování správy v zemi padá na zemského šéfa.

13. 12. 1783 vydává panovník tzv. *pastýřský list Josefa II.* Je to instrukce pro úřednictvo, která požadovala, aby se všichni úředníci snažili vniknout do panovníkových nařízení, aby neúřadovali jen mechanicky, aby se pokládali za císařovy spolupracovníky, kteří úřadují se stejným zaujetím jako panovník.

V tomto období jsme svědky rodící se státem organizované sociální péče, neboť stát se snaží garantovat, že úředníci, ale i jejich vdovy a sirotci, mají nárok na zabezpečení v případě stáří, případně úmrtí živitele.

Podle uplatňované státoprávní teorie se prosazuje zásada, že všechna moc patří státu. Stát podle této zásady nahlíží i na církevní hodnostáře na všech úrovních za zvláštní druh „státního úřednictva“. Podle této vize si stát osobuje právo činit i státní zásahy do církve, jak to můžeme vidět ve vyhlášení tolerančního patentu v roce 1781. Vyhlášení této normy přináší konec protireformace. K dalším zásahům patří rušení klášterů, zahušťování diecézní a farní sítě.

V roce 1784 je němčina prohlášena všeobecným úředním jazykem. Němčina se má stát pojítkem všech úředníků moderního státu, má umožnit překládání úředníků a jejich získávání zkušeností od Jižních Tyrol po Halič, od Sedmihradska po Chebsko.

Charakteristickým rysem tohoto období je snaha po odstranění *kolegiálního způsobu úřadování* zejména u dvorských úřadů. Nejintenzivněji můžeme tyto snahy sledovat v době vlády Josefa II. Plného naplnění došly tyto snahy ale až v roce 1848 vytvořením moderních monokraticky řízených ministerstev.

Důraz tohoto období je kladen na tzv. **policejní vědy**. Jedná se o moderní státoprávní nauku, která je již v 60 letech přednášena na universitě ve Vídni i Praze. Vznikají *stolice policejní a kamerální vědy*. Významnou osobností je zde mikulovský rodák **Josef Sonnenfels**, který výrazně ovlivňoval mínění monarchie ve své době. Jeho učebnice *Grundsätze der Polizey- und Handlungs- und Finanzwissenschaft* z let 1765–1776 se stává až do roku 1848 jedinou platnou učebnicí pro kandidáty práv. Sonnenfelsova policejní věda vycházela v koncepci hospodářské politiky z merkantilismu, byla podepřena **Justiho** výkladem o úkolech absolutistického státu.

„V těchto kamerálních neboli policejních vědách je možno spatřovat jakýsi počátek jak dnešní ekonomické teorie, tak i vědy o správních úkolech státu“ (V. Urfus). Hospodářská politika tereziánskému státu vycházela z *merkantilistických* představ a v závěrečné fázi byla ovlivněna i *fyziokratismem*.

Z této teorie vychází i pojetí stále širšího okruhu politické správy nebo i státního zájmu o život člověka a z něhož vychází vědomí, že povinností státu je pečovat o obecné blaho. To vede k vytváření *nových správních odvětví*.

Druhá fáze sledovaného období je vymezena léty **1792–1848**. Jde o období vlády Leopoldova syna (Josefova synovce) Františka I. a Ferdinanda V. Toto období bývá označováno jako období **policejního absolutismu**. František I. nastupuje na trůn v průběhu vření Francouzské revoluce. Masové vraždění, bourání všech kulturních výdobytků, devastace lidských životů, kulturního dědictví i krajiny působí na všechny sousední země úděsně. A obava, aby podobné vření nepřekročilo hranice Rakouska, vede panovníka, ale i mnohé úřady země ke snaze potírat i sebemenší zdání

revolučního hnutí. Mění se duch správy, nastává nové experimentování, v letech 1792–1814 je správa v ústředí 4 krát reorganizována. Jinak jsme svědky otcovského charakteru vlády. V ústředních orgánech je znovu zaváděna centralizace. Válečné události vedou k větší kontrole finančních záležitostí a kontrole státního hospodaření. Součástí politické správy se stává censura.

Jsme svědky snahy panovníka rozhodovat o všech věcech sám. To již ovšem nebylo s nárůstem agendy možné jako za Marie Terezie nebo Josefa II., v nichž spatřuje František svůj vzor.

Významným politickým krokem bylo vyhlášení rakouského císařství v roce 1804, kdy se František I. prohlásil dědičným rakouským císařem. Od té doby se nazývají všechny zeměpanské úřady císařsko-královskými neboli Kaiserlich-Königlich ve zkratce: c. k. nebo K. K.

Nástup Ferdinanda V. na trůn v roce 1835 významným způsobem spoluovlivnil státní kancléř kníže Metternich. Tímto rozhodnutím upevnil také svou pozici ve vedení rakouského soustátí. Jeho role byla ukončena odvoláním v souvislosti s březnovými revolučními událostmi roku 1848.

Orgány centrální polické správy ve Vídni

V tomto sledovaném období stojí před politickou reprezentací velký úkol, položit základy nově fungující správě státu a jeho obyvatel. Společnost dospěla ke zlomu epoch, kdy bylo třeba najít nové formy pro rozvíjející se společnost, pro rostoucí počet obyvatel. Politická reprezentace se snažila hledat poučení u filosofů, národohospodářů, znalců státního práva, ale i církevních představitelů. Dialog se tu méně tu více dařil. Východiskem hledání nového modelu správy se staly kamerální vědy. V těchto kamerálních neboli policejních vědách je možno spatřovat jakýsi počátek jak dnešní ekonomické teorie, tak i vědy o správních úkolech státu (Valentin Urfus). Hospodářská politika tereziánského státu vycházela z *merkantilistických* představ a v závěrečné fázi byla ovlivněna i *fyziokratismem*. Okruh státního zájmu o život společnosti se rozšiřuje. Souvisí to s převládajícím vědomím, že povinností státu je pečovat o obecné blaho a ve svém důsledku tato představa vede k vytváření nových správních odvětví. Významný státovědec Ignác Beidtel⁷ ve svých studiích uvádí, že politická správa měla již 1764 vliv na řadu správních oblastí: budování silnic, na školy, na duchovní záležitosti, na obecní poměry, na výkon policie, na vyšetřování vztahů mezi rolníky a jejich vrchností, na podporu zemědělství, na poštovníctví (1. 6. 1850 byla vydána první poštovní známka v Rakousku, první na světě vyšla 1840 v Anglii), na cechy, na veřejné zábavy, na obchod, na vystěhovalectví a přistěhovalectví, na čelední záležitosti, na stavební záležitosti a policii, na zdravotnictví a další. Platila zásada, že co není výslovně přikázáno jiným odvětvím (justici, finančním či vojenským úřadům) patří do působnosti politické správy. Od 70 let 18. století i bezpečnostní záležitosti. O tom, že panovníci spolu s nejvyššími úředníky hledali optimální podobu správy, svědčí i fakt, že v krátké době po sobě uskutečňovali řadu reforem. Za ne-

7 Prof. JUDr. Ignaz Beidtel (15. 1. 1783 Dvorce – 15. 5. 1865 Opava) vystudoval právo na olomoucké universitě, kde později i přednášel římské a církevní právo a stal se i 1813 rektorem. Přednášel také na universitě ve Lvově. V habsburském soustátí zastával i řadu úřednických funkcí – soudní rada u civilního soudu v Benátkách, Zadaru, Rijece, Klagenfurtu i Brně. Byl moravsko-slezským zemským advokátem. Zabýval se i státovědou, byl dějepiscem.

celých 60 let bylo uskutečněno **8 reformních zásahů** (1749, 1760/61, 1782, 1790, 1792, 1797, 1801, 1802). Poslední podoba z roku 1802, prověřená předchozími reformami se následně udržela do zániku monarchie a byla do jisté míry převzata i První československou republikou. Každý z panovníků přispívá svým dílem. **Marie Terezie uskutečňuje 2 fáze reforem:**

1. probíhá ve 40. a 50. letech 18. století, směřuje k centralizaci a byrokratizaci státního aparátu, aby došlo ke všestranné mobilizaci vnitřních zdrojů pro rozvoj státu i pro novou válku s Pruskem o Slezsko z velké části odstoupené Friedrichovi II. Reformu zahajuje a z pověření panovnice uskutečňuje od roku 1742 slezský hrabě **Bedřich Vilém Hau-gwitz**, prezident nově organizovaného *královského úřadu v Opavě*.
2. Po sedmileté válce je zřejmé, že dosavadní reforma nestačila, je třeba jít dále, inspirovat se v rozvinutějších zemích a odstranit osudové zaostávání Habsburské monarchie. Tohoto úkolu se ujímá významný státník, velvyslanec v Paříži, státní kancléř **Václav Antonín Kaunic**.

Za **Josefa II.** dochází také ve spolupráci s Václavem Antonínem Kaunicem k dalším správním úpravám. Charakterizovány jsou enormní snahou panovníka spěchat, provést moderní úpravy v co nejkratším čase, často bez ohledu na místní poměry a zvyklosti jednotlivých zemí, bez toho, že se nižší úřednictvo natož obyvatelstvo může s úpravami ztotožnit. To má za následek brání některých reforem zpět ještě za života panovníka.

Za **Leopolda II.** dochází k ústupu od nejradikálnějších reforem Josefa II., v centrální správě jsou rozděleny velké a těžkopádné komplexy. Leopold se vrací k podobě umírněné správy Marie Terezie. Nejvýznamnější zásah Leopolda II. je obnovení stavovských zemských výborů, čímž odpadli dva stavovští deputovaní u obou gubernií. Kompetence gubernií se ale i tak postupně rozšiřují.

František I. nastupuje na trůn v průběhu vření Francouzské revoluce. Správu státu nahlíží v duchu svého vychovatele a předchůdce strýce Josefa II. Na druhé straně ale obava z přenesení myšlenek francouzské revoluce do Rakouska jej vede ke snaze potírat i zdání revolučního hnutí. Za dobu části jeho vlády nastává nové experimentování, v letech 1792–1802 je správa v ústředí čtyřikrát reorganizována. První reforma 1792, druhá 1797, třetí 1801 a čtvrtá reforma přichází hned v následujícím roce 1802.

Pro období vlády císaře Františka patří k charakteristickým rysům otcovský charakter vlády, nové zavádění centralizace v ústředních orgánech. Opětovné zažívání válečných událostí si vynucuje větší kontrolu finančních záležitostí a kontrolu státního hospodaření. František I. využívá cenzuru jako součást politické správy. Panovník se snaží rozhodovat o všech věcech sám, to ale již nebylo s nárůstem agendy možné jako za Marie Terezie nebo Josefa II. Navzdory reformním snahám nepostupovaly reformy potřebně rychle, nedržel krok s evropským vývojem, státní aparát se stával zastaralý, nepružný a nevykonný a špatně placené úřednictvo bylo náchylné k úplatkům. V dalších desetiletích správy soustátí již nebyl František I. ochoten cokoliv měnit.

Od roku 1804, kdy se František I. prohlásil dědičným rakouským císařem, se všechny zeměpanské úřady nazývají císařsko-královskými (c. k. – K. K.). 1806 při zániku Svaté říše římské končí také spojení Habsburských panovníků s teritoriemi Německa, zde se správy ujímá stále sílící, agresivní Prusko. S definitivní porážkou Napoleonských výbojů, s Vídeňským kongresem dochází 1815 k vytvoření *německého bundu*, kam je začleněno i Rakousko.

Po prvním náporu válek o rakouské dědictví přistupuje Marie Terezie k prvním reformním krokům. První se týká zahraniční agendy. Z Karlem VI. v roce 1720 reformované Rakouské dvorské kanceláře panovnice vyčleňuje v roce 1740 oddělení se zahraniční agendou a vytváří nový svébytný a sebevědomý úřad **Tajnou domácí, dvorskou a státní kancelář (Geheime Haus-, Hof- und Staatskanzlei)** v čele se státním kancléřem. V čele úřadu po dobu jeho trvání do roku 1848 stálo několik významných politiků, ale dva z nich požívali mimořádné vážnosti. Prvním byl Václav Antonín Kaunic, který instituci v roce 1753 reformuje. V roce 1809 je do čela kanceláře postaven kníže Metternich, který úřad řídí až do revolučních událostí 1848, kdy je sesazen. Za vedení Kaunice i Metternicha se Tajná kancelář nespokojí pouze s vyřizováním agendy zahraniční politiky, ale intenzivně zasahuje i do záležitostí politiky vnitřní. K agendám kanceláře patří záležitosti diplomacie, diplomatického zpravodajství, zahraniční špionáže i kontrašpionáže proti cizím zastupitelským úřadům ve Vídni. Uvnitř úřadu fungující vnitřní odbor zasahoval i do vnitřních záležitostí státu a patřily sem i běžné policejní záležitosti.

Tajná domácí, dvorská a státní kancelář patřila k několika málo úřadům, které byly společně pro západní i východní část monarchie. V roce 1846 byl v rámci kanceláře zřízen **policejní referát** a jeho prostřednictvím se Metternich fakticky stal přímým nadřízeným prezidenta *policejního a cenzurního dvorského úřadu* hraběte Sedlnitzkého a celý policejní aparát se stal jakýmsi orgánem státní kanceláře. V březnových revolučních událostech 1848 byla kancelář přeměněna na **ministerstvo zahraničních záležitostí a císařského domu**.

Dvorská rada válečná se při nastoupení Marie Terezie na trůn jevila také jako zastaralý a těžkopádný komplex. V roce 1745 dostává nový řád v centralistickém duchu, který se snaží odstranit poměrně silný stavovský vliv. Pro moderní obranu monarchie se panovnice snažila zřídit stabilní vojsko a vyjednávala se stavy tzv. decenální resesy (decentní recesy). V roce 1753 byla Dvorská rada válečná reorganizována, bylo postaveno stálé vojsko se zálohou 24 000 mužů, 9000 z nich bylo z Českého království. Byly zřízeny 3 správní departementy:

- militare publico-politicum pro vojenskou správu v užším nebo vlastním smyslu,
- militare judiciale pro vojenské soudnictví,
- militare oeconomicum – pro hospodářskou správu.

V první fázi byla vojenská služba dobrovolná, následně bylo v roce 1773 zavedeno pravidelné verbování a odvody, délka vojenské služby byla původně stanovena na doživotí, následně na 14–20 let, až po 1845 na 8 let.

Dvorská rada válečná působila jako nejvyšší velení, generální štáb, vedla všechna oddělení vojenské správy a byla nejvyšším soudem pro příslušníky armády. Do roku 1801 tvořili většinu členů civilní úředníci, poté nastoupili na jejich místa generálové.

V roce 1746 v souvislosti s přeměnou armády na stálou byl přetvořen i **Generální válečný komisariát**, který měl na starosti veškerou vojenskou hospodářskou správu. Byl postaven na roveň jak dvorské radě válečné i dvorské komoře, s nimiž spolupracoval. Ponechat tento úřad samostatný se nejevilo vhodné ani Vilému Haugwitzovi, který komisariát začlenil do politicko-ekonomického superúřadu **Direktoria**. Vhodnější postavení hledal Václav Kaunic, který generální válečný komisariát znovu začlenil do Dvorské rady válečné.

Dvorské radě válečné byla podřízena i **zemská generální velitelství** v hlavních zemských městech a v jejich čele stáli *velící generálové*.

Rozvíjela se i struktura vojenského soudnictví, v roce 1803 byl vytvořen Všeobecný vojenský apelační soud.

V době řízení rady arcivévodou Karlem Habsburským vzniklo ministerstvo války a námořnictva (1801), které postavení dvorské rady válečné poněkud oslabilo. Po jeho zrušení v roce 1812 posiluje opět dvorská rada.

V březnových revolučních událostech je dvorská rada válečná přetvořena na **ministerstvo války (Kriegsministerium)**.

Tyto přípravné kroky vedly k mnohem rozsáhlejší správní reformě, kterou Marie Terezie připravovala s důležitými spolupracovníky ve vysokých dvorských úřadech. Hovoříme o první vlně reform, při níž byl hlavním spolupracovníkem panovnice slezský hrabě **Bedřich Vilém Hauwitz**.⁸ Inspiraci čerpal v Prusku, kde bylo 1723 vytvořené generální direktorium, které spojovalo vnitro a finance. Haugwitz uskutečnil první reformní kroky ve Slezsku, panovníci pak byl pověřován dalšími úkoly, až byl pověřen uskutečněním reformy centrálních úřadů ve Vídni. Panovnice oznámila vlastnoručními listy novou organizaci ústřední správy 2. května 1749. Základním cílem reformy bylo vytvoření jednoduché a jednotné správy s přesným, spolehlivým a rychlým chodem úřadování, očekávalo se snížení správních nákladů. Odstraněním samostatných teritoriálních dvorských kancelářů měla zaniknout jejich rivalita a umlčení měli být obhájci stavovských zemských privilegií. Stavovská správa se již jevila jako brzda vývoje moderního státu. Zrušena byla v roce 1749 jak Rakouská dvorská kancelář, tak Česká dvorská kancelář. Na jejich místo nastupuje nový úřad **Directorium in publicis et cameralibus**, který má ve své kompetenci politickou a finanční agendu. Do čela úřadu je jako **prezident** postaven Bedřich Vilém Hauwitz. V roce 1753 je funkce přejmenována na **nejvyšší český a první rakouský kancléř**, který je již zcela zeměpanským úředníkem. Do tohoto nového superúřadu je začleněna agenda obou zrušených kancelářů, ale také finanční agenda z Dvorské komory. Spolu s Českou dvorskou kancelářou je zrušena i hodnost nejvyššího kancléře. Česká stavovská obec vnímá zrušení tohoto centrálního úřadu českého státu jako velký zásah do práv České koruny. Přestože úřad začíná fungovat s poměrně málo úředníky, postupně roste, protože na sebe strhává agendu jiných centrálních úřadů. Ale jde také logicky o růst personálu. Z 16 konceptních úředníků na počátku, má úřad v roce 1760 již 59 úředníků a další připojené agendy a s nimi pochopitelně přicházejí i úředníci. K připojeným agendám například patří: 1752 policejní a nadační dvorská komise; 1753 komerční direktorium; 1757 dvorská invalidní komise; 1757 vojenská komise pro dluhy; dvorské direkční kolegium pro mincovnictví a hornictví; generální vojenský komisariát; zdravotnické záležitosti a jiné. Zakladatel ale při těchto stálých změnách nestihl dát úřadu instrukci pro fungování. Přestože jedním z argumentů při vytváření úřadu bylo, že se vyřizování agendy zlevní, opak se stal pravdou. Náklady na provoz Direktorium byly o 1/4 milionu zl. větší než dřívější správa.

8 Bedřich Vilém Haugwitz (Friedrich Wilhelm Hauwitz) 1702–1765. Narodil se do protestantské rodiny již dlouhodobě usazené v Českém království. 1725 přestoupil Bedřich ke katolickému náboženství a pracoval ve slezské správě ve Vratislavi, byl pověřen vedením kontribučního systému. Po ztrátě Slezska přechází do Opavy, stává se 1. prezidentem reformovaného Královského úřadu, dává panovnici návrh na celkovou reformu správy, 1747 byl pověřen správou Korutan a Kraňska a od vytvoření Direktorium je jeho šéfem a pobývá ve Vídni. 1752 zakoupil panství Náměšť nad Oslavou, kde po odchodu z vysokých funkcí v roce 1765 umírá.

V návaznosti na Direktorium vytvořil Haugwitz nezávislou **policejní komisi (Polizeihof Kommission)** s posláním výkonu policejní správy a správy ekonomické. V této návaznosti měla vzniknout ve všech hlavních zemských městech policejní ředitelství s ústředním policejním ředitelstvím ve Vídni. Jeho zásluhou vzniká v Rakousku policie jako státní organizace.

Velkým kritikem Haugwitzova konceptu správy se stal Václav Antonín Kaunic. Kaunic stál od roku 1753 v čele Domáci, dvorské a státní kanceláře (Haus-, Hof- und Staatskanzlei) jako státní kancléř, sledoval reformy a nesouhlasil s jejich podobou. Kaunic využil šlechticko-stavovské opozice, vystoupil proti Haugwitzově správní organizaci, hlavně proti spojení politické a finanční správy, proti nedostatečné kontrole státního hospodářství a panovníci přesvědčil. Ta Direktorium v roce 1761 zrušila a přijala nový koncept Kaunicovy podoby správy.

Václav Antonín Kaunic⁹ již od roku 1735 sbíral zkušenosti v císařských státních službách, od roku 1737 jako říšský dvorní rada, od 1744 jako ministr Habsburské vlády v Nizozemí a v letech 1750–1753 jako císařský velvyslanec v Paříži. Od 1753 jako státní kancléř spoluurčoval rakouskou zahraniční politiku. Kaunic prosazoval centralistické řízení státu, v tom byl zajedno s Haugwitzem, ale rozcházel se s ním v náhledu na spojení politické a ekonomické správy. Vycházel naopak z vize Charlese Louise Montesquieu¹⁰, prosazoval dělení správy na dvě oblasti – správu zákonodárnou a výkonnou. Dále prosazoval dělení úřadů na 4 kategorie: úřady nejvyšší, vysoké, střední a nižší. První dvě skupiny mají převzít odpovědnost za správu zákonodárnou, druhé dvě za správu výkonnou. K nejvyšším a vysokým úřadům zařazoval státní kancléř panovníka a centrální úřady, za střední a nižší počítal úřady zemské, krajské městské i patrimoniální.

Panovník symbolizuje **nejvyšší správu** a vydává zákony a nařízení;

Dvorské úřady jako orgány **vysoké správy** podávají panovníkovi návrhy zákonů a nařízení ke schválení a po schválení je postupují nižším úřadům k provádění, ale také bdí nad jejich vykonáváním. Zemské úřady s jejich úředníky a velící generálové představují **střední správu**, která podle instrukcí vykonává správu nařízenou úřady vysoké správy. Krajské a vrchnostenské úřady, magistráty, stavovské a městské soudy jsou **nižší správou**, která vykonává úkoly přenesené jí střední správou.

Kaunic je také silně ovlivněn merkantilismem.¹¹ Věnoval největší pozornost státnímu hospodářství, trval na tom, že stát se musí snažit o zvýšení blahobytu svých zemí, podporovat domácí

9 Václav Antonín Kaunic se narodil 1711 jako syn moravského zemského hejtmana Maximiliana Oldřicha Kaunice. Vystudoval práva a historii v Lipsku a ve stopách otce i děda se vydal na diplomatickou dráhu. V rámci kavalírské cesty prošel Nizozemí, Itálií, Francií a Lotrinsko. Byl významným politikem pěti panovníků (Karla VI. – Františka I.) a celých 39 let (1753–1792) byl odpovědný za zahraniční politikou Habsburského soustátí. Do konceptu jeho státnické práce, především v církevní oblasti, se promítalo i jeho členství ve vídeňské zednářské lóži *U tři děl – Zu den drei Kanonen*.

10 Charles Louis Montesquieu de Secondat (1689–1755) je francouzský spisovatel, ideolog francouzského osvícenství. V díle *O duchu zákonů* hovoří o podmíněnosti zákonů každého národa zeměpisnými, hospodářskými, náboženskými, politickými podmínkami života dané země. Rozděluje státní moc na zákonodárnou, výkonnou a soudní a toto rozdělení považuje za záruku zákonnosti proti despotismu. Propagoval konstituční monarchii.

11 Merkantilismus je považován za první měšťanskou ekonomickou teorii, která vznikla na přelomu 16. a 17. století v západní Evropě v období vzniku absolutistických monarchií. V oblasti evropského ekonomického myšlení tato teorie převládala od počátků 16. století téměř až do doby průmyslové revoluce. K hlavním zásadám merkantilismu patří: 1. bohatství země je určeno množstvím drahých kovů v zemi; 2. bohatství se vytváří v obchodních vztazích, mezinárodní obchod; 3. cílem obchodu je aktivní obchodní bilance; 4. k tomu slouží protekcionismus, státní subvence a vydávání ochranných cel.

hmotnou kulturu, manufaktury i komerční aktivity. Je důležité uspořádat suchozemskou i vodní dopravu, řádné obchodní a směnečné právo, dát co největší svobodu obchodu a průmyslu, omezovat monopoly. Vyžadoval úpravu celních tarifů, sjednávání obchodních smluv se sousedními státy. Trval na tom, že řízení obchodních záležitostí je třeba svěřit specialistům = komerčním kolegům, v nichž jinde v zahraničí zasedají i obchodníci. Rozkvětu domácího obchodu a průmyslu chtěl dosáhnout přizváním holandských i anglických obchodníků.

Pro druhou vlnu reformy si vytvořil Kaunic oporu v roce 1760 nově zřízené **Státní radě**. Státní rada měla být poradním orgánem jen pro vnitřně politické záležitosti rakouských a českých zemí. Podávala ale mnohdy dobrozdání i o záležitostech celého soustátí i o záležitostech vojenských. Josef II. Státní radu ve funkci potvrdil a přidělil jí i uherské záležitosti. Státní rada byla vlivným orgánem, měla na vývoj událostí v monarchii až do svého zániku v roce 1848 značný vliv. Státní rada byla tvořena třemi příslušníky panského stavu s titulem státní ministr, dalšími členy byli tři členové rytířského stavu nebo „učenci“ s titulem státní radové, a tajný referendář. Záležitosti státní radě předkládané se projednávaly na společných schůzích. Později se však zasedání nekonala a jednání bylo jen písemné. Kaunic si ve státní radě udržoval význačný vliv až do své smrti. Úkolem státní rady bylo připravit a uskutečňovat koncept nové reformy správy. Byly vydány instrukce jak pro Česko-rakouskou dvorskou kancelář – 1762, tak pro Nejvyšší soudní úřad 1763. Státní rada projednávala Kaunicovy návrhy na úpravu správy a doporučila panovníci novou Kaunicovu představu správy. Proto Marie Terezie vlastnoručním listem z 29. prosince 1761 zrušila Direktorium a nahradila je. Členové Státní rady podávali svoje dobrozdání panovníkovi i nadále písemně.

Josef II. se míněním členů Státní rady nevázal, jednal i bez jejího vědomí, přesto si Státní rada svoji váhu uchovala. **Josef II.** ale podle pruského vzoru vytváří 1782 tzv. **Tajný kabinet**, kam přesunul koordinaci práce mezi ústředními úřady. V čele stál kabinetní ministr. V roce 1792 jmenuje František I. kabinetním ministrem **hraběte Františka Colloredo-Walsee** někdejšího svého vychovatele. Měl důležitý hlas v konferencích ministrů a presidentů dvorských úřadů, často jim místo císaře předsedal. V roce 1805 byl odvolán a tím Tajný kabinet poklesá opět na pomocný úřad bez větší politické váhy.

V roce 1792 **František I.** dává Státní radě novou instrukci. Nadále měla dohlížet na dodržování zákonů, zachovávání náboženství, pečovat o spravedlnost včetně policie. Na období 1801–1808 je formálně zrušena. Františkovo zrušení, ale silnou pozici Státní rady pouze oslabilo. Na její místo mělo podle iniciátora úpravy nastoupit **Státní a konferenční ministerstvo**, jako nejvyšší revizní orgán pro všechny státní záležitosti. Členilo se na tři departementy: 1. zahraniční, jehož hlavou byl státní kancléř; 2. vnitřní – v jeho čele stál dirigující státní ministr, kterému byli podřízeni teritoriální dvorští kancléři: česko-rakouský, uherský, sedmihradský a do roku 1805 také italský, ale také přednostové různých finančních úřadů; v čele třetího vojenského a námořního departementu stál arcivévoda Karel jako šéf Dvorské rady válečné. Zpočátku se konaly společné konference všech tří departementů za předsednictví císaře. Záhy ale pro jeho nechuť rozsáhlejším jednáním se přešlo k jednání písemnému. Od ústředních orgánů procházely do Státního konferenčního ministerstva záležitosti ne přímo, ale prostřednictvím tajného kabinetu v čele s kabinetním ministrem. Tímto úřadem tak procházely všechny záležitosti státní správy. Rozhodující pravomoc zůstávala stále v rukou císaře, Státní konferenční ministerstvo mělo jen referující a poradní úlohu, bez výkonné moci.

V roce 1808 byla zrušená Státní rada (1801) reaktivována, jako poradní orgán pro celou monarchii a byla rozdělena na 4 sekce v čele se **státním ministrem**. Jednotlivé sekce jsou: 1 – pro zákonodárství, 2 – pro celkovou státní správu; 3 – pro finanční správu; 4 – pro soudnictví.

Prostřednictvím kabinetní kanceláře při vyřizování agendy zůstalo zachováno. V roce 1826 byl do čela politické sekce postaven jako státní a konferenční ministr **František Antonín Kolovrat-Libštejnský**, považovaný za nejschopnějšího muže ve vnitřní správě. Snažil se povznést význam Státní rady. V roce 1836 ještě Státní rada získala nový statut. Ale revoluční události března 1848 vedly k jejímu zrušení. Její oficiální název tehdy zněl **Státní a konferenční rada pro vnitřní záležitosti** a zrušena byla vlastnoručním listem **Ferdinanda I.** ze 4. dubna 1848.

V roce 1814 zřídil František I. jako další poradní orgán **Konferenční radu**. Spolu se Státní radou měla tvořit kooperující orgán, ve skutečnosti ale byla Státní radě nadříděna. Předsedal jí císař, ale pro nechuť Františka k poradám se scházela zřídka a pomalu zanikala. Ale 1830 pro události na východě byla znovu uvedena v život a prohlášena za permanentní. Od roku 1836 byla označována jako **Státní konference**. Rozhodující slovo v ní získal kníže **Klement Metternich**. O tom, co se má v konferenci projednávat, rozhodoval panovník, zabývala se vážnými záležitostmi, které prošly Státní radou s významnými názorovými rozdíly.

Za Ferdinanda I., který nebyl schopen vládnout, se stala vlastním nositelem státní moci. Předsedal jí arcivévoda **Ludvík**, stálými členy byli dále **Metternich**, arcivévoda **František Karel** (císařův bratr) a **František Kolovrat**. Jako dočasní členové mohli být přizváni šéfové sekcí Státní rady, státní a konferenční radové a presidenti dvorských úřadů. Činnost končí 30. listopadu 1848.

Za Kaunicovy součinnosti vytváří panovnice 1762 nový nejvyšší politický úřad **Českou a rakouskou dvorskou kancelář**. Hned v roce 1762 získává pro svou činnost a členění instrukci. Kancelář vzniká přeměnou Direktorია, z něhož je vyčleněna finanční agenda. V čele nového úřadu stojí **český nejvyšší a rakouský první kancléř**, jeho zástupcem je místokancléř, popřípadě státní rada z panského stavu. Prvním kancléřem nového úřadu se stává Rudolf Chotek z Chotkova. Jemu jako nejvyššímu kancléři je podřízen osobní sekretář a tím je položen základ presidiálnímu kancelářím. Kancléř je ale vázán grémiem radů, z panského, rytířského či odborného stavu. Všem je předepsáno právnické vzdělání. Pracovním úkolem je připravovat referáty na gremiální schůze. Gremiální radové zatím pracovali ve svých domech, do budovy kanceláře přicházeli jen ke společným schůzím a to 2x týdně. Schůze neměly trvat více jak 3 nejvýše 4 hodiny. Gremiálním schůzím předsedal nejvyšší kancléř resp. místokancléř. Závažné věci byly nejdříve projednány v komisi, poté přichází do pléna. Jen zvláště tajné věci vyřizoval kancléř s osobním sekretářem sám, bez dotazu a spolupráce radů. Při hlasování měl referent ale i ostatní zaručenou naprostou svobodu projevu, hlasovalo se od nejmladšího člena gremiálního kolegia, kancléř vyjadřoval svůj názor až nakonec, aby nedošlo k ovlivňování. Názor většiny rozhodoval, ale panovníkovi byla hlášena i minoritní víta. Při rovnosti hlasů rozhodoval panovník. Každý rada měl přesně vymezený referát, bylo kombinováno věcné i teritoriální hledisko.

Zástupcem nejvyššího kancléře byl **místokancléř**, v jeho nepřítomnosti starší rada z panského stavu. Místokancléř byl ředitelem kanceláře, podléhal mu manipulační personál. Kancelář dále tvořili **nižší koncepční úředníci**. K nim počítáme jednak **sekretáře**, jejich úkolem bylo koncipovat na základě rozhodnutí rady odpovědi na jednotlivá podání a jednak **koncipisty**. Jsou to nejnižší úředníci, na starosti mají vedení podacího protokolu, pomoc sekretářům apod.

Josef II. je již jako spoluvládce nespokojen se stavem ve státních úřadech a po smrti Marie Terezie je reorganizoval. Byl odstraňován zdlouhavý gremiální způsob rozhodování a byl nahrazen monokratickým neboli byrokratickým principem.

Výraznou změnou, kterou Josef II. uskutečňuje v roce 1782 je přeměna České a rakouské dvorské kanceláře ve **Spojený dvorský úřad – Vereinigte Hofstelle, Spojená česko – rakouská dvorská kancelář, dvorská komora a ministeriální bankodeputace**, jak zní oficiální název. Dochází zde ke spojení politické a finanční správy. Původně chtěl Josef II. spojit politickou i hospodářskou i soudní agendu v jednotlivých kancelářích, tedy české, rakouské, uherské. K tomu ovšem nedošlo. Vereinigte Hofstelle vyřizovala politickou i finanční agendu v širokém rozsahu, mimo zůstaly jen: 1. nadační záležitosti; 2. školské věci; 3. cenzurní věci.

Nová instrukce z roku 1785 byla vedena snahou docílit jednotnosti, přesnosti a rychlosti výkonu správy v monarchii.

Leopold II., jak jsme již uvedli, vrací správu v mnoha ohledech do podoby, jak ji ztvárnila jeho matka. Proto je 1790 Spojený dvorský úřad zrušen a po vynětí ekonomických věcí je opět nahrazen **Českou a rakouskou dvorskou kanceláří** s výkonem pouze politické agendy. Je obnovena do podoby 1762, se zemskými referáty, ale širší působností, protože dochází k začlenění školských záležitostí po zrušení dvorské studijní komise a cenzurních záležitostí.

S tím se ovšem nemůže ztotožnit Josefem II. formovaný **František I.**, a proto 1792 jako první svoji reformu ze čtyř ruší Česko-rakouskou dvorskou kancelář a vytváří 1792 **Directorium in cameralibus germanicis et hungaricis et in publico-politicis germanicis**. Do tohoto nového úřadu jsou opět začleněny komorní záležitosti západní i východní části monarchie a politické záležitosti českých a rakouských zemí. Do čela je postaven nejvyšší direktoriální ministr – někdy užíval i titul nejvyšší kancléř, od roku 1796 nazýván dirigující ministr. Tato značná provázanost již neodpovídá potřebě specializace úřední práce, a proto František I. přistupuje 1797 ke své druhé reformě, v jejímž rámci ruší Direktorium a nahrazuje je Česko-rakouskou dvorskou kanceláří, do níž je pozoruhodně po vyloučení ekonomické agendy včleněna agenda soudní převzatá z Oberste Justitzstelle. Záhy přichází třetí Františkův reformní krok a vytváří v roce 1801 **Spojený dvorský úřad – Vereinigte Hofstelle**, který v sobě začleňuje politickou správu, soudnictví i všechny finanční resorty s výjimkou kreditních záležitostí. Takový správní kolos nemohl fungovat, a proto dochází v roce 1802 k poslední proměně. Všechny agendy jsou rozloučeny a v rámci čtvrté Františkovy reformy vzniká **Spojená dvorská kancelář** v čele s **nejvyšším kancléřem** v čele, nazývaným již také **ministr vnitra**. Jde o nejvyšší politický úřad pro země české, rakouské, italské a Halič. V této podobě již úřad přetrval až do března 1848, kdy byl přeměněn na ministerstvo vnitra – připojen i policejní a dvorský úřad

Do politické správy byla také zařazována **školská správa**. Začíná se konstituovat v druhé etapě tereziánských reform. Nejdříve panovnice reformuje oblast vysokého školství. V letech 1752–1754 jsou na fakultách jmenováni **studijní direktori** jako reprezentanti státní moci. 1760 následuje zřízení **studijní dvorské komise** jako základu ústřední školské správy. Nejdříve se ustavuje jako jedno z oddělení Direktorie (pak kanceláře), od 1774 je podřízeno přímo panovnici. Šlo o porušení dosavadního vlivu církve na školy, tedy dochází vlastně k postátnění školství. Významné slovo při tvorbě nové podoby školství mají osvícenci, hlavně **Gerhard van Swieten**, osobní lékař panovnice a významný úředník centrálního vídeňského dvora. Dále je to od roku 1772 prezident komise **František Karel Kresel**. V 70. letech dochází k reorganizaci komise, novým úkolem je

přípravit reformu škol obecních i středních latinských. V roce 1775 vydává panovnice **všeobecný školní řád**, který zavádí povinnou školní docházku i nový systém a organizaci nižšího školství. Budování škol se opíralo o církevní správní aparát, o farnosti a vikariáty – na nejnižší úrovni (Čechy), o krajské hejtmány – v kraji, o komise normálních škol – na zemské úrovni, v centru pak o studijní dvorskou komisi. Studijní dvorská komise je však 1778 zrušena a agenda byla převedena do Česko-rakouské dvorské kanceláře. Z ní pak v roce 1786 dochází k vyčlenění komise pro vyučování, která se v roce 1808 přeměňuje na **studijní dvorskou komisi**. Tato komise není zcela samostatná, prostřednictvím osoby presidenta je spojena s Česko-rakouskou dvorskou kancelář. Je pověřena vrchním řízením školství. Přetrvává pak až do března 1848, kdy je 17. 3. 1848 přetvořena v **ministerstvo veřejného vyučování**.

Stát zasahuje také do oblasti církevní správy. V roce 1782 **Josef II.** zřídil **duchovní dvorskou komisi** pro správu církevních záležitostí s výjimkou věrouky, svátostí a vnitřní církevní disciplíny

Z politické správy vyrůstá i správa policie a jejích orgánů. Na základ, který postavil Haugwicz navazuje **Josef II.** a poprvé je budována policejní organizace v novodobém pojetí. Jejím úkolem je sledovat činnost úřadů i úředníků i nálady jednotlivých význačných osob i jednotlivých vrstev obyvatelstva. V čele této nové organizace a centrálního úřadu **Policejní dvorský úřad** je státní ministr **hrabě Pergen**.

V roce 1785 vzniká v Praze po vzoru Vídně **Policejní ředitelství**. Nahrazuje 4 městská hejtmanství z roku 1547. Stejná policejní ředitelství vznikají i v Brně i Opavě. Policejní ředitel je podřízen zemskému šéfovi a zároveň také i Policejnímu a cenzurnímu dvorskému úřadu. Pravomoc policejního ředitele se váže na územní obvod města, zpravodajsky ale pracuje po celé zemi.

Nejdůležitější je pochopitelně *presidiální agenda*, v níž jsou soustředěny všechny důvěrné a tajné věci, tajná politická policie i část policie kriminální. Policejní ředitel držel ve své přímé kompetenci ty věci, u nichž šlo o významnější zločiny, které měly být utajeny.

František I. povolává v r. 1792 opět hraběte Pergena jako **státního ministra** a svěřuje mu správu veřejné i tajné policie. Bylo třeba ji vyčlenit z Česko-rakouské dvorské kanceláře, kam ji začlenil Leopold II. Pergen obnovil policejní organizaci z josefínského období a došlo k vytvoření Policejního dvorského úřadu, který se roku 1801 přičleněním cenzurní agendy proměňuje v **Policejní a cenzurní dvorský úřad**. Hlavní součástí policejní agendy je **tajná policie** střežící státní tajemství. Úřad byl vlastně jen policejním odborem **Státní kanceláře** (HHSK) na níž byl způsobem práce zcela závislý. Dalším šéfem Policejního a cenzurního dvorského úřadu byl po skončení napoleonských válek hrabě **Sedlnitzky**.

Orgány justiční správy

V souvislosti s přípravou velké reformy v roce 1749 jsou činěny různé přípravné kroky. K nim patří i vytvoření **Nejvyššího revizního soudu** v roce 1745. Je koncipován jako nejvyšší soudní dvůr pro české a rakouské země. Vznikl na základě odnětí části soudní agendy České dvorské i Rakouské dvorské kanceláři. Šlo o vyřizování odvolání k panovníkovi prostřednictvím dvorských kanceláří. Zpracování písemné agendy kancelářím zůstalo.

V roce 1749 v souvislosti s vytvořením Direktorია je vytvořen i **Nejvyšší soudní úřad – Oberste Justizstelle**. Úřad je kolegiálně organizovaný a funguje s dvojí kompetencí, jednak jako nejvyšší orgán justiční správy a jednak jako nejvyšší soud. Nejvyšší soudní úřad je rozdělen na dva konsesy – český a rakouský. Vychází se z hlavního předpokladu, že soudnictví má být odděleno od správy. Důsledně je uzákoněna trojinstančnost soudní správy. Soudy jsou spjaty vzájemným instančním postupem, který měl vyloučit dřívější libovůli nižších soudů. To potvrzuje i Josefem II. uzákoněná nová soudní organizace k datu 1. června 1783.

Nově je kodifikováno civilní i trestní soudnictví. Nejdříve v roce 1781 vychází **Civilní soudní řád** pro všechny rakouské země (sporné a nesporné kauzy. Patřily sem např. poručenské a sirotčí záležitosti, pozůstalostní řízení, různá notariátní agenda). Následně v roce 1788 vychází **Trestní soudní řád** (platný až do nového trestního zákoníku 1830).

Dochází k tzv. *regulaci soudů*, to znamená postátnění soudů. Byly již zeměpanskými organizacemi, nebo se alespoň řídily jednotnými hmotněprávními procesními a manipulačními zásadami. Nutným předpokladem pro práci v justiční sféře je právnické vzdělání, různý stupeň podle typu soudu.

František I. v roce 1797 připojuje Nejvyšší soudní úřad k Česko-rakouské dvorské kanceláři, to ale trvá poměrně krátce, do roku 1802, kdy je Oberste Justizstelle obnoveno. V této podobě pak setrvává až do revolučních událostí března 1848

V 17.–18. století dochází k rychlému přechodu k úřednickému tj. byrokratickému soudnictví. Soudnictví je plným právem panovníka, je nahlíženo již v absolutistickém pojetí správy, proto je třeba nahradit feudální soudce volně nalézající právo soudci úředníky, kteří rozhodují podle panovníkových předpisů a vydaných trestních řádů. Je vytvořen systém soudců z povolání, soudy pracují jako státní úřady nepřetržitě. Ústní jednání je důsledně nahrazeno písemným řízením.

Soudní reforma Josefa II. zavedená k datu 1. 6. 1783 člení soudy na 3 instance.

Třetí stolice s krátkou přetržkou 1797–1802 přetrvává až do roku 1848, kdy je oddělení justiční správy přeměněno na **ministerstvo práv – Justizministerium** a při dopracování úplné soudní reformy z druhé kompetenční oblasti vzniká v roce 1850 **Nejvyšší soudní a kasační dvůr**, jako třetí instance soudní.

Orgány hospodářské a finanční správy

Nejdůležitějším orgánem byla Dvorská komora. Ovšem s reformním úsilím jak Bedřicha Havgwitze, tak Antonína Kaunice dochází k přesunu finančních kompetencí. Do jisté míry korespondují změny se změnami politické správy. V roce 1749 je vytvořen nový úřad **Direktorium in publicis et cameralibus**. Tento úřad je 1761 zrušen a na jeho místo nastupují 3 úřady, z nichž tradiční a dlouhodobě působící je Dvorská komora, dále **Generální pokladna a Dvorská účetní komora**.

Dvorská komora přečkala období Direktorie omezena na správu nákladů dvora, později přibrala správu horních záležitostí a věci českých a rakouských zemí. Po zrušení Direktorie 1761 se ujímá své původní kompetence.

Další úprava souvisí s reformou Josefa II., který finanční agendu opět v roce 1782 začleňuje do úřadu **Vereinigte Hofstelle**. Jeho bratr Leopold II. 1790 ekonomické záležitosti opět vrací Dvorské komoře. Novou představu projevilo 1792 František I., když do nového úřadu **Directorium in cameralibus germanicis et hungaricis et in publico-politicis germanicis** nejen začleňuje politickou agendu západní části monarchie, ale dokonce i finanční agendu Uher. V roce 1801 v rámci Vereinigte Hofstelle zůstávají finance spojené s politickou správou, ale vážou se jen na zatlavskou část monarchie.

Při posledním reformním zásahu v roce 1802 byla posléze trvale zřízena **dvorská komora a bankodeputace** pro správu státního hospodářství celého habsburského státu, pro všechna odvětví státního hospodářství celé monarchie a bylo jí podřízeno několik komisí a dalších dvorských úřadů (komerční dvorský úřad, kreditní dvorská komise, ministeriální bankodeputace). Od roku 1816 používal tento orgán název **Všeobecná dvorská komora**, v čele stál prezident.

Roku 1811 Rakousko zažívá státní bankrot, který vede k novému uspořádání finanční správy v nejvyšší instanci. 1813 byl prozatímně zřízen *zvláštní ministr financí*, který byl panovníkem pověřen vedením úvěrových institucí a operací, také měl sestavovat rozpočet a měl nejvyšší dozor nad financemi celého soustátí.

Jako nový úřad vzniká kolem 1761 také **Generální pokladna**, která má na starosti příjem a výdej peněz.

Nově také vzniká třetí centrální finanční úřad **Dvorská účetní komora**, která měla kontrolovat jak dvorskou komoru, tak generální pokladnu, byly jí podřízeny všechny účtárny. Jsme zde svědky počátku institucionalizované kontroly státního hospodářství, na kterou je kladen stále větší důraz. Dvorská účetní komora je poměrně stabilní orgán. V roce 1792 byla agenda včleněna do nového velkého Direktorie a došlo ke spolupráci se státní radou. Přejmenována na **hlavní státní účtárnu**, měla vést evidenci a přehled o státních financích, řídit všechny dvorské a provinční účtárny, revidovat je a kontrolovat jejich práci.

V roce 1797 byly finanční resorty v důsledku trvajících válečných vypětí soustředěny do **Finančního dvorského úřadu** v čele s ministrem financí a prezidentem dvorské komory.

Roku 1816 přichází nová centralizace finanční správy, do té doby samostatná oddělení dvorské komory dala vzniknout **Všeobecné dvorské komoře**, v jejímž čele stojí prezident a vrchním dozorem nad Všeobecnou dvorskou komorou je pověřen ministr financí.

V roce 1816 byla též vytvořena **Rakouská národní banka** jako soukromá instituce pod ochranou státní správy. Získala výhradní privilegium jako cedulová banka i s úkoly eskomptní a hypoteční banky a jako správkyne fondu k umořování státního dluhu.

Finanční správa v Rakousku byla do roku 1848 **dvojkolejná**, to znamená, že přímé i nepřímé daně byly spravovány ve všech instancích odděleně zvláštními úřady:

Přímé daně – shromažďovaly politické úřady ve všech instancích, na nejnižším stupni patrimoniální úřady a magistráty, krajské úřady, gubernia, spojená dvorská kancelář. Správu prováděli krajští kasíři a kontrolori, zemské výbory se svými účtárnami a pokladnami.

Nepřímé daně – tzv. důchodky, cla, poplatky, správa státních statků příslušely ve 3. instanci Všeobecné dvorské komoře, ve všech instancích svěřeny státní správě, podřízeny finančním úřadům v zemích.

V roce 1831 vznikly v 2. instanci **kamerální důchodkové správy**, u nás v Praze a Brně.

V roce 1833 byly vytvořeny v 1. instanci **okresní kamerální důchodkové správy**, a to vždy na území 1–2 politických krajů. Od roku 1834 se pro ně používalo zkrácené označení okresní kamerální správy. Jejich výkonnými orgány se staly **celní úřady a pohraniční stráž** (vytvořena v roce 1829). Měla chránit proti podloudnictví a neoprávněnému překračování hranic.

V roce 1835 byl vydán celní a monopolní řád, vznikla **důchodková stráž** jako ochrana proti přestupkům důchodkových předpisů. Spolu s tím vznikly i **důchodkové trestní soudy**.

V roce 1843 vniká spojením pohraniční a důchodkové stráže **finanční stráž**.

V roce 1845 je zřízeno **Generální účetní ředitelství** v čele s presidentem a vicepresidentem, které bylo podřízeno přímo císaři. Mělo fungovat jako ústřední řídicí orgán kontroly, zcela nezávislý na dvorských a zemských úřadech, aby mohlo plnit funkci skutečného nejvyššího kontrolního orgánu. V tomto stavu přetrvalo prakticky beze změny až do 1854, následně přebudováno na účetní kontrolní úřad.

Ze **všeobecné dvorské komory** vzniklo hned v březnu 1848 **ministerstvo financí**.

Hospodářská správa – komerční sféra

Komerční úřady zřizované za Karla VI. pro podporu úrovně výroby a obchodu neměly dlouhé trvání, při nástupu Marie Terezie do čela státu již prakticky neexistovaly. V roce 1743 tedy panovnice nařizuje obnovení všech komerčních úřadů v jednotlivých zemích a na ně mají být přeneseny všechny záležitosti obchodu a manufaktur. V roce 1746 je zřízeno **Univerzální komerční direktorium** ve Vídni jako centrální úřad pro správu komerčních záležitostí v celé monarchii. V návaznosti na ně jsou v zemích ustanovovány **komerční konsesy**. Dochází zde k zahájení obtížného procesu, který je ukončen v roce 1862 definitivním konstituováním ministerstva obchodu.

Účelem zřizování těchto institucí je snaha o zvýšení státních příjmů, docílení vyšší berní síly poddaných. Proti komerčnímu kolegiu z roku 1666 nenastává žádný pokrok. Jednotlivá komerční kolegia a komise v zemích zůstaly stejně podřízeny zemským úřadům i dvorským kancelářím, což činí překážku rozvoji. Univerzální komerční kolegium zůstává bez větší výkonné pravomoci a je v roce 1753 začleněno do *Direktoria in publicis et cameralibus*.

V roce 1745 také vzniká **Dvorské direkční kolegium pro mincovnictví a hornictví**. Řídilo oblast hornictví a mincovnictví, ale ani to nezůstává samostatné a je v roce 1757 také začleněno do *Direktoria in publicis et cameralibus*.

V roce 1754 dochází k rozdělení živností na policejní a komerční. Policejní živnosti podléhají dohledu a řízení policejními komisemi v zemích, jsou tedy spravovány politickou správou. Komerční živnosti jsou spravovány komerčními úřady, což v nejvyšší instanci je dvorská komora.

V roce 1762 se utváří **Komerční rada pro ochod a průmysl** jako samostatný centrální úřad pro celou monarchii pouze s poradním hlasem. V roce 1765 je podřízena Česko-rakouské dvorské kanceláři. Z ní je 1771 vyňata a začleněna do dvorské komory jako samostatné oddělení s vlastním vicepresidentem. Není to ovšem řešení trvalé, 1776 opět vyňata splýnula zcela s Česko-rakouskou dvorskou kanceláří.

V roce 1767 činí Marie Terezie pokus vytvořit koordinační orgán pro rozvoj hospodářství a zakládá **Deputaci pro státní hospodářství**. Deputace je složena z členů Česko-rakouské dvorské kanceláře a komerční rady. Vychází se z předpokladu, že obstarávání všeobecného státního hospodářství je bezesporu nejdůležitějším předmětem politických úřadů. Předmětem státního hospodářství jsou i otázky populace, zemědělství, chovu dobytka, výroby všeho druhu, spotřeby, vypracování komerčních a mýtních tabulek informujících o stavu hospodářství, umožňující podávat návrhy na jeho zlepšení. Deputace byla 1776 zrušena díky připojení komerční rady k Česko-rakouské dvorské kanceláři (komerčních konsesů v zemích s gubernií).

Dalším nově utvářeným úřadem je 1790 zřízený **Finanční a komerční dvorský úřad**. Jsou do něj soustředěny komerční záležitosti a správa příjmů z hor a mince. Tím dochází v nejvyšší instanci k oddělení komerčních záležitostí od politické správy (z Česko-rakouské dvorské kanceláře) a jsou přikázány finanční správě.

1815 dochází k opětovnému zřízení **Komerční dvorské komise**, které je přikázáno, aby se pod dozorem finančního ministerstva zabývala návrhy na zlepšení v tomto úseku státní správy s ohledem na poměry a zájmy jednotlivých zemí a celé monarchie. V roce 1824 byla tato komise opět zrušena a agenda převedena finanční správě v nejvyšší instanci, tedy všeobecné dvorské komoře.

Z agendy Všeobecné dvorské komory, která spravovala komerční záležitosti, vzniklo na jaře 1848 *Ministerstvo pro obchod, živnosti a veřejné stavby*.

Vývoj správy v zemích Koruny české 1740–1848

Orgány zeměpanské politické správy v Čechách na Moravě a ve Slezsku

Navzdory přijetí Pragmatické sankce Karla VI. provázejí nástup Marie Terezie nejen na český trůn války o rakouské dědictví. Čeští stavové korunují jako českého krále bavorského kurfiřta **Karla Albrechta** a holdují mu. Marie Terezie přichází po svém vítězství jen s mírnými tresty. K nim například patří dočasné vypovězení z Prahy. Uhry naopak poskytují mladé panovnici účinnou pomoc a podpora. Po své korunovaci na Českou královnu uskutečňuje královna se svými dvorskými i královskými úředníky správní reformy, které jsou odrazem reformy v centru soustátí. Postupuje postátňování dalších a dalších oblastí správy, a to ve sféře politické, justiční i ekonomické správy.

Stejně jako v centru je i v zemích připravována reforma, která přispěje k posílení moci panovníka a dále oslabí postavení stavovské obce, posílí také vliv centrálních orgánů a oslabí svébytnost jednotlivých zemí. Hlavní hybatel 1. vlny reformy Bedřich Vilém Haugwitz nemá důvěru sice již k částečně postátňným úřadům, odpovědným panovnici, ale chce vytvořit úřady již zcela mimo vliv stavů, úřady opřené už pouze o loajální státní úřednictvo. Vedle stávajících úřadů Místodržitelství a Královský tribunál vytváří 1748 nový úřad **Královskou deputaci**, které byly přeneseny agendy dosavadních úřadů. Královské deputace byly ustaveny v Praze a Brně a byly podřízeny **Deputaci** ve Vídni, kterou řídil sám Haugwitz, nikoliv České dvorské kanceláři. Vytvoření deputací bylo ovšem pouze přechodným krokem k závažnější změně, která nastala v roce 1749 a odrážela reformní kroky uskutečněné ve Vídni.

1749 byly Královské deputace přeměněny v **Královskou reprezentaci a komoru**. Jednalo se o zcela byrokratický úřad obsazený úředníky z povolání v čele s předsedou. Byl to úřad, v němž byla sloučena politická i ekonomická správa, podle vzoru Direktorია. V Praze bylo zrušeno České místodržitelství a jeho veškerá agenda vplynula do nového úřadu, stejně jako agenda již dříve zrušené České komory. V Brně vzniká 1749 **Královská reprezentace a komora** přeměnou Královské deputace a Královského tribunálu. Personálně je nový úřad lépe vybaven než deputace. Podřízena je novému vídeňskému smíšenému úřadu Direktoriu in publicis et cameralibus a jeho šéfovi Bedřichu Haugwitzovi.

Myšlenkový střet se státním kancléřem Václavem Antonínem Kaunicem se promítá také na zemskou úroveň a Královské reprezentace a komory jsou v roce 1763 nahrazeny novým úřadem **Královské české zemské gubernium / Královské moravské zemské gubernium**. Jedná se o úřad se zeměpanským rázem, předsednictví je ale přenecháno stavům. Nejvyšší zemští úředníci jsou tedy převedeni, včlenění do gubernia. U gubernia se vytváří dvě oddělení – sezení: pro *provinciální* a *judiciální* agendu. U gubernia se rozhodovala kolegiálním způsobem, pracovali zde vedle radů, sekretářů a koncipistů.

Královské české zemské gubernium má v čele, podle instrukce z roku 1764 presidenta. Do této funkce je uveden nejvyšší purkrabí. Kromě ostatních nejvyšších úředníků začleněných do gubernia je jmenováno ještě 6 placených radů, bez rozdílu stavu. Nejvyšší hofmistr má kromě povinností v guberniu na starosti ještě předsednictví nového apelačního soudu. Nejvyšší sudí byl postaven do čela nově zřízeného zemského soudu a nejvyšší zemský písař se stal ředitelem úřadu zemských desk. Gubernium má v základě stejnou působnost jako Královská representace a komora, agenda provinciálního oddělení se dělí na pět základních skupin: 1. *publicum a politicum*; 2. *contribucionale*; 3. *militare*; 4. *camerale*; 5. *commerciale*. Justiční agendu – *judiciale* – jako šestou skupinu má v rámci gubernia na starost konses nejvyšších zemských úředníků.

Při guberniu se vytvářely pro speciální agendy guberniální komise např.: 1. *consessus in causis summi principis et commissorum*; 2. komerční konses; 3. zdravotní komise; 4. nadační komise; 5. policejní a bezpečnostní komise; 6. studijní komise; 7. komise pro revizi knih; 8. židovská komise, 9. merkantilní a směnečný soud; 10. hraniční komise; 11. vrchní hospodářské direktorium pražských a privilegovaných měst, 12. mincovní a horní úřad.

Za guberniální komise byly považovány i hospodářské společnosti (**Vlastenecko-hospodářská společnost**) zřizované v zemích z příkazu vlády na konci 60. a počátku 70. let 18. století pro podporu zemědělství a zemědělského průmyslu. Z nich se v druhé polovině 19. století vyvinuly zemědělské rady.

Od roku 1771 se české gubernium skládalo ze dvou od sebe oddělených senátů: politického a soudního (*gubernium in publicis et politicis a gubernium in judicialibus*).

Josef II. usiloval o zintenzivnění práce i zemských úřadů. Přispět k lepší práci mělo postupné odstranění zdoluhavého kolegiálního rozhodování, soustavná práce úředníků, a to také vyžadovalo soustředění úředníků a výkonné kanceláře v jedné budově, odstranění úřadování v soukromých bytech. V rámci centralizace také chtěl panovník dosáhnout toho, aby zemské úřady v jednotlivých zemích pracovaly na stejném principu a mohly se řídit stejnými z centra vycházejícími předpisy. V tomto sjednocovacím procesu nedbal / nemohl dbát na specifika jednotlivých zemí. V této souvislosti se dostává do střetu s Nejvyšším purkrabím Pražského hradu knížetem **Karlem Fürstenberkem**. Spor o uniformní předpisy vedl k tomu, že Josef II. přiměl Fürstenberka, dokonce bez vědomí Státní rady, k resignaci a na jeho místo jmenoval hraběte **Františka Antonína Nostice**. Novému prezidentu gubernia přikázal předložit návrh na upravení agendy českého gubernia a krajských úřadů. S Nosticovým návrhem ale nebyl spokojen a vyžádal si nový podrobný návrh, který měl vycházet z devatenácti „*nezměnitelných zásad*“ stanovených panovníkem.

Hlavní důraz kladl Josef II. na úplné spojení zemské správy se stavovským zřízením. Toho dosáhl vydáním reskriptu z 27. října 1783, jímž ruší stavovské zemské výbory a jejich agendu převzala gubernia prostřednictvím příbraných dvou stavovských deputovaných. Tito dva deputovaní byli vybráni po jednom z panského a rytířského stavu. Oba zástupci měli charakter skutečných guberniálních radů. Stavovské zemské výbory byly tímto rozhodnutím zrušeny.

K dalším Josefovým zásahům patřilo 1783 zrušení soudního senátu při guberniu.

Naopak dochází k začlenění veškeré finanční správy do gubernií – tj. *contribucionale* i *camerale*, též *bancale* a montanistická správa. Také v roce 1783 byl zrušen úřad nejvyššího **mincmistra a perkmistra** a jeho agenda definitivně přičleněna Guberniu. Agendu vedli horní radové, jim byly podřízeny **vrchní horní úřady v Příbrami a Jáchymově, zřízené 1813 (1814)**. V nejvyšší instanci hornictví kolísalo mezi správními a komorními úřady. V nejvyšší instanci baňské správy docházelo k hojným změnám, od 1835 do 1848 opět agendu řídí **Dvorská komora v mincovnictví a hornictví**. Soudní věci hornictví a mincovnictví byly přikázány nově vytvořeným horním soudům.

Většina guberniálních komisí byla zrušena. Gubernium bylo z Pražského hradu přestěhováno na Malostranské náměstí do komplexu domů uvolněných po zrušení jezuitského řádu a sekularizaci jeho majetku. Toto přenesení úřadu do rozsáhlejších prostor vycházelo ze zásady: vše, co souvisí s politickou správou, je třeba soustředit na jednom místě, kde mohli pracovat na jednom místě všichni guberniální radové se svým personálem.

Nová instrukce pro Gubernia z poloviny 80. let měla za cíl, zvýšit kompetence úřadu. Došlo ke zřízení presidiálního oddělení, pro vyřizování všech důležitých věcí politického charakteru. Zbývající agenda ve všeobecném oddělení byla rozdělena na departementy / referáty v čele s guberniálními radou. Grémium radů tvořilo jádro úřadu.

Josef II. dal zemským šéfům volnost v rozhodování záležitostí i v disponování s podřízeným personálem. V roce 1782 panovník přes nesouhlas členů **Státní rady** znovu potvrdil svoje dřívější rozhodnutí a setrval na názoru, že šéfové mají vést úřady podle vlastních představ a řídit se pouze panovníkovými záměry. Nakonec stanoveno, že od gremiálních zasedání nemá být zcela upuštěno, jejich svolávání mělo mít především informativní účel. Guberniální radové se mají seznámit s novými nařízeními, mají projednávat nejdůležitější záležitosti.

Tím, že gremiální systém nebyl úplně zrušen, došlo časem k jeho rozšíření.

Způsob projednávání byl v podstatě stejný, jak to stanovila instrukce z r. 1762 pro Česko-rakouskou dvorskou kancelář.

Představený Gubernia vlastně jako zemský šéf byl zástupcem panovníka v zemi, byl v kontaktu s Policejním a censurním dvorským úřadem ve Vídni, uděloval příkazy Policejnímu ředitelství v zemi a měl přímé spojení s rakouskými zastupitelskými úřady v sousedních státech. Také předsedal zemskému sněmu a zemskému výboru.

Královské moravské zemské gubernium vzniká k 1. 7. 1763 přetvořením z Královské reprezentace a komory a do čela je mu postaven hrabě František Antonín Schrattenbach. Také zde byli začleněni moravští zemští úředníci do úřadu, který vytvořil dvě oddělení pro *provinciální a judiciální* agendu. Pro různou agendu bylo vytvořeno několik guberniálních komisí: 1. consessus in causis summi principis et commissorum; 2. komerční konses; 3. zdravotní komise; 4. nadační komise; 5. policejní a bezpečnostní komise; 6. studijní komise; 7. komise pro revizi knih; 8. židovská komise; 9. merkantilní a směnečný soud; 10. hraniční komise; 11. mincovní a horní úřad. Významnou guberniální komisí byla také **Moravsko-slezská společnost k podpoře orby, přírodovědy a vlastivědy**, v níž se shromáždily významné osobnosti moravského hospodářského ale i kulturního života.

Josef II. věnuje pozornost i moravskému zeměpanskému úřadu, není spokojen s prací představeného úřadu zemského hejtmana Kryštofa z Blümegenu a po střetu s ním jej odvolává. (Bratr Jindřich Kajetán Blümegen, nejvyšší český a první rakouský kancléř je také propuštěn v nemilosti).

Dalším zásahem Josefa II. je správní sloučení Moravy a Slezska a v roce 1783 vytvoření **Moravsko-slezského gubernia v Brně** v čele s gubernátorem, kterým je moravský zemský hejtman. Ve funkci jej zastupoval první guberniální rada. Již Marie Terezie se v roce 1777 pokoušela o vytvoření jediného politického a soudního orgánu pro obě země, ale rozhodnutí bylo odloženo. V souvislosti s touto změnou byl zrušen Královský úřad v Opavě. Sloučení bylo jen administrativním aktem, neboť stavovské instituce s výjimkou zemských výborů zůstaly ve Slezsku zachovány a zejména zůstal v platnosti slezský zemský sněm (konvent).

I Moravsko-slezskému guberniu se Josef II. postaral o důstojné umístění, aby byla naplněna zásada, že vše co souvisí s politickou správou, má být soustředěno na jednom místě, aby zde mohli pracovat všichni guberniální radové i se svým personálem. Nový byrokratický úřad byl umístěn do augustiniánského kláštera v centru Brna.

Při guberniu bylo vytvořeno *presidiální oddělení*, úřad byl rozdělen na *departamenty (referáty)* v čele s guberniálním radou. Stále ale *grémium radů* zůstává jádrem úřadu.

Šéfové gubernií získali od Josefa II. velkou volnost v řízení úřadu a správy země, gremiální zasedání měla spíše informativní charakter.

Gubernátor, jako představený úřadu, je zástupcem, reprezentantem panovníka v zemi. Stojí v čele gubernia, byl i šéfem policie, byl ve styku s Policejním a censurním úřadem ve Vídni, uděloval příkazy Policejnímu ředitelství v Brně, udržuje přímé spojení se zastupitelskými úřady v cizích státech. Do roku 1790 byl i prezidentem apelačního soudu. Stejně *zemský sudí* stál v čele nového Moravsko-slezského zemského soudu a *podkomoří* si určitou dobu ještě uhájil dohled na hospodaření moravských královských měst.

Leopold II. bere zpět jednu z reforem svého bratra, ruší pozici dvou stavovských deputovaných u obou gubernií a obnovuje stavovské výbory. V podobě dané jim Leopoldem zůstala gubernia zachována až do 31. 12. 1849.

Důležitým orgánem politické správy se stávají v roce 1785 vytvořená **policejní ředitelství** po vzoru Vídně v Praze, Brně, Opavě. Policejní ředitel byl podřízen zemskému šéfovi, zároveň i *Policejnímu a censurnímu dvorskému úřadu ve Vídni*. Policejní ředitel vykonává svou pravomoc na území města, ale zpravodajsky pracuje po celé zemi. Nejdůležitější je *presidiální agenda*, v níž jsou soustředěny všechny důvěrné a tajné věci, tajná politická policie i část policie kriminální. Při pražském policejním ředitelství byla v roce 1789 ustavena **lázeňská inspekce**. Jejím úkolem bylo střežení množství cizinců přicházejících do západočeských lázní, byla vytvořena funkce *lázeňského komisaře*.

Pro silniční a technickou agendu vznikla v zemích **silniční ředitelství**, od roku 1788 označovaná jako **provinční stavební ředitelství**. Později byla sloučena ve *Spojená provinční stavební a silniční ředitelství*.

Pro medicínální agendu byla u gubernií vytvořena funkce **protomediků a zdravotních radů**.

Gubernia také nesla hlavní starost o všechny typy škol. Guberniím podléhali krajští školní komisaři. I v této agendě byly ustanoveny nejrůznější komise: *komise normálních škol, zemská školní komise, vrchní školní ředitelství, gymnazijní a studijní komise*.

Utvářely se také studijní konsesy, z nichž vznikla ředitelství nebo direktoriáty, a to gymnazijní, filozofický, právnícký, lékařství a teologický.

Poněkud modifikovaně se vyvíjela správa ve Slezsku. Nástupnická válka vedená Marií Terezií k uhájení Habsburského soustátí v duchu odkazu zachovaného v pragmatické sankci bohužel vedla ke ztrátě Slezska v roce 1742. V témže roce byl pro zbývající Rakouské Slezsko vytvořen nový zeměpanský úřad s názvem **Královský úřad**, jehož prezidentem se stal **Bedřich Vilém Havgwitz**, významný slezský a následně rakouský státník. Tento úřad přispíval ke snižování politické pravomoci knížecích úřadů.

V roce 1743 Haugwitz předložil panovnici návrhy na správní reformu Slezska na podporu panovnického centralismu, panovnice přijala a Královský úřad se stal zeměpanským úřadem s výkonem politické i ekonomické správy. Haugwitz byl pověřen i reformou správy v jiných zemích, např. 1747 v Korutanech a Kraňsku.

I ve Slezsku dochází 1748 k odnětí politické a finanční agendy stavům a tato je svěřena tzv. deputaci.

V souvislosti s celostátní Haugwitzovou reformou dochází v roce 1749 k přejmenování Královského úřadu na **Královskou reprezentaci a komoru**. S Kaunicovou reformou se ovšem vrací zpět v roce 1763 k názvu Královský úřad. V roce 1783 je pak slezská agenda začleněna do Moravsko-slezského gubernia.

Správa hospodářská

Čechy

V roce 1527 vytvořená česká komora je v roce 1745 zrušena a její agenda je přenesena na místodržitelství. V souvislosti s Haugwitzovou reformou dochází ke spojení hospodářské správy se správou politickou, my tedy zmíníme již výše uvedené orgány. V roce 1748 zřízenou **Královskou deputaci**, která převzala většinu agend stavovských hospodářských úřadů a byla v roce 1749 proměněna v **Královskou reprezentaci a komoru**. Nový úřad přebírá prakticky vše z politické správy a finanční správy, tedy camerale i militare mixtum.

Války o habsburské dědictví ukázaly také finanční zaostalost země. Marie Terezie tedy nechala vytvářet soupisy katastru. Jako nutnost se jevilo vytvořit novou berní reformu a dosáhnout vytvoření stabilního vojska. To vyžadovalo odstranění jakéhokoliv stavovského vlivu na armádu. Marie Terezie chtěla zbudovat armádu o 108 000 mužů. K jejímu vydržování bylo potřeba pravidelného ročního příjmu 14 milionů zl. do státní pokladny. Haugwitz dojednal se stavy smlouvu, označovanou jako **decenální reces** a jejím prostřednictvím zavázal stavy, že budou 10 let platit o 5 mil. zl. více než dosud, vláda ale nebude vyžadovat víc ani za mimořádných okolností. Stavové budou svázáni z naturálních povinností pro vojsko s výjimkou jeho ubytování. Jednotlivé zemské sněmy toto dojednání hladce přijaly. To mělo sice za následek, že sněmovní jednání poté klesla na pouhou formalitu, stavové se takto zbavily posledního možného vlivu vykonávat na vládu nátlak.

Důsledkem decenálních recesů byl i nový *kontribuční řád* z roku 1748, oba *tereziánské rustikální katastry a tereziánský katastr panské půdy exequatorium dominicale* – zdanění i dominikální půdy, nejen rustikálu, platí tedy berní (extraordinarium) nejen ze svého rustikálu, ale i dominikálu.

Pro podporu rozvoje hospodářství je také v jednotlivých zemích v roce 1749 ustanoven **komerční konses**. Marie Terezie zřizuje také manufakturní kolegium. Oba orgány jsou 1753 sjednoceny v **Consessus in commercialibus et manufacturistics**.

Najít vhodnou podporu pro rozvoj hospodářství se ne příliš daří, o tom svědčí reforma stíhající reformu: 1772 je komerční konses zrušen a nahrazen **Komerční komisí**, která je součástí gubernia, ale i ta je 1776 zrušena a komerční agenda se stala integrální součástí politické správy a byla vykonávána bezprostředně Gubernii, případně ve Slezsku Královským úřadem.

V krajích byli ustanoveni komerční *inspektoři a manufakturní komisaři*, popř. tzv. *krajští subalterni*. Jim byl přikázán dozor nad továrnami, manufakturami i řemesly. Zprávy podávali komerčním konsesům.

Morava

Také na Moravě byla 1748 zřízena Královské deputace a na její činnost navázala 1749 Královská representace a komora, do jejíž agendy vplynuly i agendy 1749 zrušeného rentmistrovského úřadu.

Význam **fiskálních úřadů** vzrostl po zrušení jezuitského řádu a po rušení klášterů. Klášterní statky přešly do správy státu a fiskus vedl i spory, týkající se zrušených klášterů. Nová soudní organizace Josefa II. z roku 1783 naopak jejich kompetence poněkud oslabil.

Roku 1783 byl řádně organizován **fiskální úřad pro Moravu a Slezsko v Brně**, byl opatřen řádnou instrukcí. Do čela byl postaven komorní prokurátor se dvěma fiskálními adjunkty s personálem. Jeden z fiskálních adjunktů se stává zástupcem poddaných ex offio. V roce 1840 byla ustanovena pozice třetího adjunkta, 1843 čtvrtý adjunkt.

V roce 1850 byly fiskální úřady přebudovány na **finanční prokuratury**.

Slezsko

V roce 1742 se v „rakouském“ Slezsku vytváří **generální daňový výběrčí úřad**. Nahrazoval obdobný úřad dosud fungující ve Vratislavi. Šlo o stavovský úřad, ale v berních záležitostech byl pomocným orgánem královského úřadu a zanikl až 1850 zřízením *finančního ředitelství*.

I ve Slezsku byl 1749 zřízen **komerční konses** a po obdobném vývoji jako v Čechách a na Moravě je komerční agenda začleněna v roce 1776 do zeměpanského **Královského úřadu**.

Správa justiční

V tomto období dochází k soudnictví výrazným změnám. Výrazně je připravuje a částečně také realizuje Marie Terezie se svými dvorskými úředníky. Na základě těchto přípravných kroků ale významnou proměnu soudní správy přináší reformy uskutečněné Josefem II.

Civilní právo

Koncepční úvahy o reformách se promítají do připravovaných souborů zákoníků. Základní habsburská kodifikace přinesená v Obnoveném zřízení zemském se dočkává v roce 1753 třetího vydání a je zřejmé, že právo, na jehož základě mají země nadále existovat, potřebuje výraznou modernizaci. V téměř roce tedy je jmenována kompilační komise a začínají přípravné práce na vydání nové zákonné úpravy. Významným členem kompilační komise byl profesor pražské právnické fakulty profesor Azonni a podle jeho návrhů byl koncept nového zákoníku rozdělen podle Justiánových konstitucí. Vypracovaný šestisvazkový návrh pod názvem *Maria Theresia Codex, worin für dero Königlichem böhmische und oesterreichische Erblande ein ius privatum et universale statuiret wird (Zákoník Marie Terezie, ve kterém je stanoveno právo soukromé a všeobecné pro všechny české a rakouské dědičné země)* byl panovníci v šesti svazcích předložen v roce 1766 ke schválení. Protože dílo bylo rozsáhlé, nepraktické, spíše učebnice, bylo na návrh Státní rady panovníci vráceno komisi k dalšímu dopracování.

K výraznému pokroku v kodifikačních pracích ale dochází až v době vlády Josefa II. Pro civilní řízení se stal základem obecný soudní řád z 1. 1. 1781. Civilní proces vycházel již z rovnosti stran před soudem, čímž zřetelně předbíhal další vývoj. Civilní soudní řád byl závazný pro všechny rakouské země, vztahoval se na sporné a nesporné kauzy (adeliges Richteramt – patřily sem např. poručenské a sirotčí záležitosti, pozůstalostní řízení, různá notariátní agenda). Občanské právo

bylo kodifikováno vydáním prvního dílu *Všeobecného občanského zákoníku* 1. 11. 1786. Dílo mělo 5 částí a jeho autorem byl Horten. Do kodexu byly zahrnuty i právní předpisy, které vyšly od roku 1781. Byly to například: omezení fideikomisů, zrušení nevolnictví, toleranční patent (připustil i protestanty k nabytí nemovitosti a všem občanským právům), manželský patent, patent o dědické posloupnosti a o rovnosti manželských i nemanželských dětí. Koncepce zákoníku byla založena na přirozenoprávní teorii a hlásila se k principům společenské rovnosti a svobody občanů.

Na dalších kodifikačních pracích se výrazně podíleli profesor Martini a profesor Zeiller. Koňečný výsledek práce byl vydán 1. 6. 1811 a byl vyhlášen pod názvem *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, s platností od 1. 1. 1812. Český překlad vyšel ve Vídni pod názvem *Kniha všeobecných zákonů městských*, 1812. Jednalo se o vynikající právnícké dílo opřené o římské právo a autoři také významně čerpali z Koldínova městského zákoníku.

Trestní právo

Trestní právo bylo v českých zemích opřeno o původní stavovskou právní úpravu sepsanou v Koldínově zákoníku (*Práva městská království českého*, 1579). Další úpravu přináší trestní právo obsažené v *Obnoveném zřízení zemském* – českém i moravském. Trestní zákoník Josefa I. z roku 1707 (*Constitutio criminalis Josephina*) předchází normy pouze doplňoval a platil pouze pro české země. Mnohem modernější normou byl ale zákoník tereziánský z roku 1758 (*Constitutio criminalis Theresiana*), který ale vycházel z rakouského trestního práva vydaného v roce 1656 Ferdinandem III. (*Constitutio criminalis Ferdinanda*). Nové akcenty měšťanského práva ale přináší až trestní zákoník Josefa II. z roku 1787 s názvem *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech*.

Reformní proměny soudnictví

Již na přelomu 17. a 18. století u nás nastává přechod k úřednickému, tj. byrokratickému soudnictví. Byl to jeden z projevů moderní státoprávní teorie, která považovala za zdroj práva panovníka, a proto bylo třeba nahrazovat stavovské – feudální soudce, kteří právo volně nalézali, soudci-úředníky, kteří rozhodovali podle předpisů daných jim panovníkem v jejich kodifikacích. Všeobecně se zavedla možnost opravného prostředku nejdříve v dvojinstančním, posléze trojinstančním postupu. Systém nově zavedených soudců z povolání dovolil, aby soudy pracující jako státní úřady, fungovaly nepřetržitě. Ústní jednání, zvláště u soudů vyšších instancí, bylo důsledně nahrazeno písemným řízením. Výrazněji se také začala v soudní agendě objevovat němčina.

Potřebu modernizovat a tedy reformovat soudy si uvědomovala Marie Terezie záhy po svém nástupu na trůn a neodkladně činila první kroky. Jako nejpotřebnější se jevílo pokračovat v reformování hrdelních soudů. Již současným potřebám neodpovídající síť hrdelních soudů, nedostatečně kvalifikované osoby vynášející hrdelní rozsudky, zavazovala krajské hejtmany dohledem na tyto soudy. V roce 1732 je krajským hejtmánům rozšířena pravomoc, aby jednak kontrolovali činnost hrdelních soudů ve městech, a aby mohli navrhnout, že soudy nezachovávající předpisy o hrdelním soudnictví, byly zbaveny práva vykonávat hrdelní jurisdikci. Hejtmani také jako dohlédací orgány kontrolovali vězení hrdelních soudů i stav osob v nich. Krajské hejtmany si postupně podřizovali městské soudy, zajišťovali přesuny obžalovaných k lépe fungujícím a vybaveným hrdelním soudům a ostatní soudy měnili v pomocné orgány, těch lépe fungujících soudů.

První významnější krok k redukci hrdelních soudů se odehrál v roce 1729 na návrh Královského tribunálu na Moravě. Dalšího reformního kroku se ujímá Marie Terezie a v roce 1752 usku- tečňuje druhou restrikcí moravských hrdelních soudů. Z původních 200 hrdelních soudů zůstala hrdelní pravomoc jen královským městům a 26 poddanským městům. Další redukci v roce 1754 jejich počet ještě klesá.

V Čechách ovšem pokus o redukci v roce 1754 skončil vinou nezájmu krajských hejtmanů neúspěšně, a úspěšný byl teprve pokus třetí. Od 1. ledna 1766 směly vykonávat hrdelní jurisdikci v Čechách z dříve cca 383 hrdelních soudů jen soudy 4 pražských měst, městský soud v Chebu, soud pražské university a dále 24 měst (15 královských krajských, 7 královských a 2 poddanská). Zároveň byl vytvořen tzv. **Kriminální fond**, spravovaný apelačním soudem, do kterého přispívala města, kterým byl výkon hrdelní jurisdikce odňat či pozastaven a plynuly sem i jiné příjmy, ze- jména z pokut. Města, kterým byla hrdelní pravomoc ponechána, byla povinna mít soudy řádně obsazeny radními, kteří měli ovládat platný hrdelní řád, a u každého soudu musel být právní- ky vzdělaný *přísežný písař – syndik*. Jemu pomáhal při vyřizování trestní agendy jeden ze členů městské rady, který se musel stejně jako syndik podrobit kvalifikační zkoušce u apelačního soudu.

Začlenění soudní pravomoci v hrdelních věcech do bezprostředního vlivu státního aparátu se mělo stát jednou z forem omezení pravomoci pozemkových vrchností a samostatného soudnictví královských měst, což byla tendence typická pro celé tereziánské a josefínské období.

Hlavním předpokladem tereziánského a josefínského soudnictví bylo, že má být důsledně odděleno od správy. Viděli jsme to při vytvoření Oberste Justitzstelle ve Vídni. Stejně to můžeme vidět na Moravě, kdy z **Moravského královského tribunálu** je v roce 1749 odňata politická správa (přenesena na Královskou reprezentaci a komoru) a je ponechána pouze soudní agenda. Přidělením dalších soudců vzniká v roce **1753 Apelační soud v Brně**. Do roku 1790 je presiden- tem zemský hejtman. Vytvořením tohoto soudu přestávají apelace z Moravy k Apelačnímu soudu do Prahy. Ze Slezska ale zatím odvolání do Prahy trvají.

Zásadní soudní reformu ale uskutečňuje až **Josef II. k 1. červnu 1783**. Základním principem je oddělení soudu od správy, důsledná instanční provázanost soudů, byrokratický princip, soudní praxe opřená o kodifikaci práva, postátnění soudů až do nejnižší úrovně – soudy měst a pozem- kových vrchností. Regulace magistrátů ve městech je součástí uskutečňované reformy Josefa II.

S novou organizací justice 1783 zanikl soudní senát Českého gubernia (odpadla soudní agen- da konsensu nejvyšších úředníků v Čechách), které je nadále jen správním úřadem. Toto zrušení soudního senátu Českého gubernia má výrazné důsledky pro stavy, protože *nejvyšší zemští úřed- níci* v Čechách tím přestali být členy gubernia a všechna jejich další působnost vlastně skončila. Jejich úřady klesly na pouhé čestné hodnosti a nebylo ani dbáno na jejich obsazování, zatím s vý- jmkou: *Nejvyšší purkrabí* zůstává nadále v čele Gubernia. *Nejvyšší hofmistr* je postaven do čela nového Apelačního soudu. *Nejvyšší sudí* je postaven do čela nově zřízeného Zemského soudu. *Nejvyšší zemský písař* se stává ředitelem Úřadu zemských desk. *Podkomoří* hájil ještě nějaký čas dohled nad hospodářstvím královských měst. K přímému zrušení ani u ostatních úřadů nedošlo, byly jen postupně zbavovány skutečných funkcí.

S novou soudní reformou ale také odpadla soudní agenda *českého i moravského Úřadu zemských desk*.

Také v soudní organizaci bylo Slezsko v roce 1783 spojeno s Moravou.

Nová soudní organizace Josefa II. z 1. 6. 1783 znamená tak zvanou *regulaci soudů*, tedy poštátnění soudů, byly již zeměpanskými orgány nebo se alespoň řídily jednotnými hmotně právními procesními a manipulačními zásadami. Dále znamená, že soudy jsou spjaty vzájemným instančním postupem, což má vyloučit dřívější libovůli nižších soudů. Nutným předpokladem pro možnost pracovat jako soudce je právnické vzdělání, a to různého stupně podle typu soudů. U nižších soudů to garantuje již také nově byrokratizovaný Apelační soud.

Instanční škála soudů vypadá následovně:

Soudy první stolice/instance jsou již přesně rozlišovány na:

- **Soudy všeobecné, místní soudy** – tj. magistráty¹² měst a městeček s vlastní jurisdikcí a justiční úřady pozemkových vrchností¹³, které vykonávaly spornou i nespornou agendu v příkázaném obvodu;
- **Soudy privilegované, zemské soudy** – Český v Praze, Moravský v Brně, 4 slezské v Těšíně, Opavě, na Jánském Vrchu a v Bílsku. Byly to již soudy zeměpanské a byrokraticky organizované;
- **horní soudy** – rozsuzující spory o provozování dolů, sporné i nesporné kauzy;

12 **Magistráty** vykonávaly úplnou spornou pravomoc místních soudů a byly soudy organizovanými, tedy kolegiálními. Rozlišujeme je následovně:

- magistráty s plně regulovanými soudy (organizované či kolegiální soudy v Čechách je to Praha + 28 magistrátů, k nimž patří všechna krajská města + některá zvláště významná města, která si mohla zřídit úplný magistrát, tedy nejméně 6 placených = zkoušených radů a také zkoušeného a placeného purkmistra; a dále i významnější města s nejméně 3 zkoušenými právníky
- města s neúplně regulovanými soudy = tzv. syndikalizovaný magistrát vesměs municipální města a městečka – alespoň 1 zkoušený radní = syndik, byly to také **organizované** soudy, sbor doplněn nezkoušenými = neplacenými soudci = regulované magistráty v užším slova smyslu.
- Všechna ostatní – hlavně poddanská městečka a města. Nedostala-li oprávnění k vedení pozemkových knih o městských nemovitostech, omezovala se jen na běžné věci místní policie – v ostatních podléhala své vrchnosti.

V roce 1788 bylo nařízeno vytvořit **delegované magistráty**. V každém kraji byly vybrány tři vhodně položené magistráty, alespoň s dvěma placenými soudci. Byl jim přidán třetí soudce, tím se stávají **organizovaným soudem**. Sem následně delegovala vrchnost bez justiciáře své záležitosti.

13 **Justiční úřady pozemkové vrchnosti** byly místní **soudy neorganizované** – tj. samosoudy, o svou moc se dělily s hospodářskými úřady.

Soudní úředníci vzati do přísahy – především justiciář (místní soudce), aktuár a soudní sluha.

Zajištění trvalého úředního sídla, soudní kanceláře, stanovení přesných soudních dnů.

Výkon vrchnostenské soudní pravomoci – vykonávaná jménem majitele panství, na jeho náklad, podléhal státnímu dozoru – prostřednictvím ročních výkazů zasílaných apelačnímu soudu.

Od roku 1814 mohlo mít i několik dominií společného justiciáře. Vystupoval jménem delegující vrchnosti. Delegation se uskutečňovala se schválením a pod dohledem apelačního soudu.

- **merkantilní a směnečné soudy** – které vznikaly za Marie Terezie na základě rozvoje hospodářské a obchodní činnosti;
- **lenní soudy** – pro zeměpanská léna fungovaly jako lenní soudy.
- **Soudy zvláštní** neexistovaly jako samostatné instituce, ale stávaly se jimi všeobecně i privilegované soudy, když zasahovaly mimo svou obvyklou působnost.

Soudy druhé stolice/instance byly tvořeny apelačními soudy: **Český apelační soud v Praze** a **Moravský apelační soud v Brně**. Jako byrokratické úřady fungovaly až do nové soudní reformy do 30. 4. 1850 a následně byly nahrazeny Vrchními zemskými soudy.

Třetí stolici/instanci tvoří *Nejvyšší soudní úřad / Oberste Justitzstelle* svým pracovištěm *Nejvyšší soudní dvůr/Höchste Gerichtshof*. Zde byly kauzy teritoriálně členěny do tří oddělení: 1. český stát, 2. pro záležitosti vídeňské a dolnorakouské a 3. pro záležitosti hornorakouské a vnitrorakouské.

Krajská správa

Instrukce z roku 1731 s doplňky zůstala v platnosti do 1751, zajišťovala krajským hejtmanům rozsáhlou působnost v oblasti patrimonie, v kontribuční agendě, při správě vojenských záležitostí a v policejní, soudní a politické agendě. Krajští hejtmani již měli určité právo kontroly, také dozor nad královskými městy. Úkolem krajských hejtmanů byla podpora rozkvětu obchodu a celého hospodářského života, spolupracovali se soudy, dozírali na zdravotní a hygienické poměry.

Tereziánská reforma krajské správy začala ve Slezsku.

Královský úřad v Opavě od 1744 kontroloval tři tzv. zemské starší, kteří jsou pravidelně jmenovaní na rok. Slezsko je tímto procesem rozděleno do tří krajů.

Je zahájen proces postátňování krajské správy. I v této oblasti je iniciátorem Bedřich V. Haugwitz. Vyhlášením *systemálního patentu* v roce 1748 je upravena nová berní a vojenská soustava podle decenálních recesů. Tím byla také rozšířena působnost krajských úřadů a postavena na nový základ.

Krajští hejtmani měli na naplnění systemálního patentu dohlížet a pomáhat k jeho prosazování. Byli vybaveni zvláštní instrukcí, podle níž měli postupovat, a ta je také stavěla do podřízeného postavení vůči novým zeměpanským orgánům Královským deputacím a následně Královským representacím a komorám. Krajským hejtmanům bylo zvýšeno služné, nadále bylo rozděleno na dvě složky, polovinu nově platil stát, druhá polovina byla hrazena ze stavovských fondů. Přestalo se požadovat, aby hejtman byl ustanovován ze šlechty v kraji usedlé, naopak se žádalo, aby přicházel odjinud, aby nebyl vázán osobními zájmy. Kancelář krajského úřadu měla být od roku 1748 již řádně organizovaná, s pravidelným úředním časem.

Počátkem roku 1750 byla do Čech vyslána speciální dvorská komise s pověřením revidovat krajské úřady, pokud jde o nedostatky v kontribuční agendě. Zjištění, ke kterým dospěla zvláštní komise, vedla dvorské úřady k rozhodnutí o nutnosti provést reformu také i krajského zřízení.

Císařským reskriptem ze 23. ledna 1751 byla zásadní reforma krajské správy vyhlášena. Reforma uzavírala 1. vlnu reform, znamenala úplné postátňování i krajské správy. Krajské úřady se staly pravidelnou *druhou instancí* veřejné správy. Reskript z roku 1751 ruší staré stavovské zřízení v Čechách a nové krajské úřady mají již zcela pracovat v zájmu centralizujícího se státu. Nadále stojí v čele kraje jeden hejtman, kterého platil plně stát. Navíc byl plat navýšen o mzdu pro

krajského sekretáře. Reskript ustanovoval také funkci *krajského adjunkta* a začal se vytvářet i další personál zbyrokratizovaného krajského úřadu. Hejtmani byli nadále vybíráni z pánů a rytířů s českým inkolátem, úřady každoročně obnovovány, ale postupně do funkcí pronikali příslušníci nižší šlechty i měšťané a učené právníci. Za Josefa II. byli v roce 1787 poprvé jmenováni krajské hejtmani z *měšťanského stavu*.

Současně bylo nařízeno i nové dělení krajů, aby byly poměrně stejně velké. V Čechách byly 4 největší kraje rozděleny a počet se rozrostl na 16 krajů:

- Žatecký kraj byl rozdělen na *žatecký a loketský podíl*;
- Plzeňský kraj byl rozdělen na *plzeňský a klatovský podíl*;
- Bechyňský kraj byl rozdělen na *táborský a budějovický podíl*;
- Hradecký kraj byl rozdělen na *hradecký a bydžovský podíl*.

Podíly byly ještě v roce 1751 postaveny na roveň krajů.

Krajskými městy v roce 1751 byla: Mladá Boleslav, Čáslav, Hradec Králové (1779–1792 byl krajský úřad přenesen do Hoříněvsi), Nový Bydžov (1784–1850 krajský úřad v Jičíně), Chrudim, Litoměřice, Plzeň, Klatovy, Písek (Prácheňský kraj), Tábor, České Budějovice, Žatec, Locket, Praha jako sídlo Kouřimského kraje, dále Rakovnického kraje (od roku 1788 krajské sídlo trvale přeneseno do Slaného), Berounského kraje (z popudu Josefa II. bylo sídlo přeneseno v letech 1788–1792 do Berouna). Praha sama nebyla začleněna do žádného kraje.

Na Moravě platila pravidla stejně jako v Čechách, i rozdělení krajů na šest zůstávalo v platnosti. Brněnský, Jihlavský v letech 1783–1850 se sídlem ve Velkém Meziříčí, Znojemský, Hradištský, Olomoucký v letech 1783–1794 se sídlem v Uničově a Přerovský v letech 1783–1850 se sídlem v Hranicích.

Ve Slezsku podléhali Královskému úřadu v Opavě tři zemští starší: ve Vidnavě pro Nisko, v Opavě pro Opavsko, v Těšíně pro Těšínsko. Teprve 1783 byly vytvořeny krajské úřady a země rozdělena na Opavský kraj se sídlem v Opavě (v letech 1783–1793 se sídlem v Krnově) a na Těšínský kraj se sídlem v Těšíně.

Po dokončení reformy konány revize a podle krajské reformy uskutečněné v zemích České koruny byly prováděny úpravy krajských úřadů v ostatních rakouských zemích a tam, kde vůbec do té doby neexistovaly, byly zavedeny.

Postátnění krajské správy bylo velmi významným krokem, který měl umožnit bezprostřední vliv i na vrchnostenské úřady a na magistráty. Již 1768 bylo jednáno o reformě krajských úřadů, ale k uskutečnění došlo až za Josefa II. podle nezměnitelných zásad panovníka, kterými motivoval k zlepšování vztahu úředníků k úřadům. Žádal také, aby hlavní města byla přeložena do středu krajů. Praha měla být zvláštním krajem také s jedním městským hejtmanem. Několik zvláštních šetření i osobní návštěva Josefa II. přispěly k rozhodnutí o reformě krajské správy. Reforma byla vyhlášena dvorským dekretem z 12. 2. 1784 podle níž je krajský úřad již zcela zbyrokratizovaným úřadem. Od nového rozdělení na kraje bylo upuštěno. Naopak došlo k rozšíření personálního obsazení, bylo zlepšeno hmotné zabezpečení úřednictva, krajské hejtmani byli postaveni na roveň guberniálním radům, všichni zaměstnanci byli nadále placeni státem – krajský hejtman, 3 krajské komisaři, krajský sekretář, krajský protokolista, 2 kancelisté, praktikanti, 2–4 dragouni.

Výjimkou zůstávají jen zaměstnanci krajské filiální pokladny, zaměstnanci zdravotní služby krajský chirurg a krajský fyzik, kteří byli placeni stavy.

Pravomoc krajských úřadů byla podstatně rozšířena. Krajský úřad se stával stále více všerozhodující instancí. V roce 1787 byla vydána manipulační instrukce krajských úřadů, která obsahovala i popis činnosti jednotlivých zaměstnanců. Zvýšena byla autorita krajského hejtmána a veškeré rozhodování spočívalo výhradně v jeho rukou, velký důraz byl kladen na osobní vizitace.

Důležitý byl vztah ke Guberniu, kterému krajské úřady podávaly pravidelně zprávy o jednotlivých agendách, guberniální úředníci naopak přicházeli ke krajským úřadům na kontroly. Krajské úředníky obdobně kontrolovali patrimoniální a městské úřady.

Josefínské nastavení a pojetí úřadu bylo již tak propracované, že v zásadě zůstalo bez podstatnějších změn zachováno až do roku 1850. Dávalo i prostor pro stále rostoucí kompetence, které krajský úřad přibíral.

Zemská – provinciální (samo)správa

V souvislosti s dohodou mezi stavy a B. V. Haugwitzem o decenálních recesích se stavy vzdaly možnosti vyjednat na zemském sněmu něco ze svých požadavků. Nejvyšší zemští úředníci nebyli zrušením starších institucí místodržitelství a královského tribunálu zcela zbaveni svého vlivu, byly jim ponechány určité pravomoci. Nejvyšším českým zemským úředníkům byla určitou dobu ponechána omezená soudní agenda jako konsensu královských českých nejvyšších zemských úředníků, který vedl nejvyšší purkrabí. Stavovské orgány zemské sněmy a zemské výbory v daném období nadále existují, ale jednak nadále ztrácejí na významu a možnosti ovlivnit správu země, nebo se stále více sblíží se státní administrativou.

Zemské sněmy

Český zemský sněm, Moravský zemský sněm i Slezský knížecí sněm se scházely ke svým zasedáním každoročně. Sněm ale mohl svolávat jen sám král a k jejich jednání vysílal své komisaře. Ve Slezsku se kromě každoročně konaného Knížecího sněmu scházeli stavové, členové sněmu, několikrát do roka v Opavě k vyřizování běžných zemských věcí. Tato zasedání se konala pod názvem *veřejný konvent – conventus publicus*.

V roce 1748 se schválením **decenálních recesů** sněmy zbavily zbytku svých pravomocí. Josef II. zcela upřednostňoval linii zeměpanských orgánů a zasedání sněmů pro něj bylo pouhou formalitou a přestává je vůbec svolávat. V roce 1789 svolal Josef II. Český zemský sněm, mělo to být poslední svolání, předložil mu berní postulát, který měl být definitivní dohodou.

Naopak když se v roce 1790 ujímá trůnu Leopold II., vyzval sněmy, aby mu podaly svá přání (desideria) popřípadě stížnosti (gravamina). Stavové žádali vydání nového zemského zřízení ve shodě se stavy a dále požadovali, aby všechny státní zákony byly před vydáním předkládány sněmu a aby každý člen sněmu mohl podávat návrhy bez předběžného svolení královských komisařů. Stavové nepopírali zákonodárnou moc panovníka, domáhali se ale součinnosti při jejím výkonu. Leopold II. přiznal stavům práva, která jim byla udělena v době třicetileté války, obnovil jejich orgány, které existovaly k roku 1779, především stavovské zemské výbory, stejně jako práva, která se do té doby na sněmu praktikovala.

Činnost zemských sněmů tedy za Leopolda II. opět započala. Stejně ale měly v legislativě jen omezený hlas. Chtěl-li některý člen sněmu podat návrh, mohl jej předložit buď královským komisařům, nebo stavovskému zemskému výboru, a tou cestou se návrh do sněmu dostal.

V době vlády Františka I. od roku 1792 se opět konaly neformální schůze českých stavů vedle přísně formálních postulatových sněmů. Od počátku 40 let 19. stol. se staly častějšími a nabývaly na významu.

Ve 40. letech 19. století opět narůstá napětí mezi panovníkem a stavy. Stavové opět požadují zachování zbytku svých výsad. Spor se vede o to, zda panovník může obsadit nejvyšší úřady v Českém království osobami, které nejsou usedlími členy panského stavu. Komise Českého zemského sněmu vypracovala 1847 tzv. *dedukci o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod českých stavů*. Dedukcí vrcholila předbřeznová stavovská opozice v Českém zemském sněmu. Základním požadavkem byl postulát účasti na zákonodárné moci. Vláda tento požadavek již dříve výslovně zamítla s odvoláním na striktní znění Obnoveného zřízení zemského.

Pravomoc zemských sněmů na sklonku jejich éry byla již omezena pouze na:

- povolání berní,
- rozvrhování berní a jejich vybírání,
- vedení katastru,
- vedení inkolátních a indigenátních knih,
- provádění předpisů o zemských deskách,
- předepisování, vybírání a odvádění dědické daně,
- přijímání nápojové daně,
- správa zemského jmění zejména domestikálního fondu.

Na tuto činnost sněmů stejně ještě dohlížely zeměpanské orgány Gubernium a Spojená dvorská kancelář.

Stavovské zemské výbory

Činnost zemských výborů se také odvíjela pod kontrolou zeměpanských úřadů. Funkční období se postupně ustálilo na šesti letech. Aby se paralyzovalo napětí stavovských a zeměpanských správních záměrů, byli do čela zemských výborů jako ředitelé postaveni nejvyšší zemští úředníci, kteří byli současně placeními představenými zeměpanských úřadů. V Čechách nejvyšší purkrabí také od 1762 představený Českého gubernia. Na Moravě moravský zemský hejtman, od 1636 také v čele Moravského královského tribunálu, od 1762 v čele Moravského gubernia.

Rozhodnutím Josefa II. byly stavovské zemské výbory zrušeny a jako náhrada byli k zeměpanským úřadům – guberniím připojeni dva tzv. *stavovští deputovaní*.

Leopold II. stavovské zemské výbory opět obnovuje a ty vykonávaly tutéž agendu jako dříve. Ke konci své existence byly zemské výbory v podstatě *vládní institucí*, protože jejich direktori spolu se zástupci duchovenstva a byrokratickými zástupci královských měst v nich vždy poslušně hájily stanovisko dvora.

Stavovské zemské výbory jako jediné orgány z předchozího vývoje přetrvaly revoluční rok 1848 a působily až do roku 1861, kdy byly nahrazeny zemskými výbory podle únorové ústavy.

Městská správa

Nové impulsy do městské správy vnáší až královna Marie Terezie a její syn Josef II. Cílem jejich zásahů je opětovné oslabení samosprávného prvku v městské správě a posílení zeměpanského prvku, můžeme hovořit i o postátňování městské správy. Prvním krokem k tomu je reorganizace městských rad. Z popudu proudu Marie Terezie jsou v roce 1751 dosud dvanáctičlenné městské rady redukovány na 8 členné. Jen 4 z konšelů se měli (podle instrukce z roku 1754) střídát ve funkci purkmistra. Počet starších byl omezen na 4 – 6 osob. Marie Terezie požadovala u radních právnické vzdělání. Městský písař – syndik, měl být od roku 1751 absolventem právního studia. Královská města sice ještě v hospodářské oblasti podléhají podkomořímu, ale v politických a policejních záležitostech jsou již podřízována postátňeným krajským úřadům. Na stížnosti podkomořího, že je zkracován ve svých právech, byl dohled krajských hejtmanů poněkud snížen.

V mnoha městech se již vytváří magistrát. Jedná se spíše již o zeměpanský úřad, téměř na měste nezávislý. Vytváří se tím, že do městské správy jsou začleňováni zkoušení a placení úředníci odpovědní státním orgánům.

Významnou proměnu do městské správy přináší regulace magistrátů zahájená Josefem II. v roce 1783 ve Vídni. V roce 1784 postupuje do dalších hlavních zemských měst a od roku 1786 pak probíhá i ve městech poddanských. Ve městech se vytváří regulovaný magistrát, který je již byrokratickým úřadem, tvořeným placenými kvalifikovanými odborníky, kteří podléhají postátňeným apelačním soudům a postátňeným krajským hejtmanům.

V roce 1784 probíhá regulace magistrátu v Praze. Ta má za následek sjednocení 4 pražských měst (Starého Města Pražského, Nového Města Pražského, Hradčan a Malé Strany) v jeden celek spojený regulovaným magistrátem. S touto úpravou končí všechny dosavadní městské rady, ale i vedlejší práva – Úřad šestipanský, osmipanský, desetipanský a další.

Vrchnostenská správa

V rámci vrchnostenské kanceláře dochází ke stále větší specializaci funkcí. Do čela správy se staví **hejtman** (později označovaný také jako **ředitel**, **vrchní úředník** (Direktor, Oberamtman), který majiteli panství odpovídá za celý hospodářský provoz a výnos hospodaření na celém panství. K ruce dostává další úředníky. Vlastním pomocníkem hejtmana je **písař** (hejtmanský písař), který je hejtmanovým sekretářem, některou agendu vyřizuje samostatně a pečuje o registraturu panské kanceláře. Další specializací agendy se pro vedení účetní agendy vyděluje jako samostatný úředník **důchodní** (Rentschreiber, Rentmeister). Disponuje hotovými penězi, fakticky rozhoduje o výdajích na provoz velkostatku a majiteli odpovídá za hotový finanční výtěžek hospodaření. Z jeho agendy se oddělují agendy **kontribučního písaře** (výběr berní a s tím spojená účetní agenda) a **sirotčího písaře** (vedení agendy sirotčích peněz). **Purkrabí** (Burggraf) se nadále stará jen o správu nemovitého majetku zámku a dvorů, dohlíží na nižší úřednictvo a čelí panství. Spolupracuje s **pojezdným** (zastává část agendy purkrabího – osobní dohled na hospodaření) a **poklasným** (dohled na hospodaření s obilím – svoz, mlácení, uskladnění a prodej). Nižší správní agendu vykonává **čeled'**, v níž je zahrnuta řada specializovaných profesí: **šafář** – chov dobytka,

sládek – pivovarnictví, **porybný** – rybníkářství atp. V 17. st. se vyděluje lesní hospodářství a podléhá pod pravomoc **lesního pojezdného** a v 18. století se dalším rozvojem lesního hospodářství přetváří v **lesní úřad** (lesní správu) s vlastním personálem.

V 18. století jsme svědky stále větších zásahů státu i do vrchnostenské správy, robotní patenty 1680, 1717, 1738. Na Moravě je již v roce 1659 přikázáno královskému tribunálu, aby pečoval o smírné urovnání sporů mezi poddanými a vrchností, v Čechách je tento dohled svěřen krajským hejtmanům. V polovině 18. století převažuje názor, že agenda dříve vedená ve třetí správní oblasti je patrimoniím pouze státem svěřena a patrimonium ji vykonávají v zájmu státu, takže se v této správní oblasti stávají pouze speciálními články státních úřadů. Speciálně se jedná o kontribuční agendu, kdy podle nařízení z roku 1748 dohlíží krajské hejtmani na výběr berní a vedení berní agendy u patrimoniálních úřadů. Následně stát zasahuje i tím, že předepisuje od roku 1773 pro výkon určitých funkcí na patrimoniu určité zkoušky a pouze ti úředníci, kteří zkoušky u hospodářských společností a také u apelačního soudu složí, se mohou ucházet o funkce ve vrchnostenských kancelářích.

Velkou změnu přináší josefinské správní zásahy. První změnu přináší patent o zrušení nevolnictví 1. 11. 1781) a na něj navazující normy. Další zásah se dotýká justiční správy. Soudní reformou z let 1783–1786 je v dominiích zřízen nový úředník – justiciář. Tuto funkci mohl zastávat pouze školený právník, který složil zkoušku u apelačního soudu. Stát stanoví podmínky výkonu jeho funkce, i když justiciář je zatím stále placen, ustanovován i propouštěn vrchností. Můžeme tedy říci, že tvoří nejnižší článek státních úřadů začleněných do patrimonium. Významným zásahem byla josefinská berní reforma z roku 1789, která vytvořila katastrální obce jako územní berní jednotky a svým nastavením zcela pomíjela dosavadní celky dominií. Po jednotlivých obcích měli berně vybírat zvláštní kontribuční výběřčí. Smrt panovníka ale zabránila uskutečnění této reformy, 22. března 1790 byla zrušena.

Na konci 18. a v počátcích 19. století nacházíme vrchnostenskou správu nadále garantovanou v panské kanceláři s trojí působností: 1. **hospodářský úřad** (Wirtschaftsamt, Ortsobrigkeit), 2. **soudní úřad** (Justizam, Ortsgericht) a 3. **hlavní úřad** (Oberamt, Direktoriamt), ale již ve velké závislosti na státu a pod jeho dozorem.

Revoluční vření počátku roku 1848 a zrušení poddanství přineslo také konec vrchnostenské správy. Správu venkovských obcí (stejně jako měst) přebírají podle Stadionova prozatímního obecního zřízení místní obce, které se konstituují na území josefinských katastrálních obcí od 1. července 1850. Od března 1848 do této doby vedou správu ještě dominia, ale již v plné organizační i finanční závislosti na státu.

Církevní správa

V oblasti církevní správy probíhá také značné množství změn. V mnohém souvisí se snahou panovníků proniknout svým výrazným vlivem i do církevní správy a prosazovat postátňování i v této oblasti. V oblasti diecézní správy pokračuje Marie Terezie v úsilí svých předchůdců a snaží se zmenšit diecézní obvody. Úspěšně se jí daří rozdělit území olomoucké diecéze a z její rozlohy vytvořit moravskou církevní provincii (5. 12. 1777) s arcibiskupem v Olomouci a s novým biskupstvím a biskupem v Brně. Prvním olomouckým arcibiskupem se stává Antonín Theodor hrabě

Colorado-Waldsee, prvním brněnským biskupem je ustanoven Matyáš Chorinský z Ledské. Snaha vytvořit ještě opavské sufragánní biskupství se pro námitky Pruska nezdaří. V této době vznikají také nové diecéze na Slovensku – Rožňava, Spiš. Až Josef II. uskutečňuje dlouhodobý záměr, vytvořit také diecézi v jižních Čechách s biskupským sídlem v Českých Budějovicích (1785).

Významným středem pozornosti jsou řeholní řády a kláštery. Již Marie Terezie se snaží oklestit jejich růst, omezit nárůst členů v klášterech – numerus clausus. Hlavní zásah vůči klášterům uskutečňuje až Josef II. Roku 1782 je zahájena vlna rušení klášterů, která má být jak kapitálovým tak lidským zdrojem pro vytvoření hustší farní sítě. Z majetku rušených klášterů se v každé zemi vytváří tzv. Náboženský fond, z něž jsou následně fundovány nové farnosti a lokálie a stavěny nové kostely. I někteří řeholníci ze zrušených klášterů se začleňují do farní správy, jiní přechází do nezrušených klášterů, někteří do penze a další do civilních profesí.

Nepochybným pozitivem je systematické budování nových farností. Jejich počet významně narostl, v Čechách se uvádí nárůst o cca 250 farností na Moravě o 300 farností. Na Moravě je to téměř 50 % nárůst. Lze říci, že v josefinské době je položen základ farní soustavy na další staletí.

Mnohé kláštery zabezpečovaly školskou výuku nebo vědeckou badatelskou práci. Rušení klášterů tedy má své dopady i do školského systému. Zrušení jezuitského řádu v roce 1773 má dopad na jezuitská gymnázia. Bez zásahu nezůstávají ani piaristická gymnázia, ani vysoké školy, kde mnozí řeholníci vyučovali. K charakteristice doby patří také zmínka o rušení diecézních seminářů pro kněžskou formaci, jejich nahrazením generálními semináři v Praze a Olomouci, jejich neúspěchem a pozvolným obnovováním diecézních seminářů.

V rámci politické správy se vytváří také speciální odbor pro církevní správu – 1780 Dvorská duchovní komise, která řeší záležitosti církvi na centrální úrovni. V rámci zemí jsou pro církevní správu příslušná Gubernia.

Významnou změnou je vyhlášení Tolerančního patentu Josefem II. 13. 10. 1781, kterým se tolerují 3 křesťanská vyznání: pravoslavné a augsburské i helvétské evangelické konfese. Ve Vídni se vytváří jako ústřední orgány jak augsburské, tak helvétské konfese konsistoře v čele se superintendanty. Naopak nejnižší správní jednotkou je sbor vedený pastorem, později také označovaný jako farář.

4. Proměna správních úřadů na Moravě v období 1748–1848

V roce 1748 na Moravě existují úřady

A. Zeměpanská správa

1. Tribunál (K. k. Tribunal u. Gubernio im Marggrafthum Mähren)
2. Generální zemský válečný komisariát (General-Landes-Kriegs-Commissariat)
3. Judicium delegatum in causis commissorum
4. Silniční ředitelství (Weg-Reparations-Oberdirection)
5. Podkomořský úřad (K. Landes-Unter-Cammerer)
6. Komorní prokurátor (K. Cammer-Procurator)
7. Bankální administrace (K. k. Bancal-Administration)
8. Krajsí hejtmani pro kraj olomoucký (třebovsko-kolštejská a přerovsko-bruntálská čtvrt), brněnský, znojemský, jihlavský a hradištský (Creys-Haupt-Leute)

B. Stavovská samospráva

9. Zemský výbor (Landes-Ausschuss)
10. Zemská účtárna (Landschafts-Buchhalterey)
11. Zemští výběřčí berně (Landschafts-Einnehmere)
12. Opevňovací stavební úřady v Olomouci, v Brně a v Uherském Hradišti (Fortifications Bau-Bediente)
13. Zemské práva (K. Land-Recht)
14. Úřad zemských desk (Amt der königl. Land-Taffel)

1780 po uskutečněných reformách existují tyto úřady:

A. Zeměpanská správa politická a finanční

1. Gubernium (K. k. Landes-Guverno)
2. Guberniální účtárna (K. k. Gubernia-Buchhalterey)
3. Consensus delegatus in causis summi principis et commissorum
4. Fiskální úřad (komorní prokurátor) (K. Fiskus)
5. Dvorská komise pro nadační záležitosti (K. k. Milden-Stiftungs-Hof-Commission)
6. Dvorská komise pro věci dědické daně (K. k. in Erbschafts-Steuer-Sachen cumderogatione omnium Instantiarum allergn. aufgestellte Hof-Commission)
7. Dvorská komise pro věci nápojové daně (K. k. in Trank-Steuer-Sachen verordnete Hof-Commission)
8. Hlavní policejní komise (K. k. Polizey-Haupt-Commission)

9. Komise pro jezuitské a studijní záležitosti (K. k. Commission in Jesuiten-und Studien-Angelegenheiten)
10. Vojenská smíšená komise (K. k. Gemeinschaftliche Militär-Commission)
11. Vojenský zásobovací úřad (Militär-Verpflegsamt)
12. Vrchní vojenský komisariát (Ober-Kriegs-Commissariat)
13. Komise pro univerzitní studia (K. k. Universitäts-Studien-Commission)
14. Komise pro cenzuru knih (K. k. Bücher-Censurs-Commission)
15. Komisař pro věci gymnasií a škol (K.k. Landesfürstlicher Commissarius in Gymnasien-und Schulsachen)
16. Městská hospodářská administrace (K. k. städtische Wirtschafts-Administration)
17. Komise pro donucovací pracovnu (K. k. Zuchthaus-Commission)
18. Komise pro sirotčinec (k. k. Waisenhaus Gremial-Commission)
19. Komise pro abolici robot (K. k. Robotsabolions hof-Commissions)
20. Silniční ředitelství (K. k. Weg-Direktion)
21. Horní úřad v Jihlavě (Bergamt zu Iglau)
22. Zemský mincovní prubíř (Landes-Münz-Probierer)
23. Administrace daně nápojové s účtárnou a krajskými výběřčími v Olomouci, v Brně, v Moravských Budějovicích a v Kyjově (Tranksteuer-Gefälls-Administration)
24. Komorní platební úřad (k. k. Cameral-Zahl-Amt)
25. Krajské úřady v Olomouci, Přerově v Brně, Znojmě, Jihlavě, Uherském Hradišti (Creis-Aemter)
26. Vrchní poštovní úřad (Mährisches Ober-Postamt)
27. Expedice poštovních vozů (Post-Wagen-Expedition)
28. Administrace kolkovního pečetního úřadu (Siegel-Amts-Administration)
29. Loterní úřad (K. k. Lotto-Kammer)

B. Zeměpanské správa soudní

30. Tribunál (K. k. Tribunal als zugleich allergn. Angeordnete Ober-und Appellations-Gericht)
31. Judicium delegatum in causis exjesuiticis
32. Obchodní a směnečný soud II. instance (K. k. Mercantil-und Wechsel-Gericht zweyter Instanz)
33. Obchodní a směnečný soud I. instance (K. k. Mercantil-und Wechsel-Gericht I. Instant)

C. Stavovská správa

34. Zemský výbor (Landes-Ausschuss)
35. Zemská účtárna (Landschafts-Buchhalterei)
36. Zemská pokladna (Landschafts-Cassa)
37. Zemští výběřčí berně v 6 krajích (Landschafts-Einnehmere)
38. Hlavní zemská rektifikační komise (K. k. Rectifications-Haupt-Commission)
39. Zemské právo (K. Land-Recht)
40. Úřad zemských desk (Amt de Königli. Land-Tafel)
41. Lenní právo olomoucké (Erzbischöflich-Ollmützerisches Lehen-Recht)

1848 před novou zásadní proměnou správy:

A. Státní správa politická

1. Moravskoslezské gubernium (K. k. Mähr.-schles. Gubernium)
2. Guberniální účetní departement pro přímé daně (K. k. Gubernial-Rechnungs Departement für die directen Steuern)
3. Katastrální mapový archiv (K. k. m. s. Catastral-Mappen-Archiv)
4. Guberniální pomocný stavební úřad (K. k. m. s. Gubernial-Bau-Hülfsamt)
5. Krajské úřady v Brně, v Olomouci, v Hranicích, ve Znojmě, v Jihlavě, v Uherském Hradišti, v Opavě a v Těšíně (K. k. Kreisämter)
6. Moravskoslezský fiskální úřad (K. k. mähr.-schles. Fiscalamt)
7. Policejní ředitelství v Brně (K. k. Polizei-Direction)
8. Policejní komisariát v Opavě (K. k. Polizei-Commisariat in Troppau)
9. Censurní úřad (K. k. Bücher-Revisionsamt)
10. Moravskoslezská provinční státní účtárna (K. k. mähr.-schles. Provinzial-Staats-Buchhaltung)
11. Moravskoslezské provinční stavební ředitelství (K. k. mähr.-schles. Provinzial-Bau-direction) – se silničními komisariáty pro brněnské předměstské silnice a pro silnici mikulovskou, lechovickou, moravskobudějovickou, velkomeziříčskou, černohorskou, olomouckou, slavkovskou, dvorskou, lomnickou, moravsko-ostravskou, krnovskou, jablunkovskou, lipnickou, těšínskou, moravskotřebovskou a vídeňskou
12. Moravskoslezský provinční komorní a vojenský platební úřad s oddělením pro státní úvěr (K. k. mähr.-schles. Provinzial-Kameral-und Militär-Kriegszahlamt)
13. Pokladna pro výměnu bankocetlí (K. k. Wiener Währungs-Einlösungs-und Verwechslungs-Cassa der priv. Österriechischen Nationalbank)
14. Špilberská věznice (K. k. Spielberg-Strafhaus in Brünn)
15. Provinční trestnice a donucovací pracovna (K. k. Provinzial-Straf-und Arbeitshaus)

B. Státní správa soudní

16. Moravskoslezský apelační a kriminální vrchní soud (K. k. mähr.-schles. Appellations-und Criminal-Obergericht)
17. Moravskoslezský důchodkový vrchní soud (K. k. m. s. Gafälls-Obergericht)
18. Moravskoslezské zemské právo (K. k. mähr.-schles. Landrecht)
19. Záznamní úřad zemských desk (Landrafel-Vormerksamt)
20. Okresní důchodkové soudy v Brně, v Jihlavě, v Olomouci, v Opavě, v Těšíně a v Uherském Hradišti (K. k. Gefälls-Bezirksgerichte)
21. Slezká knížecí zemská práva v Opavě (pro opavské a krnovské knížectví), v Těšíně (pro těšínské knížectví), v Jánském Vrchu (pro nisské knížectví; zároveň kriminální soud (Herzogliche Landrechte)
22. Lenní soud olomouckého arcibiskupství v Kroměříži (Olmützer fürsterzbischöfliches Lehenrecht)
23. Magistrát hlavního král. Města Brna (zároveň kriminální, obchodní a směneční soud (Magistrat der königl. Hauptstadt Brünn, zugleich Criminal-, dann k. k. Wechsel-und Mercantil-Gericht)

24. Magistrát hlavního města Opavy (zároveň kriminální, obchodní a směneční soud) (Magistrat der Hauptstadt Troppau, zugleich Criminal-, dann Wechsel-und Mercantilgericht)
25. Magistráty v Olomouci, ve Znojmě, v Jihlavě, v Uherském Hradišti, v Novém Jičíně a v Těšíně (zároveň kriminální soudy) (magistrate zugleich Criminalgerichte)
26. Magistráty (Magistrate) 60 ostatních měst: Benešov, Horní Beroun, Moravský Bílovec, Bílsko, Boskovice, Brod Uherský, Bruntál, Brušperk, Březová, Budišov n. Bud., Budějovice Moravské, Bystřice nad Pernštejnem, Cukmantl (Zlaté Hory), Dačice, Dvorce, Frenštát pod Radh., Frýdek, Fryšták, Frývaldov (Jeseník), Holešov, Hustopeče, Ivančice, Javorník, Jevíčko, Kojetín, Krnov, Kroměříž, Krumlov Moravský, Kyjov, Libava-město, Lipník nad Bečvou, Litovel, Loštice, Meziříčí Valašské, Meziříčí Velké, Město Nové na Moravě, Mikulov, Mohelnice, Ostrava Moravská, Osoblaha, Podivín, Prostějov, Přerov, Příbor, Rýmařov, Slavonice, Strážnice, Svitavy, Šternberk, Šumperk, Telč, Tišnov, Třebíč, Třebová Moravská, Uničov, Vidnava, Vyškov, Zábřeh.

5. Přehled osobností politické a církevní správy v období 1526–1848

Papežové

• 1523–1534	Kliment VII.	Giulio Medici
• 1534–1549	Pavel III.	Alessandro Farnese
• 1550–1555	Julius II.	Giovanni Maria del Monte
• 1555	Marcel II.	Marceli Cervino
• 1555–1559	Pavel IV.	Gian Pietro Caraffa
• 1559–1565	Pius V.	Giovanni Angelo Medici
• 1566–1572	Pius V.	Michele Ghislieri
• 1572–1585	Řehoř XIII.	Ugo Buoncompagni
• 1585–1590	Sixtus V.	Felice Peretti
• 1590	Urban VII.	Giambattista Castagna
• 1590–1591	Řehoř XIV.	Nicolao Sfondrati
• 1591	Innocenc IX.	Gian Antonio Facchinetti
• 1592–1605	Kliment VIII.	Hippolyto Aldobrandini
• 1605	Lev XI.	Alessandro Medici
• 1605–1621	Pavel V.	Camillo Borghese
• 1621–1623	Řehoř XV.	Alessandro Ludovisi
• 1623–1644	Urban VIII.	Maffeo Barberini
• 1644–1655	Innocenc X.	Giambattista Pamfili
• 1655–1667	Alexandr VII.	Fabio Chigi
• 1667–1669	Kliment IX.	Giulio Rospigliosi
• 1670–1676	Kliment X.	Emilio Altieri
• 1676–1689	Innocenc XI.	Benedetto Odescalchi
• 1689–1691	Alexandr VIII.	Pietro Ottoboni
• 1691–1700	Innocenc XII.	Antonio Pignatelli
• 1700–1721	Kliment XI.	Giovanni Franc Albani
• 1721–1724	Innocenc XIII.	Michelangelo de Conti
• 1724–1730	Benedikt XIII.	Pietro Franc Orsini
• 1730–1740	Kliment XII.	Lorenzo Corsini
• 1740–1758	Benedikt XIV.	Prospero Lamertini
• 1758–1769	Kliment XIII.	Carlo Rezzonico
• 1769–1774	Kliment XIV.	Giovanni Antonio Ganganelli
• 1775–1799	Pius VI.	Giovanni Angelo Braschi

• 1800–1823	Pius VII.	Gregorio Barnaba Chiaramonti
• 1823–1829	Lev XII.	Annibale della Genga
• 1829–1830	Pius VIII.	Francisco Xav. Castiglione
• 1831–1846	Řehoř XVI.	Mauro Capellari
• 1846–1878	Pius IX	Giovanni Maria Mastai Feretti

Pražští arcibiskupové

• 1413–(1431)	Konrád z Vechty – přešel na stranu podobojí
•	Arcibiskupský stolec neobsazen
• 1561–1580	Antonín Brus z Mohelnice
• 1581–1590	Martin Medek z Mohelnice
• 1592–1606	Zbyněk II. Berka z Dubé
• 1607–1612	Karel hr. Z Lamberka
• 1612–1622	Jan III. Lohelius, Strahovský opat
• 1623–1667	Arnošt Albrecht hr z Harrachu
• 1667–1668	Jan Vilém hrabě Libštejnský z Kolovrat
• 1668–1675	Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka
• 1675–1694	Jan Fridrich hrabě z Valdštejna
• 1694–1710	Jan Josef hrabě Breuner
• 1710–1731	Ferdinand hrabě Kuenburg
• 1731–1733	Daniel Josef Mayer z Mayeru
• 1733	Jan Adam hrabě Vratislav Mitrovic
• 1733–1763	Mauric Gustav hrabě z Manderscheidu
• 1763–1793	Antonín Petr hrabě Příchovský
• 1793–1810	Vilém Florentin kníže Salm
• 1814–1830	Václav Leopold Chlumčanský z Přestavlku
• 1830–1833	Alois Josef hrabě Krakovský z Kolovrat
• 1833–1838	Ondřej Alois hrabě Ankvic
• 1838–1849	Alois Josef svobodný pán Schrenk
• 1849–1885	Bedřich Josef kníže Schwarzenberk

Olomoučtí biskupové a arcibiskupové

• 1497–1540	Stanislav I. Turzo
• 1540–1541	Bernard Zoubek ze Zdětína
• 1541–1553	Jan XVI. Dubravius
• 1553–1565	Marek Khuen z Olomouce
• 1565–1572	Vilém Prusinovský
• 1572–1574	Jan XVII. Grodecký
• 1574–1575	Tomáš Albín z Helfenburka
• 1576–1578	Jan XVIII.
• 1579–1598	Stanislav II. Pavlovský
• 1599–1636	František z Dietrichštejna
• 1636–1637	Jan XIX. Arnošt z Plattenštejna

- 1637–1662 Leopold Vilém, arcivévoda Habsburg
- 1663–1664 Karel I. Josef, arcivévoda Habsburg
- 1664–1695 Karel II. z Lichtenštejna
- 1695–1711 Karel III. Vévoda Lotrinský odchází na arcibiskupský stolec Trevír/Trier
- 1711–1738 Wolfgang hr. Schrattenbach
- 1738–1745 Jakub Arnošt z Lichtenštejna odchází na arcibiskupský stolec Salzburg
- 1745–1758 Ferdinand Julius hrabě Troyer
- 1758–1760 Leopold Fridrich hrabě Egkh
- 1761–1776 Maximilian hrabě Hamilton

Arcibiskupové

- 1777–1811 Antonín Theodor hrabě Colorado-Waldsee
- 1811–1819 Maria Tadeáš hrabě Trautmannsdorf
- 1819–1831 Rudolf Jan, arcivévoda Habsburg-Lotrigen
- 1832–1836 Ferdinand hrabě Chotek
- 1837–1853 Maximilian Josef svobodný pán Sommerau Beck

Brněnští biskupové

- 1777–1786 Matyáš František hrabě Chorinský z Ledské
- 1787–1799 Jan Křtitel Lachenbauer, OCr.
- 1800–1816 Vincenc Josef kníže Schrattenbach
- 1817–1831 Václav Urban rytíř Stuffer
- 1832–1841 František Antonín Gindl
- 1842–1870 Jan Antonín Arnošt hrabě Schaffgotsche

Přehled osobností světské správy v období 1526–1848

Svatá říše římská národa německého – králové a císaři

- 1519–1556 Karel V. (císařem od 1530, 1556 se zřekl trůnu)
- 1531–1664 Ferdinand I. (císařem od 1556)
- 1562–1576 Maximilian II. (císařem od 1564)
- 1576–1612 Rudolf II. (císařem od 1576)
- 1612–1619 Matyáš
- 1619–1637 Ferdinand II.
- 1637–1657 Ferdinand III.
- 1658–1705 Leopold I.
- 1705–1711 Josef I.
- 1711–1740 Karel VI.

- 1740–1745 Karel VII. Bavorský (císařem od 1742)
- 1745–1765 František I. (Štěpán Lotrinský)
- 1765–1790 Josef II.
- 1790–1792 Leopold II.
- 1792–1806 František II. – zřídá se trůnu, ukončuje éru římské říše

Rakouské císařství

- 1804–1835 František I.
- 1835–1848 Ferdinand I. Dobrotivý
- 1814–1916 František Josef I.
- 1916–1918 Karel I.

Čeští králové

- 1526–1664 Ferdinand I. Habsburský
- 1564–1576 Maximilian II.
- 1576–1611 Rudolf II.
- 1611–1619 Matyáš
- 1619 Ferdinand II.
- 1619–1620 Friedrich Falcký
- 1620–1637 Ferdinand II.
- 1637–1657 Ferdinand III.
- 1658–1705 Leopold I.
- 1705–1711 Josef I.
- 1711–1740 Karel VI.
- 1740–1780 Marie Terezie
- 1780–1790 Josef II.
- 1790–1792 Leopold II.
- 1792–1835 František I.
- 1835–1848 Ferdinand V. Dobrotivý

Přehled osobností správy v zemích Koruny české v období 1526–1848

Nejvyšší kancléř království českého

- 1523–1531 Adam I. z Hradce
- 1533–1537 Hanuš Pluh z Rabštejna
- 1542–1554 Jindřich V. z Plavna
- 1554–1565 Jáchym z Hradce
- 1566–1582 Vratislav II. z Pernštejna

- 1585–1593 Adam II. z Hradce
- 1593–1597 úřad neobsazen (*de facto* řízen Kryštofem Želinským ze Sebusína)^[1]
- 1597–1598 Jiří z Martinic 1598–1599 úřad neobsazen (*de facto* řízen Kryštofem Želinským ze Sebusína)^[1]
- 1599–1628 Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic
- 1628–1652 Vilém Slava z Chlumu a Košumberka
- 1652–1683 Jan Hartvík z Nostic
- 1683–1699 František Oldřich Kinský
- 1699–1705 Jan František z Vrbna a Bruntálu
- 1705–1711 Václav Norbert Oktavián Kinský
- 1711–1712 Jan Václav Vratislav z Mitrovic
- 1713–1723 Leopold Josef Šlik
- 1723–1735 František Ferdinand Kinský
- 1736–1738 Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat
- 1738–1745 Filip Josef Kinský
- 1745–1749 Bedřich August Harrach

Nejvyšší český a první rakouský kancléř

- 1753–1761 Friedrich Vilém Haugwitz
- 1762–1771 Rudolf Chotek z Chotkova a Vojnína
- 1771–1782 Jindřich Kajetán z Blümegenu
- 1782–1796 Leopold Vilém Krakovský z Kolovrat
- 1797–1802 Prokop Lažanský z Bukové
- 1802–1817 Alois Ugarte
- 1817–1830 František von Saurau
- 1830–1842 Antonín Bedřich Mitrovský z Nemyšle
- 1842–1848 Karel Inzaghi

Nejvyšší purkrabí Království českého

- 1525–1530 Zdeněk Lev z Rožmitálu
- 1530–1542 Jan z Vartemberka
- 1542–1554 Volf starší Krajíř z Krajku
- 1554–1570 Jan mladší Popel z Lobkovic
- 1570–1592 Vilém z Rožmberka
- 1592–1596 Adam II. z Hradce
- 1608–1619 Adam ze Šternberka
- 1619–1620 Bohuchval Berka z Dubé
- 1620–1623 Adam ze Šternberka
- 1627–1638 Adam z Valdštejna
- 1638–1649 Jaroslav Bořita z Martinic
- 1649–1650 František Oldřich Libštejnský z Kolovrat
- 1651–1685 Bernard Ignác Bořita z Martinic
- 1685–1703 Oldřich Adolf Vratislav ze Šternberka
- 1704–1710 Heřman Jakub Černín z Chudenic

- 1712–1734 Jan Josef z Vrtby
- 1734–1747 Jan Arnošt Schaffgotsch
- 1748–1771 Filip Nerius Krakovský z Kolovrat
- 1771–1782 Karel Borromeus Egon z Fürstenbergu
- 1782–1787 František Antonín Nostic-Rieneck
- 1787–1791 Ludvík Cavriani
- 1791–1792 Jindřich František z Rottenhanu
- 1792–1794 Prokop Lažanský z Bukové
- 1794–1802 František Václav Kager ze Štampachu
- 1802–1808 Jan Rudolf Chotek z Chotkova a Vojnína
- 1808–1810 Josef František Wallis
- 1811–1826 František Antonín Libštejnský z Kolovrat
- 1826–1843 Karel Chotek z Chytkova a Vojnína Chotkova

Moravští zemští hejtmani

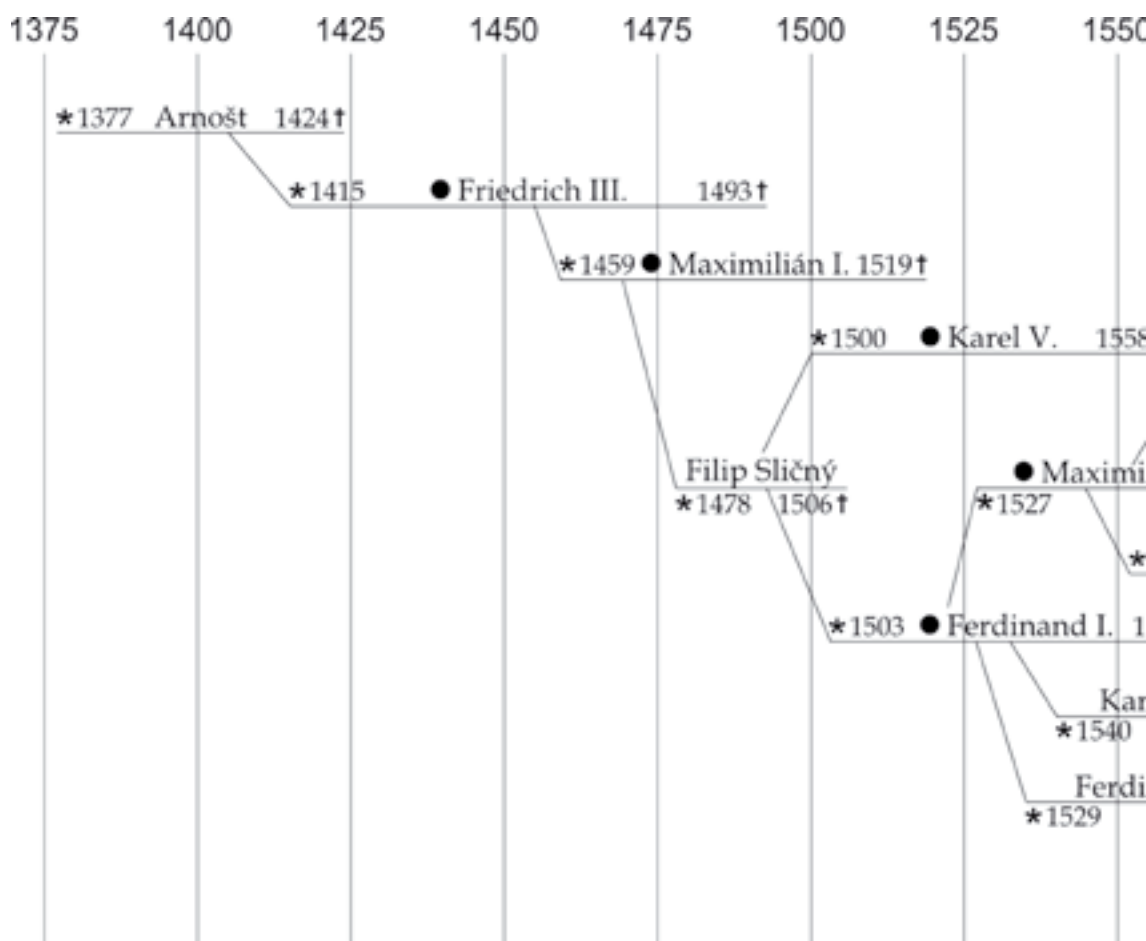
- 1515–1519 Jan z Pernštejna
- 1519–1523 Arkleb z Boskovic
- 1523–1524 Jan Kuna z Kunštátu
- 1525 Jan starší ze Šternberka a Holešova
- 1526–1528, 1530 Jan z Pernštejna
- 1530–1540 Jan Kuna z Kunštátu
- 1540 Kryštof z Boskovic
- 1541, 1547–1556 Václav z Ludanic a na Chropyni
- 1557–1561 Zdeněk Brtnický z Valdštejna
- 1561–1566 Pertold z Lipé
- 1567–1572 Zachariáš z Hradce
- 1573–1578 Zdeněk Lev z Rožmitálu
- 1578–1582 Hanuš Haugvic z Biskupic
- 1590–1594 Hynek starší z Vrbna
- 1594–1598 Bedřich ze Žerotína
- 1598–1602 Jáchym Haugvic z Biskupic
- 1603–1604 Ladislav Berka z Dubé
- 1604–1607 Karel z Lichtenštejna
- 1608 Ladislav Berka z Dubé
- 1608–1614 Karel starší z Žerotína
- 1615–1619 Ladislav Popel z Lobkovic
- 1619–1621 Ladislav Velen ze Žerotína
- 1621 Ladislav Popel z Lobkovic (bratr nejvyššího kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic)
- 1621–1636 František kardinál z Dietrichštejna (od r. 1624 kníže)
- 1637 kníže Maximilan z Dietrichštejna
- 1637–1640 hrabě Julius Salm z Neuburku
- 1640–1641 hrabě Kryštof Pavel Lichtenštejn-Kastelkorn, hrabě Jan Rottal, hrabě František Magnis ze Strážnice
- 1642–1648 hrabě Kryštof Pavel Lichtenštejn-Kastelkorn

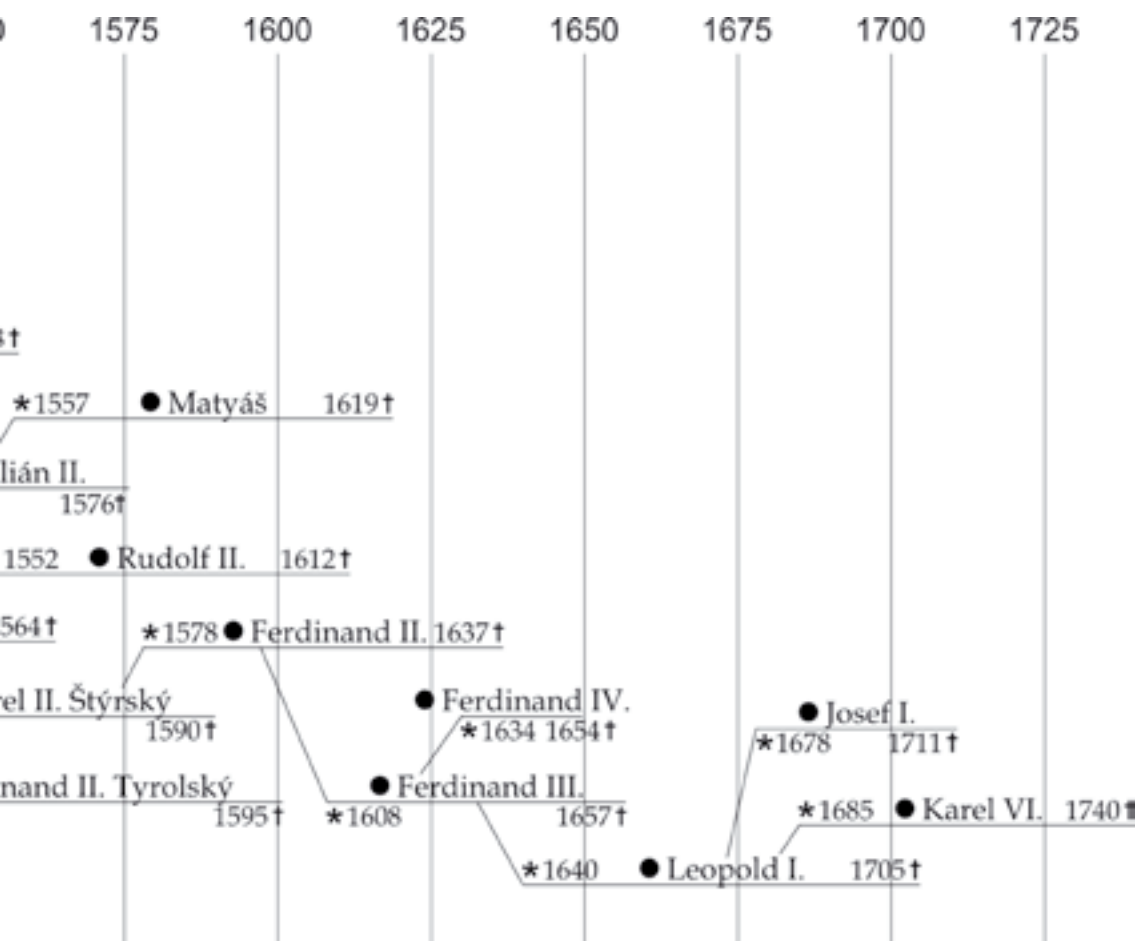
- 1648–1655 hrabě Jan Rottal
- 1655–1664 hrabě Gabriel Serenyi
- 1664–1666 kníže Ferdinand z Dietrichštejna
- 1667 hrabě Jiří Bruntálský z Vrbna
- 1667–1700 hrabě František Karel Libštejnský z Kolovrat
- 1701–1704 hrabě Karel Maximilian z Thurnu a Valsassiny
- 1704–1714 hrabě František Josef z Oppersdorfu
- 1714–1719 hrabě Jeroným Colloredo
- 1719–1720 hrabě František Josef z Valdštejna
- 1720–1746 hrabě Maximilian Oldřich z Kounic
- 1748–1753 hrabě František Josef Heissler z Heissensteina
- 1753–1763 hrabě Jindřich Kajetán z Blümegenu
- 1763–1770 hrabě František Antonín Schrattenbach
- 1770–1772 hrabě Arnošt z Kounic
- 1772–1782 hrabě Kryštof z Blümegenu
- 1782–1787 hrabě Ludvík Cavriani
- 1787–1801 hrabě Alois Ugarte
- 1802–1804 hrabě Josef Karel z Dietrichštejna
- 1805 hrabě Josef Wallis
- 1805–1813 hrabě Prokop Lažanský z Bukové
- 1815–1827 hrabě Antonín Bedřich Mistrovský z Mitrovic a Nemyšle
- 1827–1834 hrabě Karel Inzaghi
- 1834–1845 hrabě Alois Ugarte
- 1845–1848 hrabě Rudolf Stadion
- 1848–1860 hrabě Leopold Lažanský z Bukové, místopředseda zemského výboru

6. Rodokmen Habsburků – Leopoldovské linie 1377–1740

7. Výběr doporučené literatury

- P. Becker:** „*Kaiser Josephs Schreibmaschine*“: Ansätze zur Rationalisierung der Verwaltung im aufgeklärten Absolutismus. In: *Pensionssysteme im öffentlichen Dienst in Westeuropa 19./20. Jh.*
- F. Bednář:** *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781*. Prameny k dějinám tolerančního patentu. Praha 1931.
- A. Beer:** *Zur Geschichte des bairischen Erbvolgekrieges*. HZ 35, 1876, s. 88–152.
- I. Beidtel:** *Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1 (1740–1792)*. Innsbruck 1896.
- J. Botto:** *Uhorsko v době pragmatického sankcie*. SP, 1906 s. 194–210, 292–308.
- Codex iuris municipalis*, 1–4. Eds. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich, Antonín Haas. Praha 1886–1961.
- S. Brodesser:** *Vznik moravskoslezského gubernia a připojení Slezska k Moravě v roce 1783*. In: *Sborník k nedožitým padesátinám PhDr. Jiřího Radimského*. Brno 1969, s. 125–160.
- S. Brodesser:** *Správa na Moravě v době absolutismu*. In: T. Knoz (ed.): *Morava v době baroka*. Brno 2004.
- I. Cerman:** *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.
- A. Csizmadie:** *Zápas Adama Františka Kolára s uhorskou šlachtou*. HČ 12, 1964, 215–236.
- J. Čelakovský:** *O původu středověké ústavy městské*. Praha 1903.
- A. Divéky:** *Geschichte der Einverleibung an Ungarn der an Polen verpfändeten 16 Zips Städte im J. 1770*. Budapešť 1930.
- J. Dřímál:** *Královský prokurátor a jeho úřad v letech 1745 až 1782*. SAP 20, 1970, s. 363–424.
- M. Flodr:** *Právní knihy města Brna z poloviny 14. století*. Brno 1990.
- J. Francek (ed.):** *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Pardubice 1996.
- J. Hanzal:** *Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848*. SAP 26, 1976, s. 221–260.
- J. Hanzal:** *Rozvoj nižších škol v Čechách na konci 18. stol.* AUC 1966, *Historia Universitatis Carolinae VII/1*, s. 93–117.
- J. Hanuš:** *Národní muzeum a naše obrození*. 1. Praha 1941.
- J. Haubelt:** *Východiska moderní české vzdělanosti*. Přednášky ve 14. běhu Letní školy slovanských studií v roce 1970. Praha 1971, s. 376–399.
- J. Haubelt:** *Studie o Ignáci Bornovi*. Praha 1972.
- J. Haubelt:** *Počátky novodobé organizovanosti vědy v českých zemích*. Přednášky v 15. běhu Letní školy slovanských studií v roce 1971. Praha 1972, s. 328–355.
- E. C. Hellbling:** *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*. Wien – New York 1974.
- A. Heller:** *Die Volksschule unter Maria Theresia, Josef II. und Leopold II. (1740–1792)* 1, Liberec 1937.
- A. Hermann:** *Maria Theresia als Gesetzgeberin*. Wien 1888.
- C. v. Hock-H.J. Bidermann:** *Der österreichische Staatsrat 1760 bis 1848*. Wien 1879.
- M. Hlaváčka:** *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*. Praha 1997.

- E. Hradecký:** *Tereziánský katastr*. SAP 6, 1956, s. 105–135.
- F. Huss:** *Der Wiener Kaiserhof. Eine Kulturgeschichte von Leopold I. bis Leopold II.* Wien 2008.
- J. Chroust:** *K robotní abolicí na Moravě 1777–1789*. ČMM 88, 1969, s. 233–257.
- J. Janák – Z. Hledíková – J. Dobeš:** *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005.
- J. Jirásek:** *Moravská hospodářská společnost do roku 1811*. Brno v minulosti a dnes 5, 1963, s. 91–113.
- J. Jirásek:** *Slezská hospodářská společnost*. SLSb. 62, 1964, s. 504–510.
- K. Kadlec:** *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha 1921.
- J. Kalousek:** *Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1848*. AČ XXII–XXIX. Praha 195–1913.
- J. Klabouch:** *Politický konsens k manželství v Čechách*. Praha 1960.
- J. Kočí:** *Zpráva o celkové situaci na Moravě v roce 1771*. SMM 79, 1960, 223–263.
- Z. Kokošková:** *Pokusy o zřízení biskupství v západních Čechách v rámci rekatolizačních snah v 17. století*. In.: Z archivních depozitářů. Praha 1998, s. 46–56.
- K. Kučera:** *Raně osvícenský pokus o reformu pražské university*. AUC, Historia Universitatis Carolinae IV/2, 1963, s. 61–86.
- P. Lukeš:** *Seznam úředníků, podepisujících písemnosti českých panovníků 1740–1780*. FolDipl 12, 1963/64, s. 60–63.
- F. M. Maasburg:** *Geschichte der obersten Justitzstelle in Wien (1749–1848)*. Prag 1891.
- F. Maass:** *Der Josephinismus 1–3*. Wien 1951–1955.
- F. Maass:** *Der Frühjosephinismus*. Wien-München 1969.
- C. A. Macartney:** *Maria Theresia and the House of Austria*. London 1970.
- H. Marczali:** *Hungary in the eighteenth century*. Cambridge 1910.
- H. Marczali:** *Maria Terézia*. Budapešť 1891.
- L. Martínková:** *Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620–1790*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 12, 2001, s. 3–46.
- B. Menzel:** *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov-Braunau, Herkunft, Umwelt und Wirkungskreis*. Königstein/Ts 1969
- H. L. Mikoletzky:** *Franz Stephan von Lothringen als Wirtschaftspolitiker*. Mitteilungen des ö. Staatsarchives 13, 1960, s. 231–257.
- J. Mikulec:** *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Čí je země, toho je náboženství*. Praha 2005.
- Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420*. Ed. Vladimír Spáčil. Olomouc 1982.
- K. H. Osterloh:** *Josef von Sonnenfels und die österreichische Reformbewegung im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Eine Studie zum Zusammenhang von Kameralwissenschaft und Verwaltungspraxis. Lübeck-Hamburg 1970.
- Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Therisias, Kaiser und Landfürst*. Niederösterreichische Landesausstellung Stift Melk, 29. März – 2. November 1980. Wien 1980.
- J. Pekař:** *České katastry 1654–1789*. Praha 1932.
- V. Procházka: *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha 1963.
- J. Prokeš:** *Boj o Haugvicovo „Directorium in publicis et cameralibus“ r. 1761*. Příspěvek ke vzniku České a rakouské dvorské kanceláře. Praha 1926.
- J. Prokeš:** *Habsburkové a Hohenzollernové v prvním zápase*. Dějiny lidstva 6, Praha 1932, s. 321–418.

- J. Prokeš:** *Instrukce vydaná r. 1762 pro Českou a rakouskou dvorní kancelář*. Příspěvek k dějinám tereziánské správy a centralismu. (Praha 1926), Věstník KCČSN tř. I., roč. 1926. Praha 1927.
- J. Radimský:** *Vývoj pozemkové držby na Moravě v 17. a 18. století*. SISb.55, 1957, 481–496.
- A. Rezek:** *Dějiny prostonárodního hnutí náboženského v Čechách*. Praha 1887.
- B. Rieger:** *Dílo centralismu v 18. století*. Drobné spisy 1. Praha 1914, 1–68.
- B. Rieger:** *Drobné spisy 1–2*. Praha 1914–1915 (vyd. K. Kadlec).
- F. Roubík:** *K vývoji zemské správy v Čechách v letech 1749–1790*. SAP 19, 1969, s. 41–188.
- F. Roubík:** *Relace císaře Josefa II. o jeho cestě do Čech, Moravy a Slezska z r. 1771*. ČDV 13, 1926, s. 121–129.
- D. Ruzicka:** *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1702–1765)*. Weg, Leistung und Umfeld eines Schlesisch-österreichischen Staatsmannes. Frankfurt am Main 2002.
- J. M. Řehořovský:** *Cestopis císaře Josefa II. z r. 1771*. Naše doba 11, 1904, 8–17.
- P. Sedláček:** *Tereziánské reformy v 18. století a konses nejvyšších úředníků*. PHS 36, 2003, s. 203–209.
- B. Smutný:** *Činnost Jindřicha Kajetána Blühmegena na Moravě v letech 1748–1752 a jeho úloha při koupi panství Náměšť nad Oslavou Fridrichem Vilémem Haugvicem*. ČMM 120, 2001, s. 397–431.
- B. Smutný:** *Jindřich Kajetán Blühmegen – člověk Marie Terezie na Moravě*. In: *Vládcové Moravy*. K vydání připravil Jiří Mitáček. Brno 2007, s. 155–164.
- Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794*. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung. Edd. G. Klingenstein und F. A. J. Szabo. Graz – Esztergom – Paris – New York 1996.
- J. Svátek:** *Dějiny panování císařovny Marie Terezie*. Praha 1897–1898.
- Z. Sviták:** *Kde se v pobělohorské době v Brně nacházel rentmistrovský úřad?* BMD 23, 2010, 47–56.
- Z. Sviták:** *Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782*. Brno 2011.
- Z. Tobolka:** *Národní a universitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj*. 1. Počátky knihovny až do r. 1777, dopl. a vyd. F. Horák, Praha 1959.
- M. Trantírek:** *Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do roku 1849*. SAP 10/2, 1960, 105–181.
- V. Urfus:** *Na okraj proticentralistických stanovisek v Čechách po polovině 18. století*. PHS 17, 1973, s. 73–92.
- V. Urfus:** *Osvícenství a ekonomická ideologie v Čechách*. PHS 14, 1969, 201–220.
- K. Vocelka:** *Ausgewählte Bibliographie zum Zeitalter Maria Theresias*. In: *Maria Theresia und ihre Zeit*. Salzburg – Wien 1979, s. 467–490.
- K. Vocelka:** *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II.* Wien 1980.
- M. Volf:** *Organizace a působení Vlastenecko-hospodářské společnosti*. Praha 1961.
- M. Volf:** *Vlastenecko-hospodářská společnost 1767–1872*. Praha 1956.
- R. Vondra:** *České země v letech 1705–1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků*. Praha 2010.
- F. Walter:** *Der letzte grosse Versuch einer Verwaltungsreform unter Maria Theresia 1764/65*. MIÖG 47, 1933, s. 426–469.
- F. Walter:** *Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias 1740–1780*. Wien 1938.

- F. Walter:** *Die Theresianische Staatsreform von 1749*. Wien 1958.
- F. Walter:** *Kaunitz' Eintritt in die innere Politik*. MIÖG 46, 1932, s. 37–79.
- F. Walter:** *Männer um Maria Theresia*. Wien 1951.
- F. Walter:** *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1855*. Wien-Köln-Graz 1972.
- E. Winter:** *Der Josefismus*. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus 1740–1848. Berlin 1962.
- E. Winter:** *Ferdinand Kindermann Ritter von Schulstein, der Organisator der Volksschule und Volkswohlfahrt Böhmens*. Ein Leitbild. Augsburg 1926.
- E. Winter:** *Frühaufklärung*. Berlin 1966.

Soukromé všeobecné sbírky zákonů a norem z let
1740–1808 **Josef Kropatschek** 56 svazků
1808–1832 **Wilhelm Geparid Goutta** 32 svazků
1832–1848 **Franz Xaver Pichl** 14 svazků

Všeobecné sbírky zákonů úředního charakteru:
1780–1848 **Justizgesetzsammlung (JGS)**
1790–1848 **Politische Gesetzsammlung (PGS)**
1819–1848 **Provinzialgesetzsammlung pro Čechy**
1819–1848 **Provinzialgesetzsammlung pro Moravu a Slezsko**

Vývoj správních institucí českého státu 1526–1848

Jiřina Štouračová

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Náklad 550 výtisků

Sazba a tisk: Grafex – Agency s.r.o., Helceletova 16, 602 00 Brno

ISBN 978-80-210-7196-4